

**A`JINIYAZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI**

Qol jazba huqiqinda

Karimbaeva Gulbahardın`

G`a`rezsizlik ha`m ruwxıyat a`dep – ikramlıhqa jan`a qatnaslar

5A111601- Sosial`- gumanitar pa`nlerdi
oqi`ti`w metodikasi` (ruwxı`yli`q tiykarları`)

Magistr

**akademik da`rejesin alıw ushin jazılğ`an
dissertasiya**

İlimiy basshı:

akademik J. Bazarbaev

No`kis – 2017

G`a`rezsizlik ha`m ruwxiyat a`dep – ikramlilqqa jan`a qatnaslar

Reje:

Kirisiw

I-BAP: Ruwxiyat ha`m a`dep ikramlilq adamzattin` joldası

1. Ruwxiyat degenimiz ne?
2. A`dep – ikramlilq adamzat joldası

II-BAP: G`a`rezsizlik ruwxiy rawajlanıwdın` tiykari

1. G`a`rezsizlik jıllarında ruwxıylıqtın` ha`m a`depliliktin` tikleniwinde İslam Karimovtın` xızmetleri
2. Ruwxıy ha`m a`dep-ikramlilq jetiskenlik ka`mil insan bezegi
3. Shaxs ruwxıylıg`ının` o`lshemleri olardı ta`rbiyalawdın` roli
4. Shaxstın` ruwxıy pa`ziyetlerin bahalaw
5. Milliy ruwxıylıg`ımızdın` ulıwmainsanıylıq qadriyattın` bahası

III-BAP: Ruwxıylıq ha`m a`deplilik ja`miyettin` qozg`awshı ku`shi

1. Ruwxıylıq ha`m a`deplilikti qa`liplestiriw o`lshemleri
2. Shaxstın` ruwxıy ha`m a`deplilikte rawajlanıw faktorları
3. En` ullı ma`rtlik ruwxıy ma`rtlik
4. O`zlikti an`law ruwxıy ha`m a`dep jetiskenligi
5. Millet ara tatıwlıqtı saqlaw

IV-BAP: Ruwxıylıq ha`m a`deplilikke ta`rbiyalawdın` aktual ma`seleler

1. Baxıt ha`m ruwxıylıq ta`rbiyası
2. O`zbekistan sharayatında ruwxıylıq ha`m a`dep – ikramlilqqa ta`rbiyanın` aktual ma`seleleri

V Juwmaq

VI. Paydalanılğ`an a`debiyatlar

Kirisiw

Ma`nawiyatti tu`siniw, an`law ushın a`weli insandı tu`siniw, an`law kerek, - deydi İ.A.Karimov. Demek, insanlardag`ı iyman, dianat, a`dalat, mehr shavxat, pa`klik, halallıq, wapadarlıq, miynetsu`yiwshilik, watanparwarlıq qa`siyetlerine ta`n o`zgesheliklerdi tu`sinedi. Ol ja`nede milliy o`zlikti an`law ha`m onı bekkemlew, baynalminallıq bag`ıtlardıń, shaxs iskerligindegi ornın, huqıqıy ha`m ekonomikalıq bag`darlardıń ruwxıyatqa ta`sirin, ko`rsetiw shaxstı ba`rkamal shoqqılarg`a shıg`arıw jolları bolıp esaplanadı degen ruwxıyılıqqa ha`m a`dep – ikramlılıqqa jan`a qatnaslar gap qıladı.

Bul g`a`rezsiz O`zbekstan ushın en` a`hmiyetli ma`selelerdin` biri bolg`an shaxs ha`m millet ruwxıyatının` bekkemleniwine tiyisli, negizgi qa`diriyatlardı qa`liplestiriw jolları, milliy ruwxıy da`stu`rlerge ha`m u`rp-a`detlerge tayanıwda teoriyalıq juwmaqlar sistemasın sa`wlelendiriwden ibarat.

O`zbekistannın` ullı keleshegin jaratıwshılar biyik ruwxıyatqa iye bolıwı za`rur. Demek olardan en` da`slep aqıllı, a`depli, miynetsu`yer, bilimli, siyasatshı, milliy maqtanıshı zor, watanparwar, insanparwar, hadal, qorıqpaytug`ın, haq kewil bolıwı talap etiledi. Bunı ha`r bir shaxsta qa`liplestiriw u`lken a`hmiyetke iye. Bul usı temanın` maqseti ha`m wazıypası.

Jumısta İ.A.Karimovtın` u`lken insanıyılıq, ko`regenli ha`reketleri menen, du`n`yalıq bilimlerde rawajlandırğ`an, milletti ruwxıyatlandırğ`an ha`m qa`liplestirgen babalarımızdın` hu`rmetin ornına qoyıw, olardıń ilim, ag`artıwshılıq, ruwxıyatti rawajlandırıwğ`a qosqan u`lesin tu`sindiriw ha`m onıń ruwxıyatımızdın` joqarılawında, a`dep – ikramlılıqtın` bekkemleniwine ayrıqsha dıqqat awdarıldı.

I-BAP: Ruwxıyat ha`m a`dep ikramlılıq adamzattın` a`sirlik joldası

1.Ruwxıyat degenimiz ne?

G`a`rezsizliktin` birinshi jıllarınan baslap-aq İ.A.Karimov o`zinin` «İstiqlol va ma`naviyat» degen kitabında «Xalqımızdı ma`nawiy-ruwxıy bekkemlew ha`m rawajlandırırw O`zbekstanda ma`mleket ha`m ja`miyettin` en` a`hmiyeti wazıypası»¹ dep belgiledi. Sonnan baslap ruwxıyatımızdın` kelesheğine dıqqat ha`m itibar ku`sheydi. Onın` ta`rbiyalıq a`hmiyetin belgilep beriwdegi ullı istin` g`amxorshısı İ.A.Karimov o`zi boldı.

Ruwxıyat tu`sinigi insannın` ruwxıy, aqılıy sıpatları, o`zinin` pazıyleti, a`hmiyeti, g`amxorlıg`ı, qayg`ırırwı, quwanışı, mu`na`sibeti, ko`rsetilip «ruwxıyat insannın`, xalıqtın`, ja`miyettin`, mmlekettin` ku`sh-qu`dretin». (İ.A.Karimov) bildiredi. A`debiyatlarda ruwxıyat tu`sinigine ko`p sanlı anıqlamalarda ushırasadı. Mısalı: «Ruwxıyat-insannın` sotsiallıq-ma`deniy maqluq sıpatındag`ı a`hmiyetidir, yag`nıy insannan mehir-muhabbat, a`dalat, tuwrılıq, hu`jdan, ar namıs ha`m t.b. jıyıntug`ı». (A.Erkaev). «Ma`nawiyat insandı haywannan ajratıp turatug`ın joqarı qa`diriyat». «Ma`nawiyat insan qa`lbinde ko`rinetug`ın ilahiy nur». (M.İmamnazarov) ha`m tag`ı basqalar.

Bunday ta`riypler ju`da` jeterli. Ruwxıyat ken` qırılı, ken` mazmunlı, insannın` na`zik ta`replerin o`z ishine alatug`ın filosofiyalıq tu`sinik. Bul ma`selede barlıq tu`siniklerdi tallay otırıp İ.A.Karimov o`zinin` «Joqarı ma`nawiyat-jen`ilmes ku`sh» atlı miynetinde: «Ruwxıyat insannın` ruwxıy pa`kleniwine, qa`lbinin` ken`eyiwine sharlaytug`ın, adamnın` ishki du`n`yası, erkin quwatlı, iyman-ittiqatın pu`tin qılatug`ın, hu`jdanın oyatatug`ın biyqıyas ku`sh. Ol ba`rshe ko`z-qaraslarının` o`lshemi» degen edi. Bul tu`sinik ha`r ta`repleme durıs bolıp, turmısqa ideyalıq, ideologiyalıq, ag`artıwshılıq, ma`deniy, diniy ha`m a`dep-ikramlılıq ko`z-qaraslardı o`zine tolıq ja`mlep olardıń ilimiy filosofiyalıq tiykarın beredi.

Bunda ruwxıy pa`kleniw qa`lbinin` ken`eyiwi degende insannardın` hadallıg`ı ko`zde tutıldı. Ol: «a`lbette, bul du`n`yada hadal ha`m pa`k jasawdı o`zinin`

¹ Karimov İ.A. İstiqlol va ma`naviyat.-Tashkent: «Wzbekiston». 1994. 7-b.

isenimi, a`deti dep esaplaytug`ın adamlar ko`p. Olarda ruwxıyat qarar tapqan. Lekin, bul ullı pızıyetlerden uzaqta jasaytug`ın, o`mirdin` ma`nısın o`zinshe tu`sinetug`ın shaxslarda tabıladı. Olar o`zlerin du`n`yanın` tutqası, basqalardan o`zgeshe, adamlardın` ha`wesin keltirgendeı etip jasawdı qa`lep, da`wlet qusı tek onın` basında turg`an sıyaqlı mardıadı. Bular eldegi ruwxılıqtı buzadı, hadal adamlardı ekilendiredi», -dep keltiredi. Shında jurt basshımız aytqanday, «Ju`zimdi jen` de bag`ını soraman`» deytug`ın adamlar tabıladı. Olar «Esabın tap ta, eki asa», «Aldamasan` sata almaysan`», «Bes ku`nim xosh ku`nim» degen napa`k jol menen jasap mal-du`n`yanı qanday jol menen tapqanına biypa`rwa qaraytug`ın ma`pparaz shaxslar bolıp, olardın` pa`kleniwi za`ru`r. Pa`klengende de, - deydi avtor, – olar o`z baylıg`ın hadal miynetleri, Allanın` bergen qa`bileti menen islep tapqan, qalıs ha`m qayırlı isler menen elge payda keltiretug`ın, el jurtın` g`amı, ta`shwishi menen jasaytug`ın, bawrı ken`, hadal-pa`k, hu`jdanları taza, mehr-aqıbetli adamlar qatarına qosılıp, ja`miyet ta`repinen qa`dir-qımbatqa, hu`rmetke ılayıq bolıwg`a erisiwi kerek.

Ruwxıyattın` ekinshi belgisi insannın` ishki du`n`yasının`, erkinin`, iyman-ıtiqatının` pu`tinligi. İymanı pu`tin adam erkli, ishki du`n`yası bekkem adam. İymansız adam ishki du`n`yası ıdırag`an pasıq adam. İymanlılıqtın` arqasında, xalqımız qorqınıshlı «...bir ju`z eliw jıllıq o`tken tariyxımızda, -deydi İ.A.Karimov - o`zinin` o`zligin jog`altpadı, nahaqlıq hu`kimlik etken ol zamanlarda elimizdin`, millettin`, xalıqtın` qayg`ısı menen jasag`an haqıyqıy watanparwar insanlardı jetilistirdi. Mine usı xalqımızdın` a`sirler dawamındag`ı sınaıda ja`ne de ku`sheyip, taplanıp barg`an bekkem erki, iyman-isenimi, endi o`z ma`mleketshiligimizdi, puqaralıq ja`miyetti bekkemleude bizge ku`sh beredi». Bunday ku`shtin` a`hmiyetin, avtor Yaponiya ha`m Qubla Koreyanın` rawajlanıw mısallarında anıq ko`rsetedi.

1. A`dep – ikramlıq adamzat joldası

Ha`r bir adamnıń qanday isi, yag`nıy ha`reketi a`dep – ikramlıqtıń o`lshemi menen azıqlanıp a`deplilik ha`m a`depsizlik a`hmiyetine iye boladı ha`m usı qılıq – qılwalar o`z na`wbetinde ja`miyetlik turmısqa o`zinin` ta`sirin tiygizedi. Sonlıqtan da Qabusnamada: «Patsha ushın en` jaman is xalıqtıń a`depsizligidur»¹ delingen.

Demek, ha`r bir jas a`wlad o`z xalqınin` a`dep – ikramlıg`ın boyına sin`dirip a`depli bolıwı kerek. A`depli kisiler arasında miyribanlılar ko`p boladı, el – jrt abadanlıqta, tınıshlıqta, doslıqta ha`m birlikte jasaydı. Belgili ingliz alımı Dison Lobok: «a`depliliktin` ja`rdeminde, ha`tteki, ku`sh penen alıw mu`mkin bolmag`an jen`iske de erisiw mu`mkin» degen edi.

Adam sulıw, aqıllı, ku`shli, sın – sımbatlı bolıwı mu`mkin, biraq onda a`deplilik bolmasa ol pa`s adam. Ol o`zinin` hayran qalarlıq jen`isleri menen qanday da`rejege erisse de, ba`ri bir ol da`reje og`an sonday pa`slik bolıp sanaladı. Bug`an misal: Napoleonnın` tan` qaalarlıq ku`shi bola turıp, adam sıpatında ulılıqqa iye bolmag`anı tuwralı jazıwshı Stefan Tsveyg (1881 – 1942jj) mınaday biz qızıqlı mag`lıwmat keltiredi.

Bir ku`ni Namoleon barlıq saray adamlarınin` aldında Taleyrong`a qa`ha`ri kelip: «urısan`, ant buzarsan`, opasızsın`, aqsha dese tuwgan a`ken`di de satıp jiberetug`ın jalataysın`» dep urısıptı. Al imperator sarayındag`ı aqıllı ha`m hiyleker kisilerdin` biri bolg`an Frantsiyanın` birinshit diplomatı Taleyron bolsa bull waqıtta silt etpesten o`zine ayılıp atırg`an so`zlerdi esitpegensip toqtag`an gezde Taleyron sol tu`rinde la`m – lim dep awzın ashpastan sırtqa qaray aqsan`lap basıp ju`re beripti de, esikten shıg`a bergende g`ana tu`singen adamg`a Napoleonnın` aytqan barlıq so`zlerinen de awır so`zdi aytıptı: «Usınday ullı ajdamnıń sonshama jaman ta`rbiyalang`anı o`kinishli» dep shekpenin kiyip saraydan shıg`ıp ketipti.

¹ Qabusnama. No`kis, «Qaraqalpaqstan» 1991-jil. 414-bet

Sonliqtian da o`zinin` o`mir jolında «tolim shaypalmasın» degen adam tek bir kerek na`rseni ha`m sol haqıyqatlıqtı o`zinin` kewline bekkem ornatıp alıwı tiyis. Ol haqıyqatlıq minez – qulıq, onnan shıg`atug`ın a`deplilik.

Tarıqpay da`wran su`rmege,

Tu`rli – tu`rli sebep bar.

Bahaschı joq g`a`ziyne,

Altinnan zıyat a`dep bar.

Ku`shi bar zalım, xalıqtı,

Sıylatpaq ushın jılatar,

A`depli adam o`z basın,

Su`ydirgennen sıylatar.

Bolayın degen maqtawlı,

Xosh qlıq penen a`detlen,

Da`wletin` taymas o`mirde,

A`dep penen ziynetten.

Biz xalqımızdın` a`dep-ikramlılıq haqında bay g`aziynesine na`zer salıp, milliy ta`rbiyanın` marjan bulag`ınan balalardın` jan sezimlerin suwg`arıp ta`rbiyalawg`a, solay etip «Ag`ashtı miywasınan tanıydı, adamdı qılwasınan tanıydı» - degen hasil xalıq ko`rsetpesin iske asırıwg`a mu`g`a`llimlerdin` ta`rbiyashılardın` aqıl xuwshın jumsawg`a, sho`kemlestiriwge ja`rdem beriw niyeti menen bul jumısqa kiristik.

Ja`miyette en` jaqsı ada mol a`depli adam, a`depli adamlar ja`miyettin` biybaha da`wleti ha`m ma`rtebesi. Qaysı ja`miyette a`depli isler jolg`a qoyılsa, ol ja`miyettin` abroyı joqarı, awhalı jaqsı. Eger ja`miyette ha`tteki bir adam a`depsiz bolsa yag`nıy o`tirikshi, ma`kkar, jalatay, satqın, atabiyzar, enebiyzar bolsa ol adamnın` bull qasietleri ja`miyetke tarqap, ja`miyetke u`lken zıyanın

tiygizedi. A`depsiz, tuwrı joldan adaasqan adamg`a jaqsılıqqa umtılıw ha`wesi so`nip, jamanlıqtın` bastpag`ına batıw mu`mkinshiligi an`satlasadı.

Al, qatardag`ı a`piwayı kisinin` jaqsı adam bolıwının` jolı a`dep – ikramlılıqtın` hasılların o`z boyına sin`iriw.

A`deplilik na`silden na`silge berilmeydi. «Urının` balası urı boldı», «Bo`rinin` balası bo`ri boladı» yamasa G`arg`anın` balası g`aq deydi, sawısqannın` balası saq deydi» degen maqallardı pu`tinley duris dep aytıwg`a bolmaydı. Sebebi, dam kim bolsa da ta`rbiyadan, jag`daydan g`a`rezli boladı. Sonday-aq jeke adam o`z-o`zinen a`depli kisi bolıp ta qa`liplespeydi. A`deplilik adamnın` o`ip jetilisiwinde o`zi menen birge o`sip rawajlanıp, og`an do`geregindedi adamlar, ja`miyetlik institutlar, ja`ma`a`t, shan`araq, mektep ta`sir etedi. Al sonın` ushın da adamnın` a`depliligi adamlar arasında ju`ris - turısınan, olar menen baylanısınan ko`rinedi. Xalkımız: «Jaqsı – jaqsı dersen`, isin` tu`sse bilersen`» dep biykarg`a aytpag`an.

A`deplik inanımlar, printsipler, normalar kisi bolıp qa`liplesiwdin` sharapatlı tiykarı, ruwxıy o`zegi bolıp, onı sırttan kirgiziw yamasa toqıw mu`mkin emes. A`deplilik adamnın` o`zinin` jasaw usılı ha`m o`mir jolı menen baylanıslı. A`deplilik o`zin - o`zi a`dep – ikramlılıqta anıqlawı menen o`zinin` qılıq - qılwaları menen, ta`rtibi menen o`zin - o`zi du`ziwi. «Jaqsı» adam ta`biyatınan go`re shınıg`ıwırlardan ko`birek qa`liplese» degen belgili a`yyemgi grek filosofi Demokrit.

Adam jeke o`zi usı protsesske qatnasıwısız o`zin - o`zi ta`rbiyalawg`a iykemsiz, demek a`deplilik qaliplespeydi, sebebi, adam a`deplilikke tarbiya arqalı erisedi. Sonlıqtan belgili Aristotel: «Barlıq iskusstvo ha`m ta`rbiyalaw iskusstvosı adamg`a ta`biyattan jetispegen na`rselerdi tolıqtırıw maqsetine iye» dep ko`rsetken.

Demek, a`deplilikti tanıwdın` sotsiallıq roli joqarı. A`depliliktin` hasıl qag`ıydaların ko`zge ildmegen ja`miyet o`zin so`zsiz a`jelge duwshar etedi. Sonday-aq a`deplilik ta`rbiyası adamnın` intizamlılıg`ın qa`liplestirip,

adamıylıg`ın jetilistirip, baxıtlılıg`ına eristirip, ja`miyetke mehribanlıq nurın shashıw xızmetin atqaradı.

A`deplilik ta`rbiyası adamda qanday da bir iske anıqlıq belgilerdi engiziw emes, al onın` pu`tinligin ta`rbiyalaw, tıyanaqlı sapalardı qaliplestiriw. Ol a`dep – ikramlılıqtın` za`ru`rligin, onın` adamnın` bolmısı menen absolyut tu`rde birigiwin, onın` o`mirlik a`hmiyetin tu`siniw. Onın` o`zinin` a`deplik sanasın islep shıg`ıw, onın` joqarı ko`rinisi, a`dep – ikramlılıqtın` o`lshemlerinen bas tartqızbaytuğ`ın hu`jdanı iyelewi. A`deplilik: tuwrılıq, azg`ırıwğ`a qarsı turıw, a`dep – ikramlılıqtın` talaplarınin` buzılıwına, orınsız o`zin o`zi aqlawğ`a qarsı turıw tilegi ha`m ukıbı, uyalıw sezimi adamlarg`a qayırxomlıq, mehribanlıq, o`zin basqanın` ornına qoyıw ma`rtligi, adamlardı su`yiw g`ana emes, og`an xızmet qılıw tilegi, qairlı is-kılıwğ`a jamanlıqqa qarsı turıwğ`a umtılıw, kishi peyillik, pa`klik, o`zinin` ma`pin tabıw xa`m biliw menen bir qatarda basqalardın` da ma`plerin hu`rmetlew.

Ha`zir barlıq dıqqattın` a`deplik ta`rbiyasına qaray burılıwı, damdı en` joqarı bahalılıq dep maqullawğ`a a`deplilikti adamzattın` en` joqarı hasılı retinde tastıyıqlawga bet burıw bolıp esaplanadı.

Biz ja`ne bir ma`rteyube tariyxqa na`zer salamız. O`z da`wirinin` jetik alımı, siyasatshı Nizomulmulk «Siyar al – muluk» («Patshalardın` o`mirbayanı») yamasa «Siyasatnama» kitabında a`deplilik haqkında a`jayıp hikmetler jazıp qaldırğ`an.

«Buzurgmehirden sorag`an eken.

Sen bir waqıtları Sosaniylardan Nushirvoni A`dildin` waziri bolg`ansan`. Ha`zir de sennen haqıyqatgo`y ha`m dana adamdı tabıw qıyın. Aytın`shı Sosaniyeler mamleketi ne sebepten dag`darısqa ushıradı:

- Bunın` eki sebebi bar – dedi danıshpan. Birinshisi: Patshalar do`geregindegi dana ha`m pa`ziyetli adamlardı quwğ`ing`a ushıratıp ma`mleket islerin sawatsız ha`m pa`s peyil kisilerdin` qolına tapsırıp

qoydı. Ekinshiden: ha`qimiyat jası jetpegen balalar menen hayallar qolında boldı».

Bizge as – Safiy laqabı menen ma`lim bolg`an – Farxiddin Ali ibn Xusayn al – voiz Koshifiy o`zinin` «Lataif at-tavoif» («Tu`rli ka`siptegi adamlar haqkında») atlı miynetinde mınaday bir hikayat keltiredi.

«Awıl xalqı xalifa Ma`mung`a wazirgi u`stinen arız etip a`dalat ornatiwdı talap qılıp kelgende Xalifa olarg`a bılay depti: «Wa`zirlerim arasında onnan shın so`zli ha`m haqıyqatshılıg`ı joq. Onın` ha`r mu`shesi, ha`tteki shashınan tırnag`ına shekem a`dillik ha`m insap penen juwılg`an.

Bul so`zden son` diyqanlardan biri dedi: Olay bolsa onın` ha`r bir mu`shesin ha`r aymaqqa jibersen`iz ju`da` jaqsı bolar edi, sizin` gu`lla`n qaramag`ın`ızdag`ı jerlerde a`dillik ha`m insap qarar tabar edi».

Neshe mın` jıllar o`tse de o`zinin` qa`dirin asırıp, bizge hawa menen suwday za`ru`r bolgan ruwxıy baylıg`ımızdın` shar aynası esaplang`an a`deplilik pa`ziylerimizdi u`yreniwdin` za`ru`rligi nede ekenligin usı mısallardın` o`zi – aq ashıq – aydın da`lillep turg`an joq pa?

Xalqımız arasında bir ra`wiyat bar. «Ku`nlerdin` birinde ullı Ha`kim Ulıqpannıń aldına jas erli – zayıplı kelip: «A`y, danışpan, bizge perzentimizdi ta`rbiya etiw boyınsha ma`sla`ha`tler bersen`iz» depti. «Balalı bolganın`ızg`a qansha boldı» - dep soradı ha`kim. «Altı aylıq» dedi ekewi birden. «A`tten`, altı ayg`a keshigipsizler!» dedi danışpan.

II-BAP: G`a`rezsizlik ruwxıy rawajlanıwdın` tiykari

1. G`a`rezsizlik jıllarında ruwxılıqtın` ha`m a`depliliktin` tikleniwinde İslam Karimovtın` xızmetleri

O`zbekistan xalqı 130 jılg`a shekem kolonial siyaset ta`siri astında jasadı. Bul da`wir dawamında milliy-ruwxıy miyraslarımızdı joq etiwge, tariyxın umıttırıwg`a qaratılğ`an siyaset xalqımız tariyxında o`zinin` unamsız qayg`ılı izlerin qaldırdı. Kolonial siyaset ta`sirinde ku`n keshirgen xalqımız o`z tariyxıy miyrasların u`yreniw imkaniyatlarınan ayırıldı ha`m qatan` qadag`alaw astına alındı. İmam al-Buxariy, Xoja Ahmed Yassawiy, Najmiddin Qubro, A`biw Mansur Matrudiy, Burxanaddin a`l-Marg`uloni, Bahauaddin Naqshbandia sıyaqlı alımlarımızdın` qaldırğ`an bay ruwxıy miyrasın u`yreniw qılmıs sanaldı.

Tek g`ana g`a`rezsizligimizdi alg`annan keyin miyraslarımızdı qayta tiklewge imkan jaratıldı. Bunday imkaniyatlardı qolg`a kirgiziwimizde xalqımızdın` ullı perzenti, ma`mleket ha`m siyasettın` ullı g`ayratkeri, jetik alım, watanpa`rwar ha`m milletpa`rwar insan İslam Karimovtın` jetekshilik ha`m basshılıq roli tiykarg`ı orındı iyeledi.

G`a`rezsizligimizden keyingi jıllarda ekonomikalıq, ja`miyetlik-siyasiy ha`m ruwxıy tarawlarda u`lken tabıslar qolg`a kirgizildi. Ma`mleketimizde siyasiy turaqlılıq payda boldı, bazar qatnasıqlarına basqıshpa-basqısh o`tile basladı.

İ.A.Karimov 1994-jıldan Respublikamızda «Ruwxılıq ha`m ag`artıwshılıq» ja`miyetshilik orayın du`ziw haqqında pa`rman shıg`ardı. G`a`rezsizlik jıllarında ruwxıy miyrasımızdın` bay g`a`ziynelerine u`les qosqan ullı alımlardın` atları qayta tiklendi, olardın` tuwılğ`an ku`nleri belgilendi.

Bahawaddin Naqshbandiydin` 675 jıllıg`ı, Najmiddin Qubranın` 850 jıllıg`ı ken` nıshanlandı. 1998-jılda İmam a`l Buxariy ha`ziretlerinin` 1225 jıllıg`ı, Ahmed a`l Ferg`aniydin` 1200 jıllıg`ının` belgileniwi İ.A.Karimovtın` tikkeley basshılıg`ında a`melge asırıldı.

G`a`rezsizlik jilları Quranı Karim o`zbek tiline awdarma jasaldı. İmam al Buxariydin` 4 tomlıq ha`disleri, Xoja Axmed Yassawiydin` «Hikmetler» toplamı baspadan shıqtı.

Quranı Ka`rimdi tu`sindiriwge bag`ıshlang`an kitaplardın` baspadan ko`plep shıg`arılğ`anlğ`ı, Ramazan ha`m Qurban hayıtı ku`nlerinin` ha`m Nawrızdın` ulıwma xalıqlıq bayram sıpatında nıshanlanıwı milliy qa`diriyatlarımızg`a u`lken itibar berilgenligin tastıyıqlaydı.

O`zbek ha`m qaraqalpaq a`debiyatında Shıg`ıs xalıqlarının` epikalıq do`retiwshilik u`lgileri arasında a`hmiyetli orın tutatug`ın «Alpamıs» da`stanının` 1000 jillıg`ının` o`tkeriliwi, «Tu`rkstan ulıwma u`yimiz» uranının` nıshanı bolıp tabıladı.

G`a`rezsizligimiz sharapatı menen babamız A`mir Temur, Mırza Ulıg`bek, Babur mırzalardın` atları qayta tiklendi. Olardın` atlarına dem alıw orayları, parkler, ko`sheler, qıyabanlar qoyılıp tuwılğ`an sa`neleri ulıwma xalıqlıq bayram sıpatında nıshanlandı. Abdulla Qadiri, Sholpan, Fitrat, Usman Nasır, Behbudiy ha`m basqalardın` atları tiklendi. Qatag`anlıq jıllarında milletimiz g`a`rezsizligin ta`miyinlew jolında qurban bolğ`an xalqımızdın` su`yikli ullarının` mu`ba`rek atların ma`n`gilestiriw maksetinde Watanımız paytaxtı Tashkent qalasında shahidler qıyabanı jaratıldı. İ.A.Karimovtın` pa`rmanı menen 9-may ku`ni «Eske tu`siriw ha`m qa`dirlew ku`ni» dep belgilenip, Watan ushın, o`zbek, qaraqalpaq xalqının` azatlıg`ı ushın jan bergen sheyitlerdi eslew ha`m qa`sterlewge bag`ıshlang`an esteliklerdin` No`kis qalasında da ha`m respublikanın` barlıq rayonlarında ornatılıwı xalıqta u`lken ruwxlanıwshılıq tuwdırdı ha`m keleshekke u`lken isenim payda etti.

İslam Karimov o`zinin` «Tu`rkstan» gazetası xabarshısının` sorawlarına bergen juwaplarında: «...biz adamlardın` pikirlerin bayıtıw, onı jan`a ma`ni ha`m mazmun menen bayıtıwdın` ta`repdarımız⁹» – dep ko`rsetkenindey, bu`gingi ku`ni Qaraqalpaqstan Respublikasının` ma`deniyatı ha`m ruwxıy turmısında keleshek a`wladlarımızg`a ruwxıy jaqtan xızmet etetug`ın iygilikli isler islendi.

⁹ Xalıq so`zi 1999-yil, 3-fevral`

1998-jılı O`zbekistan Respublikası Ministrler Kabinetinin` 22-maydag`ı qararı menen qaraqalpaq a`debiyatının` tiykarın salıwshılardın` biri Berdaq Qarg`abay ulının` 170-jıllıq merekesi pu`tkil O`zbekistan ko`leminde belgilendi ha`m paytaxtımız No`kis qalasında Berdaq atındag`ı Qaraqalpaq ma`mleketlik universiteti qasınan milliy muzeyi paydalanıwg`a tapsırıldı.

1999-jıldın` 19-avgustında O`zbekistan Respublikası Ministrler Kabinetinin` «A`jiniyaz Qosıbay ulının` tuwılg`an ku`ninin` 175 jıllıg`ın belgilew haqqında»g`ı qararına muwapıq 1999-jıldın` 18-dekabrinde A`jiniyaz Qosıbay ulının` 175 jıllıg`ı saltanatlı tu`rde belgilendi. Sonday-aq, Qaraqalpaqstan Respublikasının` aymag`ında burın tilge alıwg`a qorqatug`ın, erkinlik ha`m g`a`rezsizlik ushın gu`resken Erejep biy, A`bdija`liy maqsım, O`tesh batır h.t.b. el perzentlerinin` atları tiklenip, xalıqtın` kewlin toltırdı.

Uzaq tariyxımız, bay ma`deniyatımızdan gu`walıq beriwshi Xiywa ha`m Buxara qalalarının` 2500 jıllıq toyları 1997-jılı saltanatlı bayramlandı.

Xalqımızdın` ullı qaharmanlarının` biri esaplang`an Jalalatdin Manguberdinin` 800 jıllıg`ı, 2001-jılı ullı miyrasımız esaplang`an «Avestonın`» 2700 jıllıg`ı, 2002-jılı Termiz qalasının` 2500 jıllıg`ı ken` tu`rde saltanat penen nıshanlandı.

G`a`rezsizlik jılları ruwxıylıg`ımızdın` a`hmiyetli buwını esaplang`an ta`lim ha`m ta`rbiya sistemasına milliy ruwxıylıqtı bag`ıshlawg`a baylanıslı itibarlı isler a`melge asırıldı. «Bilimlendiriw haqqında Nızam», a`sirese Prezidentimizdın` «Kadrlar tayarlawdın` milliy bag`darlaması» ha`m tag`ı basqalar milliy ruwxıylıg`ımızdın` rawajlanıwında, ma`mleketimizdın` keleshekte rawajlang`an ma`mleketler qatarınan mu`na`sip orın iyelewinde, milletimiz abıroyının` asıp barıwında og`ada a`hmiyetli qa`dem boldı. İslengen jumıslar ruwxıy miyrasımızdı o`zlestiriw, milliy o`zligimizdi an`law ha`m basqa da ko`plep ruwxıy turmısımızda a`melge asırılğ`an o`zgerisler g`a`rezsizligimizdın` jemisi esaplanadı.

Milliy ruwxıy tikleniw barısında İ.A.Karimov ta`repinen a`melge asırılğ`an a`hmiyetli teoriyalıq ha`m a`meliy a`hmiyetke iye bolğ`an isler to`mendegi ilimiy ta`repten, jan`a teoriyalıq kontseptsiya jaratılğ`anlıg`ın ko`rsetedi. Olardan:

a) Milliy ruwxıy tikleniwimizdin` ilimiy teoriyalıq kontseptsiyasının` islenip shıg`ılg`anlıg`ı ha`m keleshekte ruwxıy rawajlanıwımızdın` XXI a`sirdegi wazıypaların belgilep beriliwi;

b) Milliy ruwxıy tikleniwidin` ma`mleketimizdin` totalitarizmnen demokratiyalıq ja`miyetke o`tiw jag`dayındag`ı o`zine ta`n o`zgesheliklerinin` ilimiy tiykarlap berilgenligi ha`m onın` milliy sotsiallıq, ruwxıy sanada g`ana emes sonın` menen birge ulıwma sotsiallıq, filosofiyalıq oy-pikirdin` rawajlanıwında jan`a bag`dardı baslap bergenligi menen de xarakterlenedi.

2. Ruwxıy ha`m a`dep – ikramlıq jetiskenlik ka`mil insan belgisi

Shaxstın` ruwxıy o`lshemlerinin` en` a`hmiyetli belgisi onın` a`dep-ikramlıq pazıyleti. Ja`miyettegi barlıq tabıslar ha`m kemshilikler insannın` ruwxıy kamalatına barıp tireledi. Ruwxıy ka`millikke erisilmegen ja`miyette qanshalıq materiallıq baylıqlar ko`p bolmasın, ba`ribir ma`mleket u`lken jetiskenlikke erise almaydı. Sol sebepten ja`miyettin` gu`lleniwin ta`miynlew ushın adamlardıń` a`dep-ikramlıg`ına dıqqat awdarıw kerek. «Patshag`a en` qıyın jag`day xalqının` a`depsizligi»delingen Kabusnamada. Demek a`deplilik bolmasa el tınısh bolmaydı, ruwxıyat buzıladı. Sonlıqtan İ.A.Karimov «Jası u`lkenlerdi hu`rmet qılıw, shan`araq ha`m perzentler tuwralı g`amxorlıq, haq kewillik, milletinen g`a`rezsiz adamlarg`a qayırqomlıq penen mu`na`sibette bolıw, basqalardıń` qayg`ısına ha`mda`rt bolıw ha`m o`z-ara ja`rdem tuyg`ıları kisiler arasındag`ı mu`na`sibetlerdin` o`lshemi bolıp esaplanadı» degen edi. A`deplilik miyras xalqımızdın` ko`p a`sirler dawamındag`ı toplang`an biybaxa g`a`ziynesi. Onnan o`z ornında paydalanıw ha`m og`an boysınıw ju`da` a`hmiyetli o`lshem.

Sonın` ushın ka`mil insan birewler ta`repinen ma`lim da`rejede a`dep-ikram normaları buzılsa, onda ja`miyet ushın zıyanlı ekenligine qayg`ıradı. Ol shaxs o`zinin` u`lgili ha`reketleri menen basqa adamlardıń` o`zinin` izinen barıwg`a erisedi.

Ulıwma a`depli insan baxıtlı, haqkewil juwapkershilikli, pursattı ha`m waqıttı qoldan bermey onı g`a`niymet dep esaplap, go`zzal a`det penen ziyetlenedi. Ol mal du`n`ya jıynawg`a meyil bolmaydı, hesh kimnin` kewlin awırtpaydı. Ha`lsiz ha`m g`a`rip adamlarg`a g`amxorlıq qıladı, olardıń` iqtıyajların oylaydı, birewdin` ayıbın ko`rse, a`shkara qılmay, onı jasıradı, qılğ`an jaqsılıqları menen maqtanıp ju`rmeydi. Birewden jamanlıq ko`rse, og`an jaqsılıq qıladı. Ullı adamlardıń` pazıyletlerin, go`zzal minez-qulqın o`zine u`lgi etip aladı, o`z mapin go`zlep, basqag`a zıyan keltirmeydi, hesh kimge qopallıq penen qatnas qılmaydı, tuwrı so`yleydi, jalg`anshılıq ko`rinse ol jerge aralaspaydı.

Milletlerara tatıwlıqtı bekkem uslaw shaxs ruwxıyatı o`lshemlerinin` biri. İ.A.Karimov o`zinin` «O`zbekistan XXI a`sir bosag`asında: qa`wipsizlikke

qa`wip, turaqlılıq sha`rtleri ha`m printsipleri» atlı miynetinde milletler aralıq qarsılıqlardıń turaqlılıqqa qa`wip ekenligin, etnikalıq sananın` o`siwi ha`zirgi da`wirde siyasiy rawajlanıwdıń dinamikasın anıqlaytug`ının ko`rsetip O`zbekistan xalıqlarının`, ko`p milletliginin` o`zbek xalqının` milliy sanasının` o`siwi ha`m ruwxıy qayta tikleniwi menen tolıq birigiwi, ja`miyettin` jaqsılanıwının` onın` demokratiyalanıwına ku`shli stimulu bolatug`ınlıg`ın, onın` jer ju`zlik ha`mja`miyetke aralasıwı ushın qolaylı jag`day tuwg`ızatug`ınlıg`ın tastıyıqlaydı. İ.A.Karimov bul ma`selege qattı kewil bo`lip 1991-jılı mart ayında Respublika awıl xojalıg`ı xızmetkerlerinin` quraltayında so`ylegen so`zinde «Respublikamız g`a`rezsizlikke qaray adım taslag`an eken, mustaqillik, en` da`slep, xalıq birligi, tatıwlıg`ı ekenin umıtpawımız kerek. Respublikamızdag`ı barlıq millet wa`killerinen tatıw-inaq, dos-biradar bolıp bir-birimizdin` qa`diriyatımızdı hu`rmet qılg`an ta`rizde jasawımız-el jurtımızg`a tınıshlıq, paraxatshılıq bag`ısh etedi»²³- degen edi. Bul pikir elimizde milletler aralıq tatıwlıqtın` bekkemlenip, O`zbekistannın` jarqın keleshegi ushın barlıq milletlerdin` ten`dey at salısıp, pidayılıq penen miynet etiwinin` tiykarı boldı.

Bu`gingi ku`nde O`zbekistan xalqı tu`rli tilde so`yleydi, tu`rli dinlerge isenedi. tu`rli ruwxıy kelbetine, tariyxı o`tmishine iye bolg`an insandıń birden bir Watang`a birlestiriwi sho`lkemlesken. Olardıń quramı a`zelden usı jerde jasag`an elatlardıń qaldıg`ı bolsa, birazları basqa u`lkelerden tu`rli sebepler menen, tu`rli tariyxıy sha`rayatlar menen bul jurtqa kelip, ornalasıp qalg`an ha`m O`zbekistan puqarası bolg`an. Demek, O`zbekistan puqaralıg`ın ıqtıyar menen qabıl qılg`an shaxs an`lı ra`wishte o`zinin` O`zbekstan diyarına tiyisli bolg`anlıg`ı menen maqtanıwı kerek. Mısalı, tariyxtan belgili bolg`anday saydler payg`ambar a`wladları, xojalar, sahabalar zuriyadları. Lekin olardıń ha`mmesi o`zin arab emes, al o`zbek yamasa qaraqalpaq dep an`laydı. Demek olar usı milletke tiyisli. Demek bu`gingi g`a`rezsiz u`lkenin` ha`r bir puqarası O`zbekistan dep atalg`an Watan aldında, millet ha`m xalıq aldında juwapker.

²³ Karimov İ.A. Wzbekiston mustaqillikka erishish ostonasida.Toshkent.»Wzbekiston». 2011- 24-b.

İ.A.Karimov o`z miynetinde «Biz xalqımızdın` du`n`yada hesh kimnen kem bolmaslıg`ı, perzentlerimizdın` bizden de ko`re, ku`shli, bilimli, dana ha`m a`lbette baxitlı bolıp jasawı ushın bar ku`sh ha`m imkaniyatlarımızdı jumsap atırg`an ekenbiz, bul iste ruwxıy ta`rbiya ma`selesi, hesh shubhasız, ten`siz a`hmiyetke iye boladı» - dep ko`rsetken edi. Shinında da muqaddes qa`diriyatlarımızg`a su`yengen ha`m olardan azıq alg`an ruwxıyatımızdan, tariyxıy eslewlerimizden ayrılıp qalsaq, o`zimizdın` de umıtılıp, ulıwma adamzattın` rawajlanıw jolınan shetke shıg`ıp qalıwımız mu`mkin. Demek, o`zlikti an`law shaxs ruwxıyatının` tiykarg`ı o`lshemlerinin` biri.

Tariyxta elimiz o`zinin` ko`p a`sirlik da`wirinde o`zligimizden ayrılıp qalıwdın` neshshe-neshshe qa`wip qa`terlerin basınan keshirgenin, ja`bir tartqanın, aqıbetinde ruwxıyatımızdın` qanday da`rejede qa`wip astında qalg`anın bilemiz. Mine sol ja`birler, azaplar, ha`mmege sabaq bolıp, bu`gingi ku`ni g`a`rezsizliktin` qa`dirine jetiw ha`m onı saqlawda sergek bolıp jasaw ushın o`zlikti biliw ha`m qa`sterlew u`lken a`hmiyetke iye. O`zlikti tolıq biliw tariyxtan, o`tkendegi ha`m ha`zirgi tariyxıy da`reklardi biliwden baslanadı. Sonın` ushında İ.A.Karimovtın` «O`z tariyxın bilmeytug`ın, keshegi ku`nin umıtqan millettin` keleshegi joq» degen so`zi duwalı ha`m ilimiy ko`rsetpe ekenligin adamzat tariyxı ko`p ma`rtebe da`lilleydi.

Buring`ı koloniallıq du`zim da`wirinde milliy ruwxıyatımız rawajlanıwına hasla jol qoyılmadı. Xalqımızdın` ta`biyatına ha`m jasaw qalpine, o`zligine jat bolgan kommunistlik ideologiya ha`r qanday jollar ha`m zorlıq penen xalıqtın` sanasına basqa o`zlikten kirgizile basladı. Sonın` ushında g`a`rezsizlik jıllarında milliy o`zligimizge, onı tiklewge ha`m rawajlandırırwg`a qaratıl`an tu`pkilikli isler ma`mleketimizdın` en` a`hmiyetli wazıypası boldı.

O`zlikti anlaw g`a`rezsizligimizdi bekkemlewge, xalıqtın` sana sezimin ta`rbiyalawg`a ha`m elimizde adam faktorın ko`teriwge xızmet etedi. O`zlikti an`law arqalı shaxstın` o`zin haqıyqıy insan, belgili bir materiallıq ha`m ruwxıy baylıqlardın` iyesi, bul baylıqlar ushın juwapker ekenligin seziwge u`yretedi. Ol ha`r bir adamnın` o`zinin` ana tili, u`rp-a`detler, da`stu`rler ha`m qa`diriyatlarg`a

tiyisliligin o`zine bildiriw ha`m ha`r birimizdin`, xalıqtın` ma`pleri ha`m maqsetlerine ortaq ekenligimizdi tu`sindiriwlerdi o`z ishine aladı.

İnsanın` o`zlikti an`law tuyg`ısı tariyxıy tuyg`ı. Sonın` ushında insan usı tuyg`ının` ishindegi qıyankeski, ayqush-uyqısh qubılıslardan adam, onın` keleshegi ha`m Watannın` pa`rawanlıg`ı ushin za`ru`riy qubılıslardı yad etiw arqalı eldin` awızbirshiligin bekkemlewge, xalıqtı ja`mlestiriwge a`diwli tuyg`ılardan o`rnek aladı. O`zlikti an`law, bu`gingi ku`ndelikli turmısımızda bolıp atırğ`an waqıya ha`m ha`diyselerdi teren` ashıp alıwg`a bag`darlaydı. Na`tiyjede o`zlikti an`lag`an adam, a`sirese jaslarımız ha`r qanday ideologiyalıq hu`jimlerge qarsı turıw immunitetine iye boladı.

Birinshi Prezidentimiz İ.A.Karimov «Eger mennen ha`zirgi ku`nde ma`nawiyatımızdı qorg`aw, saqlaw boyınsha ne islew kerek ha`m og`an qa`wip salatug`ın topılıslarg`a neni qarsı qoyıw kerek dep sorasa, men en` a`weli usı jurtta jasap atırğ`an ha`r bir insan o`zligin an`lawı, a`yyemgi tariyxımız ha`m bay ma`deniyatımız, ullı bababalırımızdın` miyrasın teren`irek o`zlestiriw, bu`gingi tez o`zgerip baratırğ`an turmıs waqıyalarına sanalı qarap, erkin pikirler ha`m u`lkemizde ba`rshe o`zgerislerge qatnasım bar degen sezim menen jasawı za`ru`r dep juwap bergen bolar edim» degen duwalı so`zi o`zligimizdin` haqıyqıy qa`dir qımbatın ko`rsetedi.

O`zlik - bul milliylik penen tikkeley baylanıslı ma`sele. Sebebi ha`r bir xalıqtın` yaki millettin` o`zligi haqqında so`z barar eken, a`lbette onın` milliy o`zgeshelikleri haqqında so`z bolmawı mu`mkin emes. Sonlıqtan xa`zirgi ilimde milliy o`zlikti an`law termini qollanıladı.

Milliy o`zlik - ana tili, tuwılıp o`sken jerge, o`z milliy ruwxıylıg`ı, tariyxı, miyrası, u`rp-a`detleri, olardı o`zlestiriw ha`m rawajlandırıw jolındag`ı g`amxorlıq ko`rsetiw, milliy ma`plerdi tu`siniw bolıp esaplanıladı.

O`zbekistan Respublikası birinshi Prezidenti İ.A.Karimov «O`zbekistan XX a`sir bosag`asında qa`wipsizlikke qa`wip, turaqlılıq sha`rtleri ha`m rawajlanıw kepillikleri» atlı miynetinin` «Ruwxıy qa`diriyatlar ha`m milliy o`zlikti an`lawdın` tikleniwi» degen bo`liminde milliy o`zlikti an`lawdın` teoriyalıq bag`darın ken`

tu`rde ashıp beredi. Haqıyqatında da, onın` ko`rsetpeleri ha`m teoriyalıq juwmaqları qaraqalpaq xalqının`, ulıwma tu`rkiy xalıqlardıń milliy o`zligin an`law protsesinde u`lken a`hmiyetke iye boldı.

İ.A.Karimov bul bo`limge arnalğ`an so`zinin` basında-aq qanday bir ja`miyet ruwxıy qa`diriyatların, adamlar sanasında ruwxıy ha`m a`dep ikramlıq qa`diriyatların rawajlandırmaı ha`m de bekkemlemey turıp o`z keleshegin ko`z aldına keltire almaytug`ının, xalıqtın` ma`deniy qa`diriyatları, ruwxıy miyrası mın` jıllar dawamında shıg`ıs xalıqları ushın qu`dretli ruwxıy derek bolıp xızmet etetug`ınına, uzaq waqıt dawam etken qattı ideologiyalıq qısımg`a qaramay O`zbekistan xalqı a`wladtan a`wladqa o`tip kelgen o`z tariyxıy ha`m ma`deniy qa`diriyatları ha`m de o`zine ta`n da`stu`rlerin saqlap qalıwg`a miyasar bolg`anlıg`ın ko`rsetedi. İ.Karimovtın` pikirinshe, ruwxıy qa`diriyatlardı tiklew - milliy o`zlikti an`lawdın` o`siwinen baslanadı.

Ruwxıy qa`diriyatlardıń tikleniwi ha`zirgi da`wirde qospalı jag`daylarda, yag`nıy jan`a ja`miyetlik qatnaslardın` payda bolıp atırg`an da`wirine tuwra kelip atır. Sonlıqtan da biz İ.Karimovtın` so`zlerin bassılıqqa alıp, xa`r bir tiklenip atırg`an ruwxıy qa`diriyatlarg`a itibar berip, en` a`hmiyetlisi, ulıwma insanıy qa`diriyatlardı bayıtatug`ın ha`m de ja`miyetimizdi demokratiyalastırıw ha`m jan`alaw jag`daylarına juwap beretug`ın, a`dep ikramlıq ta`repinen a`hmiyetli da`stu`rlerdi, u`rp-a`detlerdi qayta tiklewimiz kerek. Biz milliy o`zligimizdi ko`rsetetug`ın ma`deniy miyrasqa dıqqat awdarg`anımızda, onı tiklegenimizde bizin` artqa ketiwimizge emes, al alg`a ketiwimizge, du`n`yalıq progresske erisiwimizge ja`rdemlesetug`ın en` a`hmiyetlilerine birinshi na`wbette kewil bo`lgenimiz maqsetke muwapıq boladı.

Milliy o`zlikti an`lawdın` tikleniwi xalqımızdın` ruwxıylıg`ının` tiykarları, derekleri bolg`an to`mendegi faktorlarg`a tiykarlanadı.

3. Shaxs ruwxılıg`ının o`lshemleri olardıń ta`rbiyalıq roli

Shaxstın ruwxıy qırları onın o`lshemleri menen kategoriyalarına baylanıslı. Olar to`mendegiler: a`dep-ikramlıq, milliy ha`m ulıwmainsanıy qa`diriyatlarg`a sadıqlıq, watanpa`rwarlıq, insanparwarlıq, diniy itiqat, ata-ana ha`m perzent mehri, bilimdanlıq, doslıq, rasgo`ylik, a`dalatparwarlıq, hadallıq, iymanlılıq, insaplılıq, mehir-muhabbat, siyasiy, ekonomikalıq ha`m huqıqıy ruwxıyatlıq, ma`nawiyat, ma`rtlik, batırlıq, ar-namıslılıq, miynetsu`ygishlik, sabır-taqatlılıq ha`m jawızlıq, zulımlıq, ataqqumarlıq, paraxorlıq, aldawshılıq, do`hmet, ta`kaplarlıq ha`m tag`ı basqalar onın kategoriyaları bolıp esaplanadı.

Ruwxıyatımızda biyik wa`killer ruwxıy jetiklikke erisiw ushın na`psini jen`ip alıwg`a shaqırğ`an. Mısalı Xoja Axmet Yassauiy «Na`psige bag`ing`an patshaqul, na`psini ju`wenlegen qul-patsha» degen.

A`biw Hamid G`azzaliy «Ey insan, bilip qoy, udayına jamanlıqtı qa`lep turatug`ın na`psi sag`an shaytannan da dushpan. Shaytan na`psinin` ha`wesi menen moynın`a minip alıp, seni Allanın` jolınan qaytarıwı mu`mkin» - deydi.

Na`psi jaylawda ju`rgen bedew atqa uqsaydı, onı jilawlap almasan` maqsetin`di oyran qıladı. Kerisinshe ma`nzilin`e tuwrılap alsan`, seni u`mit na`tiyjelerine aparadı. Na`psi de sonday! Demek na`psige qatnas shaxstın` ruwxıy o`lshemlerinin` biri.

Shaxstın` ruwxıy o`lshemlerinin` en` a`hmiyetli belgisi onın` a`dep-ikramlılıq pazıyleti. Ja`miyettegi barlıq tabıslar ha`m kemshilikler insannın` ruwxıy kamalatına barıp tireledi. Ruwxıy ka`millikke erisilmegen ja`miyette qanshalıq materiallıq baylıqlar ko`p bolmasın, ba`ribir ma`mleket u`lken jetiskenlikke erise almaydı. Sol sebepten ja`miyettin` gu`lleniwin ta`miynlew ushın adamlardıń a`dep-ikramlılıg`ına dıqqat awdarıw gerek. «Patshag`a en` qıyın jag`day xalqının` a`depsizligi» delingen Kabusnamada. Demek a`deplilik bolmasa el tınısh bolmaydı, ruwxıyat buzıladı. Sonlıqtan İ.A.Karimov «Jası u`lkenlerdi hu`rmet qılıw, shan`araq ha`m perzentler tuwralı g`amxorlıq, haq kewillik, milletinen g`a`rezsiz adamlarg`a qayırqomlıq penen mu`na`sibette bolıw, basqalardıń qayg`ısına ha`mda`rt bolıw ha`m o`z-ara ja`rdem tuyg`ıları kisiler arasındag`ı

mu`na`sibetlerdin` o`lshemi bolip esaplanadı» degen edi. A`deplilik miyras xalqımızdin` ko`p a`sirler dawamındag`ı toplang`an biybaxa g`a`ziynesi. Onnan o`z ornında paydalanıw ha`m og`an boysınıw ju`da` a`hmiyetli o`lshem.

Sonın` ushin ka`mil insan birewler ta`repinen ma`lim da`rejede a`dep-ikram normaları buzılsa, onda ja`miyet ushin zıyanlı ekenligine qayg`ıradı. Ol shaxs o`zinin` u`lgili ha`reketleri menen basqa adamlardın` o`zinin` izinen barıwg`a erisedi.

Ulıwma a`depli insan baxıtlı, haqkewil juwapkershilikli, pursattı ha`m waqıttı qoldan bermey onı g`a`niymet dep esaplap, go`zzal a`det penen ziyetlenedi. Ol mal du`n`ya jıynawg`a meyil bolmaydı, hesh kimnin` kewlin awırtpaydı. Ha`lsiz ha`m g`a`rip adamlarg`a g`amxorlıq qıladı, olardın` iqtıyajların oylaydı, birewdin` ayıbın ko`rse, a`shkara qılmay, onı jasıradı, qılğ`an jaqsılıqları menen maqtanıp ju`rmeydi. Birewden jamanlıq ko`rse, og`an jaqsılıq qıladı. Ullı adamlardın` pazıyletlerin, go`zzal minez-qulqın o`zine u`lgi etip aladı, o`z mapin go`zlep, basqag`a zıyan keltirmeydi, hesh kimgе qopallıq penen qatnas qılmaydı, tuwrı so`yleydi, jalg`anshılıq ko`rinse ol jerge aralaspaydı.

Milletlerara tatıwlıqtı bekkem uslaw shaxs ruwxıyatı o`lshemlerinin` biri. İ.A.Karimov o`zinin` «O`zbekistan XXI a`sir bosag`asında: qa`wipsizlikke qa`wip, turaqlılıq sha`rtleri ha`m printsipleri» atlı miynetinde milletler aralıq qarsılıqlardın` turaqlılıqqa qa`wip ekenligin, etnikalıq sananın` o`siwi ha`zirgi da`wirde siyasiy rawajlanıwdın` dinamikasın anıqlaytug`ının ko`rsetip O`zbekistan xalıqlarının`, ko`p milletliginin` o`zbek xalqının` milliy sanasının` o`siwi ha`m ruwxıy qayta tikleniwi menen tolıq birigiwi, ja`miyettin` jaqsılanıwının` onın` demokratiyalanıwına ku`shli stimulu bolatug`ınlıg`ın, onın` jer ju`zlik ha`mja`miyetke aralasıwı ushin qolaylı jag`day tuwg`ızatug`ınlıg`ın tastıyıqlaydı. İ.A.Karimov bul ma`selege qattı kewil bo`lip 1991-jılı mart ayında Respublika awıl xojalıg`ı xızmetkerlerinin` quraltayında so`ylegen so`zinde «Respublikamız g`a`rezsizlikke qaray adım taslag`an eken, mustaqillik, en` da`slep, xalıq birligi, tatıwlıg`ı ekenin umıtpawımız kerek. Respublikamızdag`ı barlıq millet wa`killerinen tatıw-inaq, dos-biradar bolıp bir-birimizdin`

qa`diriyatımızdı hu`rmet qilg`an ta`rizde jasawımız-el jurtımızg`a tınıshlıq, paraxatshılıq bag`ısh etedi»²³- degen edi. Bul pikir elimizde milletler aralıq tatiwlıqtın` bekkemlenip, O`zbekistanın` jarqın keleshegi ushın barlıq milletlerdin` ten`dey at salısıp, pidayılıq penen miynet etiwinin` tiykarı boldı.

Bu`gingi ku`nde O`zbekistan xalqı tu`rli tilde so`yleydi, tu`rli dinlerge isenedi. tu`rli ruwxıy kelbetine, tariyxı o`tmishine iye bolg`an insanlardın` birden bir Watang`a birlestiriwi sho`lkemlesken. Olardın` quramı a`zelden usı jerde jasag`an elatlardın` qaldıg`ı bolsa, birazları basqa u`lkelerden tu`rli sebepler menen, tu`rli tariyxıy sha`rayatlar menen bul jurtqa kelip, ornalasıp qalg`an ha`m O`zbekistan puqarası bolg`an. Demek, O`zbekistan puqaralıg`ın ıqtıyar menen qabıl qilg`an shaxs an`lı ra`wishte o`zinin` O`zbekstan diyarına tiyisli bolg`anlıg`ı menen maqtanıwı kerek. Mısalı, tariyxtan belgili bolg`anday saydler payg`ambar a`wladları, xojalar, sahabalar zuriyadları. Lekin olardın` ha`mmesi o`zin arab emes, al o`zbek yamasa qaraqalpaq dep an`laydı. Demek olar usı milletke tiyisli. Demek bu`gingi g`a`rezsiz u`lkenin` ha`r bir puqarası O`zbekistan dep atalg`an Watan aldında, millet ha`m xalıq aldında juwapker.

İ.A.Karimov o`z miynetinde «Biz xalqımızdın` du`n`yada hesh kimnen kem bolmaslıg`ı, perzentlerimizdin` bizden de ko`re, ku`shli, bilimli, dana ha`m a`lbette baxıtlı bolıp jasawı ushın bar ku`sh ha`m imkaniyatlarımızdı jumsap atırg`an ekenbiz, bul iste ruwxıy ta`rbiya ma`selesi, hesh shubhasız, ten`siz a`hmiyetke iye boladı» - dep ko`rsetken edi. Shınında da muqaddes qa`diriyatlarımızg`a su`yengen ha`m olardan azıq alg`an ruwxıyatımızdan, tariyxıy eslewlerimizden ayrılıp qalsaq, o`zimizdin` de umıtılıp, ulıwma adamzattın` rawajlanıw jolınan shetke shıg`ıp qalıwımız mu`mkin. Demek, o`zlikti an`law shaxs ruwxıyatının` tiykarg`ı o`lshemlerinin` biri.

Tariyxta elimiz o`zinin` ko`p a`sirlik da`wirinde o`zligimizden ayrılıp qalıwdın` neshshe-neshshe qa`wip qa`terlerin basınan keshirgenin, ja`bir tartqanın, aqıbetinde ruwxıyatımızdın` qanday da`rejede qa`wip astında qalg`anın bilemiz. Mine sol ja`birler, azaplar, ha`mmege sabaq bolıp, bu`gingi ku`ni g`a`rezsizlikтин`

²³ Karimov İ.A. Wzbekiston mustaqillikka erishish astonasida.Toshkent.»Wzbekiston». 2011- 24-b.

qa`dirine jetiw ha`m onı saqlawda sergek bolıp jasaw ushın o`zlikti biliw ha`m qa`sterlew u`lken a`hmiyetke iye. O`zlikti tolıq biliw tariyxtan, o`tkendegi ha`m ha`zirgi tariyxıy da`reklerdi biliwden baslanadı. Sonın` ushında İ.A.Karimovtın` «O`z tariyxın bilmeytug`ın, keshegi ku`nin umıtqan millettin` keleshegi joq» degen so`zi duwalı ha`m ilimiy ko`rsetpe ekenligin adamzat tariyxı ko`p ma`rtebe da`lilleydi.

Buring`ı koloniallıq du`zim da`wirinde milliy ruwxıyatımız rawajlanıwına hasla jol qoyılmadı. Xalqımızdın` ta`biyatına ha`m jasaw qalpine, o`zligine jat bolgan kommunistlik ideologiya ha`r qanday jollar ha`m zorlıq penen xalıqtın` sanasına basqa o`zlikten kirgizile basladı. Sonın` ushında g`a`rezsizlik jıllarında milliy o`zligimizge, onı tiklewge ha`m rawajlandırıwg`a qaratılğ`an tu`pkilikli isler ma`mleketimizdin` en` a`hmiyetli wazıypası boldı.

4. Shaxstın ruwxıy pa`ziyletlerin bahalaw

İ.A.Karimov «Progress jg`dayın ruwxıy jaqtan jetik adamlar sheshdi». Texnikalıq bilim, jetkilikli texnologiyanı iyelew qa`bileti, ruwxıy barkamallıq penen, g`a`rezsiz oy-o`ris penen birge barıwı kerek. A`dep-ikramlılıq, za`kawat ha`m ruwxıy – ma`nawiy potentsial – bilimdan insannın` eki qanatıdur» degen edi. Demek g`a`rezsizlikti bekkemlew og`an pıdayı bolıw aqlıy za`kawat ha`m ruwxıy potentsialg`a tikkeley baylanıslı. Sebebi, joqarı ruwxıylıqtın` bilimdanı bolıw-insannın` ku`shi ha`m qu`direti, zamanago`y bilimlerdi iyelewi menen baylanıslı. Durıs, adamlar mal-du`n`ya, pul, mablaq ushın gu`resedi. Lekin har qanday ilim ha`m bilimdi mal du`n`ya menen ten`lestiriwge bolmaydı. Mal-du`n`ya qansha mazalı bolg`anı menen o`tkinshi. Bilim kerisinshe. Bilimli shaxs jen`ilmeydi, qıyınshılıqlarg`a to`tepki beredi.

Shaxs qansha bilimdan bolsa o`zligin sonsha jaqsı an`laydı, milliy maqtanıshın o`siredi, barlıq nà`rse og`an bag`ınıshlı bolıp qaladı.

Xalqımızda «Alım bolsan` a`lem seniki», «İlimsiz bir jasar, ilimli mın` jasar». «Bilegi juwan birdi jig`adı, Bilimi juwan mın`dı jig`adı». «Bilimli ozar, Bilimsiz tozar» degen naqıllar usı shaxs pazıyletine arnalg`an. Shaxstın` ruwxıy pazıyletlerine doslıqqa talpınıwıda kiredi. Adam ha`mme waqıt quwanışlarında ha`m ta`shwishlerinde o`zinin` qasında bolatug`ın haq kewil, pikirli, g`amxor, da`rtles kisige za`ru`rlik izleydi. Ol tabılsa onı dos dep ataydı.

Adam dossız jasay almaydı. Sonın` ushın Berdaq babamız «Basın`dı qos jaqsı dosqa. Dos tappay ha`m ju`rme bosqa» dep u`gitleydi. «Dossız adam japıraqsız daraqqa usaydı».

Tariyxtın` ko`rsetiwinshe, nadan dostan, dana dushpan jaqsı. Dostın` nadanı, qıyanetkeri dushpannın` qılıshınan da o`tkir boladı.

Shaxstın` pazıyleti haqıyqıy dos kim, dushpan kim onı bilip barıwdı oylaydı²⁶».

Shaxstın` ruwxıylıq pazıyletinin` biri adamgershilik.

²⁶ Doslıq haqında ma`seleler boyınsha usı avtordın` «A`dep filosofiyası» No`kis Karaqalpaqstan 2010-jil 78-84 betlerin oqıwg`a boladı

A`dep-ikramlıq individtin` rawajlanıwının` belgili bir da`wirlerinde payda boldı. Adam ta`biyattan bo`leklenip, «gomo sapieniske» keliwi menen, onın` o`zinin` «Men» degen o`zgesheligi ha`m onı tu`siniwi qa`liplesti. Ol tu`sinik eki basqishtan turıp, birinshisi -adamnın` a`lem menen birligin bildiretug`ın «biz» arqalı du`n`yanı tanıwg`a baylanıslı ha`mme na`rseleрге - tawlarg`a, taslarg`a, haywanlarg`a, o`simliklerge tabınıp, sıyınıw - ha`mmege birdey miyirmanlıq basqışhı. Ekinshisi-adamnın` ha`reketine baylanıslı ha`r qıylı jag`daylarda adam indiviuallıg`ı ko`rinetug`ın, bir-birewge hu`rmet ha`m izzet basqışhı. Bul basqışhlarda adamlardıń o`z-ara mu`na`sibetlerinin` ta`biyiy norması qa`liplesken. Olarda erkinliktin`, qayırqomlılıqtın`, ha`tteki zulımlıqtın` belgileri boladı. Waqıttın` o`tiwi menen bul ta`biyg`ıy normalardıń rawajlanıwı menen bir-birewge qatnasta adamgershilik elementleri payda bolıp, ol ko`pshiliktin` ma`pin qorg`ap, adamg`a ja`miyettin` ta`sir etiw quralına aylana baslag`an.

Adamgershilik ideyaları en` da`slep Shıg`ısta-«Avesto» da «jaqsı pikir, jaqsı so`z ha`m jaqsı is» degen adamlar qatnasın anıqlag`an qag`ıydalarda ju`z bergen. Sonday-aq, basqada du`n`ya dinlerinin` ha`mmesinde de adamgershilik ideyalarının` u`stemlik etkenin ko`remiz. Ayrıqsha, muqaddes islam dininin` tiykarı ha`m a`hmiyeti onın` adamgershiliginde jatır. Mısalı, Ha`disi sha`riplerde: «adamlarg`a rehimli bolmag`an kisige Allanın` da rehimı kelmeydi» degen so`zler arqalı adamgershilikti qa`sterlegen. Adamgershiliktin` altın nızamı: «O`zin`e qa`lemegendi basqalarg`ada qa`leme», yamasa «o`z jaqınındı o`zin`di su`ygendey su`y» degen mehribanlıq talaplarda ko`rinedi.

Adamgershiliktin` tiykarg`ı belgisi - qayırlılıq bolıp ol zulımlıqtın` qarama qarsısı. Qayırlılıq tu`sinigi adamlardıń ulıwma ma`plerin qorg`aw, keleshekke u`mitin, talabın, arzıw-a`rmanların tu`siniwı bildiredi. Qayırlılıq o`mirdin` saqlanıwına, jadırap jaynawına, rawajlanıwına xızmet etse, zulımlıq kerisinshe, o`mirdin` gu`lenniwine irkinish jasaydı.

Qayırlı adam kontsepsiyasının` ayqın ko`rinisi XX a`sirdin` ullı gumanisti A.Shveytserdin` o`mirdi qa`sterlew tuwralı pikirlerinen tabıladı. Ol bılay jazadı. «Adam o`zinin` ishki umtılwında o`mirge qolınan kelgenshe talping`anında g`ana,

ushirasqan tiri jang`a ziyana keltirmewdi oylag`anında g`ana, nag`iz adamgershiligi menen ko`rinedi. Ol ushın o`mir qa`siyetli, ol terektin` japırag`ın julmaydı, birde bir gu`ldi u`zbeydi, birde bir ja`nlikti jenship ketpeydi. Jazg`ı tu`nde shıra jaqtısında jumıs islep otırg`anda otqa umılǵ`an gu`belektin` qanatının` ku`ygenin ko`rmew ushın a`ynekti jawıp, qapırıqta otırıwdı qa`leydi»

Jamanlıqtı, zulımlıqtı, ta`g`dirden, qudaydan izlewge bolmaydı. Adamlardı eziwdi, qul qılıwdı, qamaqxananı, qarıw-jaraqtı ha`mmeni joq qılıwdı yadro quralların quday emes, adam oylap taptı.

Ulıwma du`n`yag`a, jer ju`zine ha`r ta`repleme na`zer taslasan`, ol-ju`da` ko`rkem, ra`n` - ba`ren`, iygilikli, ha`zliktin`, birliktin` ma`kanı. Lekin adamzat na`psinin` qulına aylanıp, onı zulımlıqtın` jasaw ornına aylandıradı. Olar du`n`yag`a o`tirik-o`seklerdi, aldawshılıq, menmenlik, ıza-keklerdi, satqınlıq, qashshaqlıq, ta`kapparlıq, basqınshılıq, jawızlıqlardı taratıp, adamgershilik qag`ıydaların buzadı.

Bul gu`nakarlıq partiyalarg`a, ma`mleketke jug`ıp, u`stem ku`shlerge aylansa, onda sol avtoritarlıq u`stemlik tiykarında adamnın` biysharalıǵı payda bolıp, og`an bag`ınıwıg`a ma`jbu`r boladı. Aytayıq, ha`zirgi geypara ma`mleketlerde demokratiya atı menen aldaw - arbawlar, demokratiyalıq emes ha`reketlerdin` ju`z beriwi adamlardı jawızlıqqa bag`darlaydı. Al adam o`zinin` tuwılıwınan minnetli tu`rde zulım emes, ol o`zinin` rawajlanıwına za`ru`r jag`day bolmag`anlıqtan zulımg`a aylanadı. O`mirde adam u`stem ku`shlerdin` zulımlıǵına ushırassa, onda o`zinin` iske asırıwdag`ı sa`tsizliktin` na`tiyjesinde zulım boladı.

Sabır - shaxstın` ruwxıylıq pazıyletlerinin` biri. Du`n`ya - sınawlar a`lemi. İnsan o`mirinde tu`rli ha`diyselerge dus keledi. Geypara ha`diyseler kisini shadlandırsa, basqalardı qapa qıladı. Shadlıq waqıtta shu`kir qılıw, qayg`ılı demlerde sabır qılıw a`deplilik belgisi.

Payg`ambarımız: «Musılman kisi kewli xosh waqtında shu`kir qılar. Bul onnı` o`zi ushın jaqsı ha`m sawap. Qayg`ılı demlerde sabır qılar, bul onnı` o`zi ushın jaqsı» degen.

Sabır musulmannın` quralı deydi. Lekin onı o`z ornında qollanıw za`ru`r. Miynet qılmay, qolaylıqqa razı bolsaq, «Allataala man`layımızg`a sonı jazg`an eken» dep mu`ta`jlik aldında bas iysek, bul sabır dep sanalmaydı. Haq ha`m haqıyqat aldında awzımızdı ashpastan, so`ylemesten ju`riwdi sabırlıq dep bolmaydı. Payg`ambarımız aytqan: «Haqıyqat aldında awzın jawıp alg`an kisi tilsiz shaytandur».

Sabırlıq-adamnın` o`zin-o`zi biylewi, aldına qoyg`an maqsetine jetiwge o`z ha`reketin bag`ındırıwı, qıyınshılıqlardı jen`ip o`zinin` sezimlerinin` u`stinen qadag`alawdı iske asırıwı, o`zin basıwı, do`gerektin` qarsılıg`ına ushırasqanda tu`niliwshilik, yaki avantyuristlik qatnastan irkiliwi bolıp esaplanadı.

Sabırlılıq a`dep-ikramlılıqta joqarı bahalanıp, jen`ilteklikke, shıdamsızlıqqa qarsı tu`sinik. Bunın` ta`rbiyalıq sıpatı sonda, adam birden qızıp ketpesten ha`r istin` son`ına bag`ıp, oylanıp is qıladı. Sebebi, «ashıw aldında, aqıl keyninde keledi» degen xalqımız. Ashıwlanıp, qızıp ketip is qılmastan, sabırlıq islew insanıyılıq qa`siyet.

Sabırlı jeter muratqa,

Biysabır qalar uyatqa,

yamasa Sabır tu`bi sarı altın,

Sarg`ayg`an jeter muratqa

dep ko`rsetip, xalqımız adam muradına sabırlılıq penen, izbe-izlik penen jetedi. dep durıs na`siyat bergen.

Sabır-a`dep ikramlılıqtın` ruwxıy tayanışının` biri. Sabırlı kisi qıyınshılıqlardı ma`rtlik penen jen`ip qabıl etedi. Al jen`il, kisi tez qapa boladı, o`zin otqa taslaydı, qayg`ı-g`amg`a bo`lenedi.

Eger sabır-taqat bolmasa, insan ko`rgen qıyınshılıqlardan qa`lbi qa`ste bolıp, rawajlanıwdan artta qaladı. Al sabırlı kisi bolg`an isti izertlep, bayqastırıp, sebebin tabıwg`a tırısadı. Sonın` ushın Quranı Ka`rimde sabırg`a qattı a`hmiyet berilgen. Sabırlı kisilerdi ju`da` a`jayıp kisiler dep atag`an ha`m «Sabır qılın`lar, a`lbette, Alla sabır qılıwshılar menen birigedi» deydi («Apfal» su`resi, 46-ayat).

Adam arzıw-u`mit penen jasaydı. Qanday qıyınshılıqlardıń da olardıń ju`regindegi u`mit otın so`ndire almawı, sabırlılıq penen baylanıslı. Sonlıqtan islam sabır-taqat barlıq pazıyletlerdin` anası dep esaplaydı.

Sabırlılıq, bul juwapkershilik sezimin ta`rbiyalaydı. Ol za`ru`riy emes jag`dayda adamnıń erkin-ıqtıyarın, o`z ha`wesin irke biliw bolıp esaplanadı. Sonlıqtan da, sabırlı adam ja`miyette u`lken abroyg`a iye bolıp, onı ha`mme moyınlaydı, adamlar onıń ta`sirine o`z erki menen berilip, onıń so`zlerin ıqlası, ıqtıyarı ha`m bar intası menen orınlaydı. O.Bal`zak: «Sabırlılıq-minezdin` negizi» dese, Axmed Yugnakiy «Sabın-kirdi ashadı, Sabırsız-sırdı ashadı». «Jaqsılıqtan u`mitlensen`, sabır et» dep na`siyatlaydı.

İnsap shaxstın` a`hmiyetli pazıyletlerinin` biri. İnsap a`dep-ikramlılıqtın` en` a`hmiyetli talabı. Ol o`z ishine haqıyqatlıqtı, tatıwlıqtı, alıng`an minnetlemesine sadıqlıqtı, islenip atırg`an istin` tuwrılıg`ına iseniwi adamnıń o`zinin` ha`m basqalardıń aldında rasgo`yligi, basqa adamlardıń huqıqların moyınlaw ha`m hu`rmetlewdi qamtıydı. İnsaplılıq adamlardıń iskerligi menen baylanıslı bolıp, olardıń ku`ndelikli turmısındag`ı talabın ha`m ha`reketin o`z-ara qadag`alap baylanıstırıp otırıwdan kelip shıg`adı. Adamlar arasındag`ı qayırqomlıq ja`ne jawızlıqtı bahalaw da insapqa baylanıslı. Sonday-aq, insap adamlardıń ja`miyettegi roli menen onıń sotsiallıq awhalının` u`ylesiwin, kisiligi menen onı bahalawdın`, huqıqıy ha`m wazıypalı qatnasların ko`rsetetug`ın ulıwma insanıyılıq pikirlerge muwapıq keletug`ın turmıs ta`rtibi. Sonın` ushın adamlar qanday da birewdin` islerinde nadurılıqtı bayqasa, a`dilliktin` buzılğ`anın ko`rse, ha`melinen paydalanıp jamanlıq islese, o`tirik-o`sek ko`beyse «Ya İnsap» dep do`gerekti a`depke, miyirim sha`pa`a`tke shaqıradı.

İnsaplı adam adamlarg`a qatnasta kisini qorlamaydı, zorlamaydı, kisinin` haqısın jemeydi, ra`himli boladı, adamg`a mexriyban adamgershilikli qatnas jasaydı.

İnsaplı adam o`zinin` parızlı wazıypaların islewinde, saylap alg`an bag`darına sadıqlıg`ın da, a`dep-ikramlılıq muratına berilgenliginde tanıladı. İnsaplı adam islegen isinin` tuwrılıg`ına isengen, qıyınshılıqqa shıdag`an, a`deplilikke shın

berilgen, o`zin pida etiwge tayar adam. Ol ha`r kimgе ermeydi, ma`seleni sheshkende insaptı, hu`jdandı oylaydı. Ma`lim bir na`rseni islese shin ju`rekten isleydi. Jalatayshılıqqa janı qas boladı:

So`yledim ha`r waq anıqtı,

Etkenim joq jalaq-julaq, (Berdaq) degendey insaplılıq bul haqıyqatshılıq, ol adam o`zine shınlıqtı aytıwdı minnet etip, haqıyqatlıqtı o`zinen ha`m basqalardan jasırmaytug`ın qa`siyetke iye.

İnsaplı adam belgili bir ideyag`a, isenimge sadıq boladı ha`m ol ideyanı o`zinen` ju`ris-turısında izbe-iz qollanıwg`a tayın turadı. Bul haqqında danalar bılay deydi:

Haramlıqqa qul bol ma hadal bolsan` ,

Ha`lsizlerdi qıynama adam bolsan`. (Nasır Xısrav)

İnsaplı-asın jer,

İnsapsız basın jer.

İnsapsızg`a erik bersen` ,

Eldi talar.

Zulım esikten kirse, insap tu`nlikten shıg`adı

(Mahmud Qashg`ariy)

İnsap arab so`zi a`dillik, yag`nıy hu`jdan menen is aparıw tuyg`ısı, turmısta, iste basqalarg`a mu`na`siyette hadallıqtı, tuwrılıqtı an`latatug`ın tu`sinik.

İnsaplılıq ashıqkewillik, haqkewillik. Hu`rmetli Prezidentimizdin` «Joqarı ma`nawiyat jen`ilmes ku`sh» atlı shıg`armasında insaplılıq o`mirdin` hasıl mazmunın an`lawg`a ja`rdem beredi, basqalar menen o`zin bir qatarda tutıw, olar tuwralı g`amxorlıq etiw ka`mil insannın` en` a`hmiyetli qa`siyetlerinin` biri ekenligin ug`ındırıwı insapqa baylanıslı.

İnsaplı adam alıs-beriste ha`rdayım hadal, tuwrı so`zli, ta`rtipli- intizamlı, yag`nıy hu`jdanlı boladı. Sonlıqtan insap insanlar ortasında mehribanlıqtı bekkemleydi. İnsaplı adamnın` isi alg`a ju`redi, el arasında abıroyı artadı. Sol ushın insap berekettin` baslaması, yamasa berekettin` bası delinedi.

İnsap puqaralardın` ja`miyet ortasında insanıylıq, adamgershilik mu`na`sibetlerin milliy qa`diriyat da`rejesine ko`tergen a`deplilik o`lshemi de bolıp esaplanadı. Ol ja`miyette mehir-aqıbet, o`z-ara hu`rmet ha`m awızbirshilikli ortalıqtı bekkemlewde, insanparwarlıq ruwxının` ku`sheyiwine ha`m millettin` kelbetin saqlap qalıwg`a xızmet etedi. Bul a`deplik tiykarınan kisinin` o`zin-o`zi jetilistiriwinin` bir tu`ri, yag`nıy adamnın` o`zinin` islemewge tiyisli qılıg`ına o`zinen-o`zi pushayman jep, onın` o`zin du`zetiw arqalı, onday isti keleshekte islemewge tikkeley sheshim tabıwı bolıp tabıladı.

Shaxstın` ruwxıy pazıyletlerinin` biri iymanlılıq. «İyman-degenimiz, islam dininde kewil menen isenbeklik, ıqrar qılmaqlıq til menen» delingen. «İyman bul isenim».

Hesh na`rsege isenbeytug`ın, da`reklerge boysing`ısı kelmeytug`ın, tek o`zinin` isin durıs dep esaplap, o`jetlik, menmenlik ko`rsetug`ın adam iymansız sanaladı.

Sonday-aq na`psini tıyıw, qanaat sıyaqlı pazıyletlerde bul ma`selede aytarlıqtay orın iyeleydi.

Hu`rmetli birinshi Prezidentimiz o`zinin` «»Ana jurtının` baxıt ıg`balı ha`m biyik keleshek jolında xızmet etiw-en` joqarı baxıtdur» degen kitabında basshının` ruwxıy pazıyletlerin to`mendegishe belgileydi.

Birinshiden o`zin basqalar menen ten` ko`rip so`yleytug`ın, basqalardın` da`rtine, ta`shwishlerine ja`rdem beriwge tayar bolıp, menmenlikke berilmeytug`ın, qayqayıp ju`rmeytug`ın qa`siyetine iye bolıwı kerek.

Ekinshiden, onın` tag`ı bir pazıyleti, ol o`zin oylamastan, en` da`slep o`zine isengen xalıqtın` da`rtin, g`amın, onın` ta`g`dirin, erten`gi ku`nin oylap jasawı kerek.

U`shinshiden ol aqıl-zakawatlı, ko`pti ko`rgen, uzaqtı go`zleytug`ın, erki bekkem, sınıwlardan o`tken, awır ha`m keskin sharayatlarda jeti ma`rte o`lshep bir ma`rtebe kesetug`ın bolıwı kerek. Al, jen`il-jelpi usıl menen siyasat alıp barıw, tek tu`rli oyunlar menen ju`riw basshının` ma`nawiy qıyapasının` to`men ekenligin

ko`rsetedi. Basshi hesh qashan aldi qashti, tiykari push, ha`r ta`repleme teren`
ha`m puxta oylamag`an ga`plerdi aytpawı kerek²⁷.

²⁷ Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi ywlida xizmat qilishi oliy saodatdir. T.Wzbekiston 2015 y. 207-210-b.

III-BAP: Ruwxıylıq ha`m a`deplilik ja`miyettin` qozg`awshı ku`shi

1. Ruwxıylıq ha`m a`deplilikti qa`liplestiriw o`lshemleri

Biz, ruwxıyat o`lshemleri degenimizde insan sanasına ta`sir ko`rsetetug`ın, onın du`n`yag`a ko`z qarasın pikirlew ta`rizin ma`lim bag`darg`a salatug`ın, o`zgerttiretug`ın, ja`miyetke, milletke ta`n bolg`an ruwxıy-ma`deniy materiallıq tiykarlar, da`stu`rler, qa`diriyatlar, miyras, turmıs ta`rizi, ideyalar ha`m ko`z-qaraslardı tu`sinemiz. Bul tu`siniktin` mazmunı İ.A.Karimovtın` «Joqarı ma`nawiyat-jen`ilmes ku`sh» kitabında teren` ha`m ha`r ta`repleme tiykarlap berilgen. Bul shıg`armag`a tayang`an halda ruwxıylıqtı qa`liplestiriw o`lshemin sha`rtli ra`wishte bir neshe toparg`a bo`liw mu`mkin:

Birinshi topar: millet, xalıq, ma`mleket, ma`deniyat, arxitekturalıq estelikler ha`m basqalardı qamrap alıwshı tariyxtı, mın` jıllar dawamında rawajlanıp kiyatırğ`an awıl ha`m suw xojalıg`ı menen baylanıslı agrar ruwxıy da`stu`rlerdi, geografıyalıq jaylasıwına baylanıslı tariyxıy qatnaslardı ha`m bulardı ko`rsetiwshi materiallıq miyras;

Ekinshi topar: xalqımızg`a ta`n bir neshe mın` jıllıq diniy isenim, ta`lim-ta`rbiya, sonday-aq barlıq ilim-pa`n tarawları ha`m olar rawajında a`hmiyetli orın tutqan oyshıllar menen olardıń miynetleri, xalıq do`retiwshiligin orap alıwshı ma`deniy miyras;

U`shinshi topar: xalqımızg`a ta`n da`stu`rler, u`rp-a`detler, ma`resimler, bayramlar, turmıs ta`rizi menen baylanıslı basqada ma`deniy faktorlar;

To`rtinshi topar: xalıq qa`diriyatları, pikirlew ta`rizi, ideologiyası, xalıqqa ta`n ruwxıy qa`siyetler, ideyalar, ruwxıyat ha`m o`z-ara sotsiallıq qatnaslar;

Besinshi topar: ha`zirgi ja`miyetimizde a`meliy is alıp barıp atırğ`an, insan ta`rbiyasında u`lken ta`sirge iye, ulıwma ruwxıy du`n`yaqarası ha`m qa`liplestiwinde bas rol oynaytug`ın ta`lim-ta`rbiya orınları, g`alaba xabar quralları, kitapxana, teatr, ko`rkem o`ner sarayları ha`m basqada ruwxıy ta`lim quralları.

Ruwxıylıqtı joqarılatıw ma`selesi ha`r bir da`wir ha`m ja`miyetke ta`n bolıp, bunda ma`mleket ha`m ja`miyet aldında ruwxıylıqtı qa`liplestiretug`ın ha`m og`an

ta'sir o'tkeretug'in barliq sebep ha'm o'lshemlerdi teren talıqlap, olardin bunda qanday orin tutıwın jaqsı anlap alıw maqseti de jatadı. Ha'r qaysı xalıq yaki milletti onın tariyxı, o'zine ta'n u'rp-a'deti ha'm da'stu'rleri, turmıslıq qa'diriyatlarınan ajıratqan halda ko'riw mu'mkin emes. Bunda ta'biyy ruwxıy miyras, ma'deniy baylıqlar, tariyxıy estelikler en a'hmiyetlisi sanaladı. Ma'selen, ulıwmainsanıy tsivilizatsiya ha'm ma'deniyattın tıg'ız bir bo'legine aylanıp ketken du'n'yalıq ha'm diniy ilimlerin, a'sirese, islam dini menen baylanıslı bilimlerin tariyxıy en joqarı basqıshqa ko'teriliwinde ana jerimizde tuwılıp kamalg'a kelgen ullı alımlardin, siyasatshı ha'm sa'rkardalardı xızmeti u'lken. Bul jerde bizin eramızg'a deyingi da'wirde ha'm onnan keyin qurılğan suw inshaatları, ele de o'zinin ko'rkin saqlap kiyatırğan jerlerimiz a'yyemnen-aq u'lkemizde diyxansılıq ha'm o'nermentshilik ma'deniyatınan, arxitektura iskusstvosının joqarı da'rejede rawajlang'anlıg'ınan da'rek beredi. Ma'mleketimiz territoriyasında bar bolğan to'rt mınnan ziyat materiallıq-ruwxıy esteliklerin ulıwma ja'hān miyrasının ulgisi sıpatında YuNESKO dizimine kirgizilgenligi de bul pikirdi tastıyıqlaydı. Bunday o'lmes estelikler bul jerde, bu'gin biz jasap kiyatırğan topıraqta burınnan joqarı ma'deniyat barlıg'ınan derek beredi ha'm ol ta'biyy halda insannın ruwxıy du'n'yasın qaliplestiriwde qanday ku'shli ta'sirge iye bolg'anına itibarımızdı qaratadı. Milliy ruwxıylıg'ımızdı rawajlandırıwda xalıq awız eki do'retiwshiligi u'lken a'hmiyetke iye bolıp, ol milletimizdin o'zligin ko'rsetetug'in, onı a'wladlardan a'wladlarg'a o'tkerip, tariyxtag'ı zulımlıqlardan, sınawlardan aman shıg'arıp, o'zligin mudamı saqlap kiyatırğan elimizdin bawrıken'lik, ken'peyillik, opadarlıq, sadıqlıq sıyaqlı jaqsı pazıyletlerin o'zinde sa'wlelendiredi.

Ruwxıylıqtı qaliplestiretug'in o'lshemlerdin biri bolğan muqaddes dinimizdin de a'hmiyeti u'lken. Din a'zelden insan ruwxıylıg'ının qaynar bulag'ı sıpatında adamzattın joqarı ideyaların, haq ha'm haqıyqat, insan ha'm a'dalat tuwrısındag'ı arzıw-a'rmanların o'zinde toplag'an.

Ha'r bir ilimiy jan'alıq, do'retilgen ashılıw, jan'asha pikir ha'm du'n'yaqarasqa tu'rtki beredi ha'm ruwxıylıq o'lshemlerdin qaliplestiriwine o'zine ta'n ta'sirin

o`tkeredi. Sol ko`z-qarastan qarag`anda, jerimizde jasap o`tken ullı alımlarımız, oyshil babalarımızdın` ibratlı turmısı ha`m miynetleri, ilimiy-do`retiwshilik ashılıwları bu`gin de du`n`yanı tan qaldırıp atırg`anın maqtanış penen aytıw mu`mkin. Al diniy ha`m ag`artıwshılıq, ilim-pa`n, ma`deniyat sıyaqlı jetiskenlikler xalqımızdın` ruwxıy a`lemine qay da`rejede bay ekenligin sıpatlap beriwde, onı u`lgi etip ko`rsetiwde paydalanıladı. Bunday baylıqtı ha`r ta`repleme u`yrenip, onın` ma`nis-mazmunın a`wladlarga` jetkeriw ma`selesi barlıq zıyalılar, pu`tkil ja`miyetshilik ushın qarız ha`m parız bolıp esaplanadı.

Ha`r qaysı millettin` o`zine ta`n ma`nawiyatın joqarılatıwda shan`araqtın` ta`siri ayırıqsha. Sebebi, insannın` en` taza ha`m pa`kize tuyg`ıları, birinshi turmıslıq ha`m du`n`ya qarasin belgileytug`ın ruwxıy o`lshem ha`m ko`z-qaraslar, jaqsılıq, kishipeyillik, mehir-aqıbet, ar-namıs sıyaqlı muqaddes tuyg`ılardın` deregi shan`arakta qa`liplesiwi ta`biyiy. Sonın` ushın da shan`araqta payda bolatug`ın ata-anag`a hu`rmet, olardın` aldındag`ı o`mirlik qarızdarlıq wazıypasın teren` an`law ha`r bir insang`a ta`n bolg`an adamıyılıq pazıyletleri ha`m shanaraq qatnaslarının` negizinde shan`araqtın` o`zindegi ruwxıyılıqtı qa`liplestiriw ornı ten`siz bolıp esaplanadı.

Sonlıqtan 2017-jıl 3-fevraldag`ı O`zbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevtın` «Ma`halle institutın bunnan bılayda jetilistiriw ilajları haqkında» pa`rmanında «Ja`miyetimizde o`z-ara hu`rmet, miyrim sha`pa`a`t ha`m awız birshilikti qa`liplestiriwde, milliy ha`m ulıwmainanıyılıq qa`driyatları qa`sterlep saqlaw ja`ne rawajlandırıw, ma`ha`llelerdin` a`hmiyetin ha`m abroyın bunnan bılayda arttırıwda ma`mleketimizdın` joqarı g`amxorlıg`ı belgilengen⁸.

Ma`ha`lle a`zelden shın milliy qa`driyatlar ornı bolıp keldi. O`z-ara mehir, tatıwlıq, ja`rdemge mu`ta`jlerden xabar alıw, jetimlerden basın sıypaw, toy-tamasha, merelerdi ko`pshilik penen ma`sla`ha`tlesip o`tkeriw, jaqsı ku`nde de, jaman ku`nde de birge bolıw xalqımız ushın da`stu`rge aylang`an. Da`slep, ma`ha`llede qa`liplesken ha`m rawajlang`an, xalqımızg`a ta`n o`zin-o`zi basqarıw sistemasının` bul basqarıw usılı, burınnan adamlardın` tek tilinde emes, ba`lki

⁸ Erkin Qaraqalpaqstan gazetası 7-fevral` 2017 jıl

qa`lbinde teren` orin iyelegeni biykarg`a emes. «Ma`ha`lle-ha`m ata, ha`m ana» degen hikmetli so`z ju`da` turmıslıq haqıyqat. Ha`r qaysı shan`araq pu`tkil el-jurttag`ı ruwxıy jag`daydı an`lamaqshı bolg`an adam haqıyqıy a`lemnin` jarqın ko`rinsin, da`slep ma`ha`llede ko`riw imkanıyatına iye boladı.

Ruwxıylıqtı qa`liplestiriw o`lsheminen ja`ne ilim, pa`n, ta`lim-ta`rbiya bolıp, olarg`a insan ka`malatı ha`m millet kelesheginin` en` tiykarg`ı sha`rti sıpatında qaraladı. Keleshek - bilim orınlarında jaratıladı. Anıg`ırag`ı, xalqımız perzentlerinin` erten`gi ku`ni qanday ta`rbiya alg`anı menen baylanıslı. A`ne usı a`piwayı talaptan kelip shıqqan halda perzentlerin erkin ha`m ken` pikirlew qa`biletine iye, an`lı jasaytug`ın ka`mil insanlar etip kamalg`a keltiriw isi ta`lim-ta`rbiya tarawının` tiykarg`ı maqseti bolıp qaladı. Bul bolsa, ta`lim ha`m ta`rbiya isin uyg`ınlastırıp alıp barıwdı talap etedi. Ta`limdi ta`rbiyadan, ta`rbiyanı ta`limnen ajratıp bolmaydı. Sonın` ushin da g`a`rezsizlik jıllarında pu`tkil ma`mlekette ilim-pa`n, ka`sip-o`ner u`yretiw sistemasın tu`pkilikli reformalawg`a itibar qaratıldı. Kadrlar tayarlawdın` milliy bag`darlaması islep shıg`ıldı. Onı a`melge asırıwda mektep ta`limi, a`sirese, ulıwma bilimlendiriw mekteplerinin` materiallıq-texnikalıq bazasın bekkemlewge itibardı ku`sheytiw ku`n ta`rtibindegi a`hmiyetli ma`selege aylandı. Jaslarımız ha`zirgi ku`nde g`a`rezsizlik da`wirinde qurılğ`an barlıq mu`mkinshiliklerge iye bolg`an akademiyalıq litsey ha`m ka`sip-o`ner kolledjleri, joqarı oqıw orınlarında bilim alıp, zamanago`y ka`sip o`ner ha`m ilim sırların u`yrenip atır. Ha`zirgi eki-u`sh tilde so`ylese alatug`ın mın`lag`an oqıwshılar, u`lken turmısqa kirip kiyatırğ`an, o`z sheberligin jarqın ko`rsetip atırğ`an jas kadrlar mısasında ruwxıylıqtın` joqarılawın gu`zetiw mu`mkin ha`m ta`biyiy.

Hu`rmetli Prezidentimiz İ.A.Karimov «Joqarı ma`nawiyat - jen`ilmes ku`sh» shıg`armasında ruwxıylıqtı qa`liplestiriw o`lsheminin` joqarıda ayılğ`an ruwxıylıqtın` tariyxıylıg`ı ha`m zamanago`yligi, materiallıq ha`m ruwxıy miyras, milliy ruwxıy estelikler menen birge ma`mleketimizde jetisip shıqqan danıshpanlar, oyshıllar, xalıq qaharamanları, ilimiy-do`retiwshilik islerinde joqarı ruwxıylıqqa ta`sir etip, onın` adam sanasında qa`liplewiwinde u`lken rol` atqaradı.

2. Shaxstın ruwxıy ha`m a`deplilikte rawajlanıw faktorları

Shaxstın ruwxıy rawajlanıw faktorlarının biri go`zzallıqqa umtıw, onı qa`sterlew.

İnsannın ruwxıyatın qa`liplestiriwde ha`m bayıtıwda, o`mirin mazmunlı etiwde, qattı kewildi jumsartıwda, go`zzalıqtın rolı og`ada ullı. Du`n`yag`a belgili filosof Aristotel: «Sa`niyat kisilerdi jeteleytug`ın ta`rbiya quralı» bolıp esaplanadı dep ko`rsetedi. Shınında da sa`niyat go`zzallıq ideyaların taratıp, adamnın sezim tuyg`ıların oyatadı. Do`retiwshilik qa`biletin rawajlandıradı ha`m iygilikli iske baslaydı. Kisinin qayg`ı-g`amın azaytıp o`mirinde ko`mekshi, ja`rdemshi boladı.

Go`zzallıq adamdı jas gezinen-aq o`zine tartadı. Balalar kishkentayınan-aq su`wret salıwg`a, qosıq aytıwg`a talpınadı. Jas o`spirim gezinen baslap adamnın muzıka tın`lawg`a, kino, teatrg`a barıwg`a, kitap oqıwg`a, qol o`nerine ha`wesi artıp baradı, onnan alg`an a`deplilik ha`m estetikalıq ta`sirlerden ol o`zinin ruwxıylıg`ın qa`liplestiriwge tiykar aladı. Bara-bara sa`niyat insandı duwalaydı, o`zine aylandıradı, mehir-muxabbatqa, rehimlilikke, tatlı qıyallarg`a sharlaydı, jaman joldan qaytaradı, oylandıradı, jilatadı, ku`ldiredi. Sa`niyattın a`jayıp qa`siyetin sham-shıraqqa, yaki jol ko`rsetiwshi juldızg`a uqsatıw mu`mkin.

Danalar, «go`zzal ju`z du`n`ya salamatlıg`ının sebepshisi, eger go`zzal ju`z ja`ne jaqsı qılıqlar menen u`ylesse, onda ol baxıt-saadattın en` joqarı da`rejesi» dep esaplag`an. Sebebi adamnın sırtqı ko`rinisi ha`m ta`biyatı jaqsı bolsa, ol quday ushın da bende ushın da su`ykimli boladı.

Go`zzal ju`z adamlardı qayırılı qıladı, ashıq kewilli mırza etedi, baylıqtı ko`beytip, joqarı lawazımg`a erisiwine ja`rdem berip, isenimdi arttıradı. «Kelbeti kelispegennen ken`es sorama» deydi xalqımız. Shınında da ta`n go`zzallıg`ı, jan go`zzallıg`ının qorg`anı, yag`nıy jasawının deregi, ma`rtebesinin tiyegi. Sonın ushın da «Sulıwdı adam janı qıymaydı eken, Eriksiz eske tu`sip qıynaydı eken» dep shayırlar zinhar a`yleydi.

Adamlar erteden-aq o`z-ara qatnasıqlarında a`deplilik penen ko`rkemliliknin printsipal birligin xalıqtın naqıl so`zine aylandırıp, poeziya ha`m awızeki a`debiyatı arqalı urpaqtan-urpaqqa jetkizip otırg`an. Mısalı, «sulıw sulıw emes,

su`ygen sulıw» degen bizin` xalqımız. «Adamnıń ishki du`n`yası sulıw bolsın, jiltıraǵan sırtına qızıq pa?» deydi shıǵ`ıs maqalında. Demek estetikalıq ko`rkemlik, etikalıq ko`rkemlik penen tikkeley baylanıslı bolıp, adamdag`ı etikalıq murattın` kategoriyası a`deplilikti ko`termeleydi. Sonlıqtan Platon sulıwlıqtı «nur sa`wleli a`deplilik» dep atag`an.

Shaxstın` ruwxıy rawajlanıwın, onın` en` joqarı sotsiallıq wazıypasın belgileytug`ın ha`m tastıyıqlaytug`ın insanpa`rwarlıq ideyalarınin` biri-saqıylıq. Bul go`zzal sıpat, insang`a xızmet qılıwg`a bel baylag`an u`lken keleshekli kisinin` qa`siyeti.

Ha`kim Ulıqpannıń, Anushirwan patshanın` wa`ziri Buzurgmexрге bergen sawalların keltirgende mınanday juwaplarg`a aytarlıqtay kewil bo`ledi:

«Du`n`yada en` baxıtlı adam kim?» degende wa`zir: «O`zin a`dillilik penen, saqıylıq penen bezegen adam» dep juwap bergen. Saqıylıq- jaqsılıq basqalarg`a da bolsın, dep oylaw ha`m solay bolıwg`a ja`rdemesiw arqalı adamlarg`a shadlıq bag`ıshlaw. Bul ha`mmesi o`zimde bolsın, «Menin` atım ju`re tursın, kisinin` atı tura tursın» degen qa`siyetke qarama-qarsı bolıp, adamdı ullı ma`rtebelerge umtıdıradı. Saqıylıq-ja`miyet ag`zalarınin` o`z-ara miyirmanlıǵın bekkemlewde u`lken xızmet atqaradı. Al kerisinshe sıqmarlıq adamdı qolaysız jag`dayda qaldıradı.

Ha`zirgi zaman psixologiyasının` ko`rsetiwi boyınsha adam basqalarg`a jaqsılıq islewge urınbasa, o`zi da`wletli bolıwı mu`mkin emes. Basqalarg`a jaqsılıq etiwge urınıw o`zine dos ko`beytiw degendi bildiredi. Saqıylardıń dostı ko`p boladı. Sonın` ushın xalıq:

Saqıy-dos ko`beytedi,

Baqıl mal ko`beytedi degen.

İslam dini saqıylıqqa u`lken itibar bergen. «O`zleri jarlı bolsa da, basqalardıń paydasın o`z paydasınan artıq ko`redi. Na`psilerin tıyıp, du`n`ya-mal quwıwshılıqtan awlaq ju`rgenler o`z maqsetine jetedi» («Xashr» su`resi, 9-ayat). Usı ayattın` shıǵ`ıw sebebi tuwralı Abu Xurayr degen sahaba gu`rrin` etip mınaday deydi: «Bir kisi payg`ambarımızdın` aldına barıp: «Men qıyın awhalda qaldım»

dedi. Payg`ambarımız hayallarının` aldına adam jiberip, «bul kisige beriw ushın awqat barma eken?» degende, hesh na`rse tabılmaptı. Sonda Payg`ambarımız mına er kisini bir keshe miyman qılıp, «Allanın` raxmetine sazawar bolaman degen kisi bar ma?» depti. Sonda Abu Talla degen sahaba: «Mine, men barman, ha`y Rasulallax»-depti de kisini u`yine alıp barıp hayallarına: «Allanın` rasulısının` miymanına ziyapat qılın`» depti. Sonda hayallar «u`yde balalardın` awqatınan basqa hesh na`rse joq» depti. Abu Talla: «Balalar awqatlanbaqshı bolsa, olardı a`mellep uyıqlatıp qoy, shıranı o`shirip awqattı alıp kel. Bul keshte payg`ambarımızdın` miymanın riyza qılayıq» depti. Hayalları tap sonday islepti. Erten`ine azanda sol kisi payg`ambar alayhissalamnın` aldına barıptı. Payg`ambar: «Alla taala Abu Talla ha`m onın` hayalların ırza qıldı ha`m olar haqqında mına ayattı tu`sirdi» dep joqarıdag`ı ayılğ`an ayattı oqıp bergен eken.

Bul waqıya islam dininin` musulmanlar qa`lbine quyğ`an saqıylıq a`detinin` teren` ekenligin ha`m ja`miyettin` jasawında ju`da` a`hmiyetliligin ko`rsetedi. Belgili danıshpan Abdraxman Jamiy: «Eger u`yinen shıg`arıp berse, barıw-jog`ı yarım nanın geda, Yarım g`a`ziyneni bergен shaxtan saqıylıq babıda sol geda ag`la» dep sıpatlaydı.

Saqıylıq qayır-saqawat penen baylanıslı. Saqawat o`z malınan jetim biysharalarg`a bermek. Saqawattın` kerisi-baqıllıq. Baqıllıq qılıqlardın` en` jamanı. Saran` adam o`zinin` qolındag`ı mallarınan o`zi de paydalanbay qaladı. Basqalarg`a da paydası bolmaydı. Saran`nın` malı o`zinen son` orınsız jerlerge sarıp bolıp, tezlik penen tamamlanadı. Saran` adamdı kitap artqan haywang`a uqsatqan. U`stindegi ju`ginen o`zine payda joq. Saqawat jalğ`ız malda emes, ilimde de boladı. İlimli kisiler ilimsiz kisilerge ilimdi bildirse saqıylıq. Eger bildirmekti qa`lemese, ol Allatala aldında juwapker ha`m jazalanıwshı.

Bir ja`miyette tu`rli adamlar jasaydı. Olardın` ha`mmesi bir qıylı emes. Aralarında ku`shliler bar, ha`lsizler bar, alımlar, nadanlar bar. İnsan a`lemde qanshalıq bay, qanshalıq ku`sh-qudretli bolsa da bir o`zi jasay almaydı. Ol basqa kisilerge de mu`ta`j. Sonın` ushın o`z-ara ja`rdem, saqıylıq ulug`lanıp saran`lıq qaralanadı. Payg`ambarımız «adamnın` ha`r islerinde saqıylıq shaqaları,

du`n`yalarg`a jayılp turg`an ja`nnet daraqlarının` biridur. Kim bul daraqlardıń shaqalarınan birinshi uslasa, ol shaqa ol adamdı ja`nnetke jeteleydi». Saran`lıq shaqaları bul du`n`yag`a tu`sip turg`an ja`ha`nnem shaqalarıdur. «Kim bul daraxtıń shaqaların uslasa, ol adamdı ja`ha`nnemge jeteleydi» degen eken.

Sen ju`da` bay adam bolıwın` mu`mkin, biraq hesh kim menen hesh na`rseni bo`lispesen` sen sıqmarsan`. Onda senin` balaların` sag`an jat, onda senin` hayalın` sag`an biytanı. Sıqmar adam jabıq adam. Sen og`an jaqınlasan` ol qashadı. Senin` menen bir na`rselerdi bo`lisiw kerek boladı. Ha`tteki, qol qısıspa da sıqmardı ta`shwishlendiredi. Ol adamlardı bir qashıqlıqta uslaydı. Og`an qarap mıyıq tartıw da qa`wipli. Bir manat ushın o`zin tamnan taslayın dep atırg`an sıqmarg`a: «bir manat ushın ko`z jumbasan` ne qıladı degende: «Ne ushın men bir ku`n, bir ha`pte, bir ay, bir jıl, bir o`mirge jetetug`ın malımnan waz kesher ekenmen?» deпти. Bul ne degenin` dep sorag`anda: «Eger bir manatqa duz alsam bir ku`nge jetedi, hammang`a barsam-bir ha`ptege, kir juwıwg`a bersem-bir ayg`a, sipse alsam bir jılg`a jetedi. Eger mıyıq alıp diywalg`a qaqsam bir o`mirge jetedi. Sonsha ku`nime jaraytug`ın na`rseni nege endi ıqtıyat qılmay, qa`dirine jetpes ekenmen» dep juwap beripti.

Demek, saqıy bolıw ushın bay bolıw kerek dep oylawg`a bolmaydı. Kerisinshe, siz bay bolg`ın`ız kelse, saqıy bolıwın`ız kerek, onda siz o`mirde ko`p sıyılıqlardı alıp ju`resiz, raxmetnamalar esitesiz. Ko`p adamlar menen kewillerdi bo`lisesiz, taza bolasız. Saqıy adam taza, sıqmar adam patas boladı. Ol aqpay qalg`an hawızdın` suwına uqsaydı. Og`an hesh kim kelmeydi, ol hesh kimgе suwın bermeydi. Onnan hesh kim suw almaydı. Onı ba`ha`r, suwg`a toltırmaydı, suw pataslana beredi. Aqırında qurıydı. Ko`pshilik adamlar tap usınday boladı. Adamlardı o`zin`izdegi bar na`rseler menen bo`lisiwge shaqırıp, saqıy bolıw u`lken baxıt bolıp esaplanadı.

Saqıy kisinin` qa`telerin keshirin`ler, sebebi Allataala onı ha`r bir su`ringenin`de qolınan tutıp turadı. (Mın` bir ha`dis, 161).

Saqıy-er xalıqtın` hu`rmetlisi

Saran`-uyatsız, maldın` gu`zetiwhisi deydi Axmed Yugnakiy.

İnsanın ruwxıy rawajlanıwının faktorlarının biri erlik. Bul er jigitlik o`zin er dep sanag`an ha`r bir adam o`zine baylanıslı na`mart degen so`zdi esitse qapa boladı. Erlik etiw jaqsı abıtsroyg`a erisiwdin` jolı. Al abıroylı adam ruwxıyatlı adam. Ol reyimli, mehriban basqalarg`a haq kewil, ha`mmege xızmet etiwge tayın insan. Sonday-aq ruwxıy rawajlanıwdın` faktorlarının` biri hadallıq. Ol kisilerdin a`detlerin ha`m ha`reketlerin baqlap, onı nızamshılıq ha`m ruwhıyat tiykarında juwmaq shıg`arıp, olardı pa`klew, real qatnasıqta bahalaw bolıp esaplanadı. Erlik ma`selesi İ.Karimovtın` «Joqarı ma`nawiyat jen`ilmes ku`sh» atlı miynetinde ma`nawiy ma`rtlik haqqında teoriyası menen baylanıslı.

Dianat ruwxıy rawajlanıw faktorlarının` biri. Diyanatlı adam jaqsı islerge qol uradı adamlarg`a ja`rdem etip o`z islerinen qanaatlanadı. Jaqsı, tuwrı haq joldan ju`rgen adam diyanatınin` azaplanıwına jol qoymaydı, sebebi og`an ondag`ı uyat, ar-namıs jol bermeydi. Adamnıń diyanatlı bolıwında onın` ishki ruwxıyatı u`lken orın tutadı, sebebi bunday insanlar a`dalatsızlıqlarg`a shıday almaydı.

Diyanattın` bir belgisi ar-uyat. «İnsanda bolatug`ın kelbet ha`m go`zzallıq barlıq waqıt ar menen hu`jdan arqalı jarasıqlı. Uyatsız bet jansız dene sıyaqlıdur» deydi A`biw A`liy İbn Sina.

Uyalıw bul a`deplilik. «Adam do`geregidegilerden uyalıw kerek, birinshi na`wbette o`zinen uyalıw kerek» (Lev Tolstoy). A`dep-ikramlılıq da`stu`rlerine az itibar beriletug`ın shan`araqta, ja`miyette ar-namıs, uyat, diyanatlılıq ha`m basqada sol sıyaqlı insanıy pazıyletlerge daq tu`siretug`ın kewilsizliktin` ju`zege keliwi ha`m ha`wij alıwı, adamlar arasınan hu`rmet, mehir aqıbet ko`teriliwine, insan o`mirinin` a`ste-aqırın unamlı joldan burılıp ketiwine alıp keledi. Ha`r bir insan qanday isti baslamasın ol o`zindegi ar namıs, uyatına qulaq salıp jaqsı islerdi islewge umtılwı kerek. Uyatlı adam ha`mme waqıt o`zinin` abroyın oylaydı, qudaydan, xalıqtan, doslarınan uyaladı.

Adam o`mir boyı miynet etip o`zine abıroy arttıradı, sebebi abıroy keyin sol adam ushın xızmet etedi. Sonın` ushın da xalqımız «A`zzeti abıray abıraydan ayırmag`ay bir Quday» dep tilenedi.

3. En` ullı ma`rtlik ruwxıy ma`rtlik

Ullı tsivilizatsiya ha`m ma`deniyat besigi bolg`an, a`yyemgi ha`m tan` qalarlıq tariyxtı o`zinde ja`mlegen watanımızdag`ı biybaha estelikleri usı topıraqta jasag`an xalqımız danışpanlıg`ının` jarqın u`lgisi. Onın` joqarı ma`nawiyatının` belgisin İ.Karimov bılay keltiredi. «Jer ju`zindegı ba`rshe o`lmes estelikler, insaniyat turmısın tu`pkilikli o`zgertip jibergen ja`miyki, ullı ashılıw ha`m oylap tabıwlar, klassik ko`rkem o`ner ha`m a`debiyat marjanları, ma`rtlik ha`m qaharmanlıq u`lgileri adamzattın` aqıl, oy-pikiri, intellektualı ha`m ruwxıy ma`rtliginin` na`tiyjesi bolıp tabıladı. Sonın` ushın da bul jaqtı a`lemde en` ullı ma`rtlik ne, degen sorawg`a, hesh ekilenbesten, en` ullı ma`rtlik – bul ma`nawiy ma`rtlik dep juwap bersek, oylayman, jan`ılıspag`an bolamız»²⁸.

Tariyxtan usınday qa`lbinde, ju`reginde ma`rtlik sezimi og`ada ku`shli bolg`an insanlar ha`r qanday qıyın jag`dayda da a`dalat ha`m haqıyqat jolında o`zin ayamay, el-jurt ushın, Watan ushın qanday ibratlı islerdi a`melge asırg`anlıg`ın ko`remiz Mine usınday adamlardıń ma`nawiy pazıyletleri arqasında iygilikli sezim-tuyg`ılar, muqaddes ullı tu`sinikler du`n`yada elege deyin turaqlı bolıp ko`riniwi bunday jetik insanlardın` barlıq xalıqlar ha`m milletler arasında da ko`plep ushırawı, ma`nawiy ma`rtlik tuyg`ısı, pu`tkil adamzatqa ta`n qa`siyet ekenliginen da`rek beredi.

Bul ma`selede İ.A.Karimov en` da`slep antik da`wirge tiyisli grek filosofi Platonnıń o`mir jolın elesletedi. Platon pu`tkil o`mirin ilim, ma`g`ripetke bag`ıshlag`an ullı danışpan Sokrattın` mu`na`sip sha`kirti retinde, Sokrattın` o`liminen keyin grek filosofiyasının` ta`g`diri qa`wip astında qalg`anda onın` pıdayılıg`ı ha`m ten`siz xızmetlerinin` sebebinen bul pa`n jan`a basqıshqa ko`teriledi. Onın` qanshadan-qansha qıyınshılıq, sarsan-sergizdanlıqtan son` bar mal-mu`lkin sarplap, Afina qalasına jaqın jerden arawlı jer satıp alıp, alımlar toplanıp, tartıs-ba`sekiler alıp baratug`ın orın – akademiya sho`lkemlestiriwi haqıyqıy ma`nawiy ma`rtlik u`lgisi ekenligin ko`rsetedi.

²⁸ Karimov İ.A. «Joqarı ma`nawiyat jen`ilmes ku`sh». Tashkent. 2008 j. 159-b.

Bunday misallardı elimiz toprag`ınan jetisip shıqqan, Bag`dadtag`ı «Baytul hikma» ha`m Xorezm Mamun akademiyasında jumıs alıp barg`an, ilim-pa`n tarawındag`ı ten`siz ashılıwları, ruwhıy ma`rtligi menen tariyxta o`shpes iz qaldırg`an ullı oy-pikir iyesi bolg`an babalarımız haqqında da ko`plep keltiriw mu`mkin.

U`lken ma`nawiy ma`rtlik iyeleri bolg`an bunday alım insanlar du`n`yanın` qay jerinde jasamasın, iygilikli is ha`m ma`g`riypet jolında mudamı adamlarg`a ibrat bolıp kelgen. Sonday-aq, Orta a`sirlerde astronomiya salasındag`ı ilimiy ashılıwları ushın qısım ha`m quwdalawg`a ushırag`an Nikolay Kopernik, Galileo Galiley sıyaqlı alımlardıń ma`rtliginde de haqıyqatqa sadıqlıq, isenim ushın gu`restin` jarqın u`lgisi ayqın ko`zge taslang`anın ko`remiz.

XX a`sir tariyında bunday ullı kelbetlerdi ko`plep ushıratıw mu`mkin. Ma`selen, Hindistan milliy azatlıq gu`resinin` jetekshisi bolıp maydang`a shıqqan, xalıq arasında «Maxatma», yag`nıy ullı qa`lb iyesi dep dan`qqa erisken u`lken danıshpan ha`m ma`mleketlik g`ayratker Maxatma Gandi usınday shaxslardıń biri bolg`an. Ol tiykar salg`an gandizm ta`liymatında hind xalqının` ju`regine og`ada jaqın bolg`an ideya ha`m tu`sinikler ja`mlengen. A`sirese, o`z jurtın koloniallıqtan azat etiw, birden-bir Hindistan birligi, g`a`rezsiz ma`mleket qurıw ma`selesi Maxatma Gandi o`miri ha`m iskerliginin` mazmun-ma`nısın qurag`an.

Sonı ayırıqsha atap o`tiw tiyis, o`zbek xalqı tariyxtın` ha`r qanday dawıl ha`m su`renlerine qaramastan milliy o`zligi ha`m a`zeliy qa`diriyatların saqlap qalıwda, bu`gingi baxıtlı zamanlarg`a zıyansız jetip keliwinde, onın` qan-qanı, su`yek-su`yeginde bolg`an ma`nawiy ma`rtlik tuyg`ısı, hesh gu`mansız, sheshiwshi ta`sir o`tkerip kelmekte.

Usı ko`z-qarastan qarag`anda U`rgenishti basqınshılardan qorg`awda bayraq tutıp jan bergen Najmiddin Kubranın` qaharmanlıg`ında, du`n`yanı topan suwday basqan Shın`g`ısxan la`shkerine qarsı on bir jıl muddasil, ma`rdana gu`res alıp barg`an Jalaliddin Manguberdinin` jawınger ruwhında, jurtımızdı agressorlardan azat etip, ullı ma`mleket tiklegen A`mir Temur babamızdın` do`retiwshilik uqıbında da ma`nawiy ma`rtlik tuyg`ısı ullı ha`m birlemshi a`hmiyetke iye bolg`an.

O`tken a`sir baslarında, tariyxımızdın` awır ha`m qıyın da`wirinde maydang`a shıqqan jadid babalarımızdın` pidayılıg`ının` negizinde de usınday ma`rtlik u`lgisi toplang`an edi.

Shınında da, en` da`slep, Jaratqanımızdın` o`zi ha`r bir tiri jang`a ma`rtlik ko`rsetiw imkaniyatın beredi ha`m sanalı oy-pikir iyesi bolg`an insanlar bunnan ibrat alıp jasaydı. Al o`mirdin` mazmunı tınımsız gu`res, qıyınshılıqlardı jen`ip o`tiw, bir so`z benen aytqanda, mudamı ma`rtlik, ku`sh-g`ayrat penen jasawdan ibarat ekenligi ma`lim boladı.

Ko`pshilik qatarında tek jag`day talap etkende g`ana maydang`a atılıp shıg`ıw, qaharmanlıq ko`rsetiw – a`llette, bul da an`sat emes. Bul ushın da insanda u`lken ju`rek, ku`sh-jiger, en` a`hmiyetlisi, o`zine, o`zinin` ku`sh-qu`dretine bekkem isenim bolıwı kerek deydi İ.A.Karimov. Biraq, mag`an salsa, ha`r ku`ni, ha`r saatta pidayı bolıw, o`zin tamshıma-tamshı, za`rreme-za`rre ullı maqsetlerge qaray sharshamay, talıqpay tınımsız bag`darlap barıw, bul pazıyletti turaqlı, ku`ndelikli jumıs o`lshemine aylandırıw – haqıyqıy qaharmanlıq haslında mine usı, dep aytqan bolar edim²⁹.

Shınında da ku`ndelikli turmısta janku`yer bolıw, ha`r ku`ni pidayılıq ko`rsetiw, ruwhıy jaqtan hesh qashan bu`gilmey, bul pazıyletti turmıs qag`ıydası da`rejesine ko`teriw, bul ha`mmenin` de qolınan kele bermeydi. Bul ushın insang`a u`lken ju`rek, ken` ko`kirek ha`m miytindey erk-ıqrar kerek dedi İ.A.Karimov. Watanımızda ma`nawiy ma`rtliktin` u`lgisi arxeolog alım, akademik Yahyo G`ulomov boldı. O`z da`wirinin` pidayı perzenti bolg`an bul insan o`zinin` erkin pikirine iye, kerek bolsa, joqarı lawazım iyelerine jaqqaytug`ın tuwrı so`zlerdi de isenimli ayta alatug`ın u`lken alım edi. Sonday-aq hu`rmetli Prezidentimiz ma`nawiy ma`rtliktin` u`lgileri retinde ataqlı shayıra Zul`fiya xanımnın`, belgili a`debiyatshı ilimpaz Ozad Sharafutdinovlerdin` ma`nawiy ma`rtligin joqarı bahalaydı³⁰.

²⁹ Karimov İ.A. «Joqarı ma`nawiyat jenilmes ku`sh» T. 2008-j 169-b.

³⁰ Karimov İ.A. «Joqarı ma`nawiyat jenilmes ku`sh» T. 2008-j 166-169-b.

Prezidentimiz ko`rsetkenindey «O`zbek xalqının` perzentleri degen ha`r qanday insan usınday pıdayı watanlaslarımız benen sheksiz maqtanadı, o`sip-o`nip kiyatırğ`an usınday a`jayıp insanlardı u`lgi etiwı bul ma`selede u`lken a`hmiyetke iye.

4. O`zlikti an`law ruwxıy ha`m a`dep jetiskenligi

O`zlikti anlaw g`a`rezsizligimizdi bekkemlewge, xalıqtın` sana sezimin ta`rbiyalawg`a ha`m elimizde adam faktorın ko`teriwge xızmet etedi. O`zlikti an`law arqalı shaxstın` o`zin haqıyqıy insan, belgili bir materiallıq ha`m ruwxıy baylıqlardıń iyesi, bul baylıqlar ushın juwapker ekenligin seziwge u`yretedi. Ol ha`r bir adamnıń o`zinin` ana tili, u`rp-a`detler, da`stu`rler ha`m qa`diriyatlarg`a tiyisliligin o`zine bildiriw ha`m ha`r birimizdin`, xalıqtın` ma`pleri ha`m maqsetlerine ortaq ekenligimizdi tu`sindiriwlerdi o`z ishine aladı.

İnsannın` o`zlikti an`law tuyg`ısı tariyxıy tuyg`ı. Sonın` ushında insan usı tuyg`ının` ishindegi qıyankeski, ayqush-uyqısh qubılıslardan adam, onın` keleshegi ha`m Watannın` pa`rawanlıg`ı ushın za`ru`riy qubılıslardı yad etiw arqalı eldin` awızbirshiligin bekkemlewge, xalıqtı ja`mlestiriwge a`diwli tuyg`ılardan o`rnek aladı. O`zlikti an`law, bu`gingi ku`ndelikli turmısımızda bolıp atırg`an waqıya ha`m ha`diyselerdi teren` ashıp alıwg`a bag`darlaydı. Na`tiyjede o`zlikti an`lag`an adam, a`sirese jaslarımız ha`r qanday ideologiyalıq hu`jimlerge qarsı turıw immunitetine iye boladı.

O`zbekistan Respublikası Prezidenti İ.Karimov «O`zbekistan XX a`sir bosag`asında qa`wipsizlikke qa`wip, turaqlılıq sha`rtleri ha`m rawajlanıw kepillikleri» atlı miynetinin` «Ruwxıy qa`diriyatlar ha`m milliy o`zlikti an`lawdın` tikleniwi» degen bo`liminde milliy o`zlikti an`lawdın` teoriyalıq bag`darın ken` tu`rde ashıp beredi. Haqıyqatında da, onın` ko`rsetpeleri ha`m teoriyalıq juwmaqları qaraqalpaq xalqının`, ulıwma tu`rkiy xalıqlardıń milliy o`zligin an`law protsesinde u`lken a`hmiyetke iye boldı.

Prezidentimiz bul bo`limge arnalg`an so`zinin` basında-aq qanday bir ja`miyet ruwxıy qa`diriyatların, adamlar sanasında ruwxıy ha`m a`dep ikramlıq qa`diriyatların rawajlandırmaı ha`m de bekkemlemey turıp o`z keleshegin ko`z aldına keltire almaytug`ının, xalıqtın` ma`deniy qa`diriyatları, ruwxıy miyrası mın` jıllar dawamında shıg`ıs xalıqları ushın qu`diretli ruwxıy derek bolıp xızmet etetug`ınına, uzaq waqıt dawam etken qattı ideologiyalıq qısımg`a qaramay O`zbekistan xalqı a`wladtan a`wladqa o`tip kelgen o`z tariyxıy ha`m ma`deniy

qa`diriyatları ha`m de o`zine ta`n da`stu`rlerin saqlap qalıwg`a miyasar bolg`anlıg`ın ko`rsetedi. İ.Karimovtın` pikirinshe, ruwxıy qa`diriyatlardı tiklew - milliy o`zlikti an`lawdın` o`siwinen baslanadı.vtın` «Eger mennen ha`zirgi ku`nde ma`nawiyatımızdı qorg`aw, saqlaw boyınsha ne islew kerek ha`m og`an qa`wip salatug`ın topılıslarg`a neni qarsı qoyıw kerek dep sorasa, men en` a`weli usı jurtta jasap atırg`an ha`r bir insan o`zligin an`lawı, a`yyemgi tariyxımız ha`m bay ma`deniyatımız, ullı bababalırımızdın` miyrasın teren`irek o`zlestiriw, bu`gingi tez o`zgerip baratırg`an turmıs waqıyalarına sanalı qarap, erkin pikirler ha`m u`lkemizde ba`rshe o`zgerislerge qatnasım bar degen sezim menen jasawı za`ru`r dep juwap bergen bolar edim» degen duwalı so`zi o`zligimizdın` haqıyqıy qa`dir qımbatın ko`rsetedi.

O`zlik - bul milliylik penen tikkeley baylanıslı ma`sele. Sebebi ha`r bir xalıqtın` yaki millettin` o`zligi haqqında so`z barar eken, a`lbette onın` milliy o`zgeshelikleri haqqında so`z bolmawı mu`mkin emes. Sonlıqtan xa`zirgi ilimde milliy o`zlikti an`law termini qollanıladı.

Milliy o`zlik - ana tili, tuwılıp o`sken jerge, o`z milliy ruwxıylıg`ı, tariyxı, miyrası, u`rp-a`detleri, olardı o`zlestiriw ha`m rawajlandırıw jolındag`ı g`amxorlıq ko`rsetiw, milliy ma`plerdi tu`siniw bolıp esaplanıladı.

Ruwxıy qa`diriyatlardıń tikleniwi ha`zirgi da`wirde qospalı jag`daylarda, yag`nıy jan`a ja`miyetlik qatnaslardın` payda bolıp atırg`an da`wirine tuwra kelip atır. Sonlıqtan da biz İ.Karimovtın` so`zlerin bassılıqqa alıp, xa`r bir tiklenip atırg`an ruwxıy qa`diriyatlarg`a itibar berip, en` a`hmiyetlisi, ulıwma insanıy qa`diriyatlardı bayıtatug`ın ha`m de ja`miyetimizdi demokratiyalastırıw ha`m jan`alaw jag`daylarına juwap beretug`ın, a`dep ikramlıq ta`repinen a`hmiyetli da`stu`rlerdi, u`rp-a`detlerdi qayta tiklewimiz kerek. Biz milliy o`zligimizdi ko`rsetetug`ın ma`deniy miyrasqa dıqqat awdarg`anımızda, onı tiklegenimizde bızın` artqa ketiwimizge emes, al alg`a ketiwimizge, du`n`yalıq progresske erisiwimizge ja`rdemlesetug`ın en` a`hmiyetlilerine birinshi na`wbette kewil bo`lgenimiz maqsetke muwapıq boladı.

Milliy o`zlikti an`lawdın` tikleniwi xalqımızdın` ruwxıylıg`ının` tiykarları, dereklari bolg`an to`mendegi faktorlarg`a tiykarlanadı.

Birinshiden, xalqımızdın` qalıs, qosımtasız og`ada anıq ha`m durıs tariyxın tiklew; ekinshiden, xalqımızdın` etnik, ma`deniy ha`m diniy jaqtan bir birine sabırlılıg`ı penen shıdamlılıg`ı; u`shinshiden, ja`miyettin` diniy – ruwxıy tiykarların, yag`nıy islam dinin nızamg`a sa`ykes o`z ornına qoyıw; to`rtinshiden, insannın` ruwxıy tikleniwi, jer, suw, hawag`a qatnasında da bayqaladı; besinshiden, ruwxıy qa`diriyatlardın` ja`ne bir qu`diretli deregi da`stu`riy shan`araq ha`m tuwısqanlıq qatnaslar a`debinen ibarat; altınshıdan, ruwxıy qa`diriyatlardın` tikleniwi olardın` ha`zirgi du`n`ya ha`m informatsiya tsivilizatsiyası qa`diriyatlarına iykemlesiwi menen belgilenedi.

Qaraqalpaqstan Respublikası o`z suverenitetine erisip, O`zbekistan quramında o`zinin` milliy rawajlanıw jolına o`tti. Qaraqalpaq tili ha`m o`zbek tili ma`mleketlik til dep ja`riyalandı. Xalqımızdın` milliy ha`m diniy da`stu`rlerine, bayramlarına, xalıqtın` u`rp-a`detlerine erkinlik berilip ken` jol ashıldı. Jan`a Konstitutsiya tiykarında adamlardın` huqıqları tiklendi. Mektepte, joqarı oqıw orınlarında oqıw bag`darlamaları, sabaqlıqlar qayta islendi. Xalqımız erkin tu`rde o`z ilimin, a`debiyatın, ko`rkem o`nerdin` barlıq tu`rlerin rawajlandırıwg`a mu`mkinshilik aldı. Bulardın` ha`mmesi ruwxıy qa`diriyatlarımızdı ha`m milliy o`zlikti an`lawdı tiklewdin` jarqın ko`rinisleri bolıp esaplanıladı. Milliy teatrımızda, kontsert bag`darlamalarımızda qaraqalpaq temasının` ken` orın alıwı, muzeylerimizde qaraqalpaq xalqının` tariyxına ken` orın beriwi bul o`zgeristin` ayqın mısalları.

5. Millet ara tatiwlıqtı saqlaw

Bu`gingi ku`nde du`n`yada 1600 den artıq milletler ha`m xalıqlar, etnikalıq gruppalar ha`m qa`wimler bolıp olardıń ha`r biri «Jaratqannın` miywesi». Bular a`lemde ta`biyiy ra`n`ba`ren`likti ko`rsetip, ja`miyettegi milliyliktin` o`zine ta`n dialektikasın belgileydi. Bul adamzattın` tu`rlerinin` ha`mmesi usı Ana-jerdin` iyesi, adamzat ta`g`dirinin` do`retiwshisi ha`m atqarıwshısı, ha`m juwapkeri.

Bul milliy wa`killer du`n`yanın` 200 ma`mleketine toplang`an. Ma`mleketler eki tu`rli: polietnikalıq, monoetnikalıq boladı. O`zbekistan ko`p milletli ma`mleket onda 130 dan ziyat millet ha`m xalıqlardıń wa`killeri jasaydı. Ma`mlekettegi puqaralardıń tatiwlıg`ı, birligi onın` rawajının` girewi.

Milletler ara tatiwlıq ideyası ulıwma insanıy qa`diriyat bolıp, tu`rli xalıqlar jasaytug`ın ma`mleketlerde tsivilizatsiyalıq qatnas tiykarında milliy protsessti belgileydi. Bul sol eldegi tınıshlıq ha`m turaqlılıqtın` kepili bolıp esaplanadı.

Bul ideya bir ja`miyette jasap, bir maqset jolında miynet qılıp atırg`an adamlar arasında o`z-ara hu`rmet, doslıq ha`m tatiwlıqtın` ruwxıy tiykarı.

Bul ideya ha`r bir millet wa`kilinin` iskerligi ha`m mu`mkinshiligin tolıq iske asırıw ushın sharayat jaratadı ha`m onı Watannın` gu`lleniwi, jurt tınıshlıg`ı, xalıq parawanlıg`ı sıyaqlı iygilikli maqsetlerge bag`darlaydı.

Ma`mlekette millet ha`m onda jasaytug`ın basqa xalıqlar ortasındag`ı tatiwlıq sotsiallıq rawajdın` a`hmiyetli faktorlarının` biri. Kerisinshe, bul ideyanın` a`hmiyetin tu`sinip jetpese, ja`miyet turmısında tınıshlıq ha`m barqararlıqtı joldan shıg`arıwı mu`mkin.

Milletlerara tatiwlıqqa iritki salıwshı illet bul agressiv milletshilik ha`m shovinizm. Bunday zıyanlı ideyalar ta`sirine tu`sken ja`miyet pa`leketke ushıraydı.

O`zbekistanda burınnan ko`plep milletler, xalıqlar wa`killeri jasag`an, olar arasında milliy o`kpe-giyneler bolmag`an.

Bu`gingi ku`nde ma`mlekettegi milletlerdi tatiwlıq ruwxında ta`rbiyalaw g`a`rezsizlik ideologiyasının` baslı maqseti.

Milliy ideologiya o'z quramiga xalqlarning doslig'ini ulg'aytirib, oning siyosiy abroyini joqari ko'tere o'tirib, har bir milletning ma'pin, adangershilik abroyini hu'rmetleydi, solay etip milletshilik illetinin shig'irwina jol qoymaydi. Sonliqtan da I.Karimov g'arezsizlikning birinshi jillaridan baslap-aq milletlar ara qatnasta adillik ornatiq ham onni ideologiya da'rejesinde joqari ko'terdi. Ol 1992 jili No'kis qalasining 60 jilliq merekesine kelip, og'an arnalg'an ma'jilistegi so'ylegen so'zinde: «Paraxatshiliqti ham kelisimdi ta'miynlew, O'zbekistan xalqlari doslig'ini bekkemlew bizning har birimizning adiwli waziypamiz. Men usi jerde a'yyemnen tuwısqanlarday jasap kiyatirgan o'zbek ham qaraqalpaq xalqlarining ta'g'diri ushin ozimdi juwapkerli sezemen ham ham bizning xalqlarımızdın baxitli turmista jasaw sıyaqlı ullı maqset ushin bar ku'shimdi jumsawga tayarman» - dep, o'zbek, qaraqalpaq xalqlarining doslig'inin jan'a a'hmiyetli baslamasin salıp, xalqlar doslig'ini nig'ayitti ham rawajlandirdi, og'an jan'a mazmun ham sapa berdi.

O'tken totalitarizm dawirinde de kommunistlik ideologiya xalqlar doslig'ini ug'itledi. Sovet xalqi bir tariyxıy birlik boldi dep tariyplep, onni milliy birlikten joqari ham a'hmiyetli dep esaplap, xalqning milliyligin joyıwg'a, ozligini umıttırıwg'a hareket etti. Dosliqtin a'hmiyetini bile tura, olar onni ornatiwdi buyriq, qorqıtıw, urkitiw menen birge alıp bardı. Ko'p shayırlar sol dawirde «Mening adresim u'y emes, ko'she emes, al SSSR dep» jırlap ju'rđi.

Al paxta egıw bul sening internatsionallıq parızın, İvanova qalasına paxta jetkermesen, Chexoslovakiyag'a ham tag'ı basqalarg'a paxta bermesen, dos emessen dep ug'itlese, ne ushin biz tek hamıyshe paxta ondiriwshisine aylang'انبız, ozimizde zavod, fabrikalar qursaq qayter edi, degen insan, ulken jazag'a duwshar bolar edi. Bunday siyosat tiykarında qurılg'an dosliq jasalma edi, ol ku'sh penen uslap turıldı. Oning misalın SSSR tarqag'annan keyin da'rhal-aq burın dos bolıp, bir-biri menen qushaqlasıp, su'yisip ju'rgenlerdin bir-birine qanjar siltep, oz ma'pin, ozligini izlep ketkenliginen ko'riwge boladı. Ol nızamlı qubılıs edi. Dosliqtin negizi bolsa teren'nen shig'atug'ın da'rekler, ozlikning jaqınlıg'ında, diyanatta, tariyxta, pikir du'n'yasında edi. Shında da ozligindi

umittiriv arqali, da'stu'r, u'rp-a'detlerdi joq qiliv tiykarında, basqanın` dinine, diyanatına kiriv na'tiyjesinde pu'tkil xalıq qalay dos bolıwı mu'mkin edi.

O'zbekistan o'z g'a'rezsizligine eriskennen keyin elimizde xalıqlar doslıg'ı pu'tkilley joqarı ilimiy ha'm a'dalatlıq tiykarına qoyılıp, ol milliy ideologiyanın` quramına birden-aq, hesh hazarsız kirdi ha'm onnan barlıq millet ma`dat aldı. Sebebi İ.A.Karimovtın` «Qırag'ılıqqa shaqırıq» degen kitabında el jurtımızdın` baxıt saadatın ja'mleytug`ın turaqlılıg'ı, ko'p ta`repten adamzat tayanıp jasaytug`ın ideya ha'm maslaktin` qansha tuwrı isenimligine, bul isenim onın` shan`arag'ı, perzentleri, xalqının` arzıw maqsetlerine, o`mirlik ma`plerine qansha sa`ykes keliwine tikkeley baylanısta» degen danalıq ko`rsetpesi milletler doslıg`ının` ideologiyalıq a`hmiyetin ko`rsetti.

IV-BAP: Ruwxıylıq ha`m a`deplilikke ta`rbiyalawdın` aktual ma`seleler

1. Baxıt ha`m ruwxıylıq ta`rbiyası

Insan-a`lem bezegi, «du`n`yani`n` ko`rki» (A`jiniyaz). Wol tiri maqluqlardi`n` yen` joqarg`i`si`, yen` a`diwlisi, du`n`yadag`i` jaqsi` na`rselerdin` ha`m jetiskenliklerdin` do`retiwshisi.

Adamzatti`n` barlı`q tariyxi` adam biri-birinen wo`z-ara ha`reketi menen aji`ralı`p, wo`zinin` talabi`n qanaatlandi`ratug`i`ni`n ko`rsetedi. Adam a`piwayi` za`ru`rlik ushi`n, mi`sali`, tek jayg`a iye boli`w, yamasa woshaq basi`n woylap jasamaydi`, wol ja`miyettegi worni`n bilip do`gerektegilerdin` su`yispenshiligine, dosli`g`i`na, hu`rmetine yerisip, wolarg`a wo`zin tani`ti`w mu`mkinshiligin izlep jasaydi`. Adamlar biri-biri menen wo`z-ara baylani`sqaında g`ana wo`zinin` kim yekenin, qaytalanbasli`g`i`n sezedi, tabi`sqa jetken waqi`tta ha`r kim wo`zinin` bahasi`n ko`birek bayqaydi`.

Adamni`n` adam menen qatnasi` woni`n` ha`r qi`yli` do`retiwshiliginde, woqi`wda, quri`li`sta, texnikani` basqari`wda, ko`rkem wo`nerdi iyelewinde, diyqanshi`li`q islerinde payda boladi`, bekkemlenedi. Solay yetip, adamlar wo`z-ara ha`reketleri arqali` ko`p tu`rli qatnaslardan wo`tedi, «yekinshi ret tuwi`ladi`».

Sociallasi`w na`tiyjesinde shaxs ja`miyette wo`zin iske saladi` ha`m wo`zinin` socialli`q statusi`n ha`m socialli`q rolin payda yetedi. Socialli`q status bolsa adamni`n` ji`ni`si`na, jasi`na, qa`nigeligine, shi`g`i`si`na, tuwi`sqaanlı`q baylani`si`na, shan`araq jag`dayi`na, bayli`g`i`na, da`rejesine tiyisli ja`miyettegi awhali`n ko`rsetedi. Socialli`q rol` wol do`gerektegilerdin` ku`tkenindey, ja`miyettegi belgili bir ta`rtipler modeli. Mi`sali`, hayal boli`w wog`an hayal statusi`n beredi ha`m wol hayal rolin atqaradi`.

Adamlar arasi`ndag`i` qatnasta adamni`n` worni`n` ani`qlawda socialli`q mobillik degen tu`sinikler de a`hmiyetli. Socialli`q mobillik adamlardi`n` ja`miyettegi bir topardan yekinshi toparg`a wo`tiwi ha`m usi`ni`n` na`tiyjesinde woni`n` socialli`q statusi`ni`n` wo`zgeriwi.

Adamni'n` ja`miyettegi worni'nda abi'roy a`hmiyetli wori'ndi' iyeleydi. Adam wo`mirinshe abi'roy ushi'n islese, keyin abi'roy adam ushi'n isleydi. Sonli'qtan abi'roy shaxsti'n` ja`miyettegi, topardag'i' ta`sirin sa`wlelendirip, woni'n` iyelegen worni'n ko`rsetedi. Bul sociallasi'w shaxsqa ta`sir yetetug'i'n qubi'li'slar boli'p, insanni'n` ja`miyettegi worni'n ko`rsetiw menen birge woni'n` a`dep-inabatti'n` haqi'yqat iyeleri boli'w da`rejesine ali'p keledi.

Wo`tkendegi danalar ha`mme waqi't adamzatti'n` a`dep-ikramli'q jaqtan jetilisiwine u`zliksiz tu`rde di'qqat awdari'p kelgen. Sebebi a`dep-ikramli'qti'n` ma`selesi adamni'n` ja`miyettegi worni'n ha`mmege birdey belgileytug'i'n shi'nli'qti'n` universal wo`lshemi. Al shi'nli'qti'n` irge tasi' adamni'n` a`piwayi' jasaw qa`delerinen quraladi'. Ja`miyette birge jasaw (mayda topar, mi'sali', studentlik yamasa u`lken topar - ma`ha`lle) wo`z-ara tu`sinisiwdi payda yetedi. Ha`mme menen xi'zmet tarawi'nda janasi'w, wolardi'n` biri-birine ma`det boladi'.

Ha`r qi'yli' xali'qlar ma`deniyati'ni'n` biri-birinen wo`zgesheligine qaramastan, wolar uli'wma a`deplilik tu`sinigin «qayi'rli'li'q, pari'z, hu`jdan, juwappershilik, nami's» dep yesaplaydi'. Biraq bul tu`sinik ha`r qi'yli' xali'qlarda ha`r qi'yli' mazmung`a iye boli'wi' mu`mkin. Mi'sali', Amerikadag'i' indeeclerdin` qi'zlari' jalan`ash-jalpi' ju`riwdi ar tutpaydi'. Al wo`zinin` qaysi' uruwg`a tiyisli yekenligin bildiretug'i'n basi'ndag'i' jolan` jibi jog'alsa, qatti' nami'si' keledi. Bizdegi «bilmedik yelin`nin` si'ri'n, jedik alaqshi'nni'n` qi'ri'n» degen naqi'l da sog`an baylani'sli'.

Uli'wma adamzatli'q a`dep «taza tu`rde» jasalmaydi'. Wog`an barli'q ja`miyet wo`zinin` u`lesin qosadi'. Ha`r qanday da`wirde jasag`an xali'qlar, socialli'q toparlardi'n` wo`zine ta`n a`depliligi bar. Wolardi'n` qayrli'li'q ha`m jawi'zli'q, a`dalatsi'zli'q ha`m pari'z haqqi'nda wo`z aldi'na tu`sinigi bolg`an. Mi'sali', qul iyelewshilik ja`miyette qullarg`a qatnas, feodalizm ja`miyetinde bag'i'nin`qi' diyqanlarga mu`na`sibette wo`zine ta`n a`deplilik qag'i'ydalari' isletilgen. Bulardi'n` ha`mmesi adamni'n` ja`ma`a't turmi'si'na baylani'sli' wo`z worni'na i'layi'q dep yesaplang`an.

«Baxi't» tu`sinigine keletug`i'n bolsaq, wol ju`da` qi`yi'n ha`m adamlar turmi'si'nda u`lken a`hmiyetke iye socialli'q qubi'li's boli'p, tek insan zati'na ta`n ruwxı'y jag`day. Tu`sindirme so`zlikte «baxi't turmi'sta toli'q quwani'shli', kewli toli'w, a`rmansi'zli'q halati'» - dep ko`rsetilgen. Rossiyani'n` encioklopediyali'q tu`sindirme so`zliginde bolsa «baxi't - a`dep-ikramli'qqa baylani'sli' tu`sinik boli'p, adamni'n` wo`z turmi's ta`rizi ha`m woni'n` mazmundarli'g`i'n ish-ishinen tu`sinip jetken halda wonnan kewli toli'w jag`dayi'» delingen. 1991-ji'lda jari'q ko`rgen filosofi'ya so`zliginde «Baxi't – turmi'si' ju`zesinen ruwxı'y qanaatlaniw formasi'nda ko`ringen bar ma`pler toplami'» dep analiz yetilgen.

Wo`tmishtin` ulli' woyshi'llari'ni'n' baxi't tuwrali' pikirlerin qarap shi'g`ayi'q. A`yyemgi grek filosofi' Piron (b.e.sh. 365-275 ji'llar) baxi'tti' vazminlik, ruwxı'y ti'ni'shli'qta dep bilgen. A`yyemgi Rim filosofi' Mark Tuliy, Ciceron (B.e.sh. 106-43 ji'llar) bolsa, baxi'tti'n` deregi iygilik, joqari' pazi'ylet iyesi boli'w, a`dep-ikramli'li'q minnet talaplari'n wori'nlaw ha`m shaxsiy paydani'n` qarama-qarsi'li'qli' yekenligin toli'q an`lap jetiwdedur dep ko`rsetken. A`yyemgi grek filosofi' Epikurdi'n' (b.e.sh. 341-270 ji'llar) pikirinshe, biliwden maqset baxi'tqa yerisiwdur. Buni'n` ushi'n adam nadanli'q ha`m i'ri'mshi'lli'qtan ha`m de wo`limnen qorqi'wdan quti'li'w kerek. Francuz filosofi' P`er Gessendi (1592-1655) de Epikur si'yaqli' ha`r qanday qanaatlani'wshi'li'q wo`z-wo`zinshe saadatdur, ha`r qanday pazi'ylet qanshelli la'zzet bag`i'sh yetse, sonshelli saadatli'dur, dep uqti'rg`an. Nemec filosofi' Lyudvig Feyerbax (1804-1872) insanni'n` baxi'tqa umti'li'win a`zelden insang`a ta`n bolg`an ta`biyy umti'li'w ha`m ha`r bir adam wo`z i'qti'yajlari'n a`dil sheklep, basqa adamlarg`a mehirmuhabbat penen qarag`anda g`ana adam haqi'yqi'y baxi'tqa yerisiwi mu`mkin degen. Basqa bir nemec filosofi' Eduard Gartmanti'n' (1842-1906) pikirinshe, ba`rshe tileklerden waz keshiw mashaqatsi'zli'qqa, baxi'tti'n` jalg`iz tu`rine ha`m jalg`iz zamirine yerisiw joli'. A`biw Rayxan Beruniy (973-1048) ma`mleket abadanshili'g`i' ilim-bilimnin' gu`llep-jasnawi'na baylani'sli', adamni'n` baxti' bolsa, woni'n` bilim ha`m ma`ripati'nda dep bilgen. Abdulla Qahhar baxi't haqqi'nda bi'lay degen: «Baxi'tti' birewdin` bosag`asi'nan izlewdin` wo`zi

baxi'tsi'zli'qti'n` basi'»: «U'y-jay (shan`araq) baxi't bolsa, i'ssi' qorada gu'yis qaytarip jatqan si'yi'rdan baxi'tli'raq hesh kim bolmasa kerek».

Joqari'da keltirilgen pikirlerdin` analizi sonni' ko`rsetedi, «baxi't» tu`siniginin` negizinde turmi'stan kewli toli'w, qanaatlani'w jatadi' yeken. Adamni'n` basqa maqluqtan parqi' wol wo`z aldi'na maqset qoyi'p jasawi'nda dep a`wel aytqan yedik. Adam maqsetine jetse, wo`zin baxi'tli' sezedi. Biroq ha`r qanday maqsette yaki biologiyali'q, yaki socialli'q za'ru'rlik jatqanli'g'i' ushi'n baxi't ta sog`an say rawishte boladi'.

Adam qanshelli socialli'q rawajlang`an bolsa, woni'n` socialli'q za'ru'rlik ha`m aldi'na qoyg`an maqsetleri sonshelli joqari' boladi'. Socialli'q ma'nis-mazmuni' rawajlanbag`an adamni'n` ma'ripat ha`m ma`deniyatqa bolg`an za'ru'rliqi sheklengen boli'p, tek biologiyali'q za'ru'rlik yesaplang`an jep-ishiw, i'ssi' jerde jati'w, ji'ni'si'y talapti' qanaatlandi'ri'wg'a umti'li'w ha`m bularg`a yerisse, wo`zin baxi'tli' seziniwden ibarat boli'p, bul, Abdulla Qahhordi'n' aytqani'nday, i'ssi' jerde qarni' toyi'p jatqan qara maldan pari'q qi'lmaydi'.

Bilim da`rejesi joqari' adamni'n` socialli'q talabi' da rawajlang`an boli'p, wol tek jew-ishiw, molshi'li'qti' turmi's ushi'n za`ru'r na'rse dep bilmeyb wo`z u`stinde isleydi. Buni'n` ushi'n wol woqi'ydi, u`yrenedi, pikir da`rejesin wo`siredi. Du'n`ya qarasi' ken` adamni'n` socialli'q talabi' da tu`rlishe boladi'. Socialli'q talap, za'ru'rlik degende birinshi na`wbette bilimge umti'li'w tu`siniledi. Sebebi Ta`n`iri taala insang`a biliw na`metin berip, woni' basqa maqluqlardan ko`termelep qoyg`an.

Deni saw bolmag`an adamni'n` baxti' tuwrali' ga`p yetip bolmaydi'. Den sawli'q u`lken baxi't yesaplanadi'. A`yyemde bir dani'shpannan: «Adamdi' ne baxi'tli' qi'ladi', bayli'q pa yamasa abi'roy ma?» dep sorag`anda: «Bayli'q ta, abi'royda adamdi' baxi'tli' yete almaydi'. Den sawli'g'i' jaqsi' gedey ha`r qanday awi'ri'w bay adamnan baxi'tli'raq» dep juwap beripty.

Baxi'tti'n` tu`ri ha`r qi'yli'. Maqset qanshelli ko`p ha`m ha`r qi'yli' bolsa, baxi't ta sog`an jarasa tu`rli-tu`rli boladi'. Sebebi baxi't bul insanni'n` wo`z arzi'w niyetlerine, yagniy maqsetine jetiskenliginen qa'naatlani'w halati' boli'p tabi'ladi'.

Baxi'tti'n` yen` shin`i, so`zsiz ko`p bilimge ha`m joqari` a`depke iye boli`w. Biraq, a`depli bilimi joqari` adamdi` ha`mme hu`rmetleydi ha`m su`yedi. Birewdin` muhabbati`na sazawar boli`wdan joqari` baxi`t bolmaydi`. Wonnan ti`sqari` bilimi ko`p adam jaqsi` jasaw ushi`n puldi` da an`sat tawadi`, wonday adamlarda jurat basli`g`i` qi`li`p ta saylaydi`.

Mal-du`n`yag`a wo`sh adam, a`llette, bay boladi` degen pikir naduri`s bolg`ani` si`yaqli` barli`q du`n`ya bayli`qlari`n yesapqa almaytug`i`n adam jarli` boladi` degen ga`p te naduri`s. Mal-du`n`yag`a qatti` berilgen adamlardi`n ha`mmesi de bay bolmag`ani`nday, mal-du`n`yani` piste poshag`i`nday ko`rmeytug`i`n adamlar ishinde de wo`zine toq ha`m da`wletli bolg`anlar az yemes. A`weli, bul ta`n`ri taala ta`repinen wo`lshep berilgen ri`sqi`. Qala berse, bayli`q, birinshiden, adamni`n` miyneti na`tiyjeligine, yekinshiden, woni`n` tejemliligine ha`m u`shinshiden, isbilermenligine de baylani`sli`. Aqi`lli` adamg`a bay miyras qalg`an boli`wi` da mu`mkin. Adam gezi kelgende du`n`yani` ayamay sawi`wi` lazi`m. Sebebi, mal-du`n`ya sawi`w ushi`n tabi`ladi`. Ju`da` si`qmar adam bir qansha du`n`ya artti`rg`ani` menen, hesh qashan bay bolmaydi`. Sebebi woni`n` bayli`g`i`ni`n` wo`zine de, basqalarg`a da paydasi joq. Negizinen bay adam du`n`yani` ji`ynap qoymay ha`mmege paydasi` tiyiw ushi`n, qoli`na tu`sken g`a`rejetti kerekli jerine qori`qpay isletedi. Qoli`na tu`sken g`a`rejetti ha`mmege paydasi` tiyip, ja`ne wo`zine qayti`p keliwi` joli`nda isletiw ushi`n adamni`n` bilimi joqari` ha`m a`debi jaqsi` boli`wi` kerek.

Baxi'tti'n` yen` joatani`ni ha`m ma`n`giligi, so`zsiz jaratqang`a bolg`an muhabbatdur. Buni`n` da`liline kitabi`mi`zdi`n` keyingi betlerinde wori`n berilgen. Ko`rip turg`ani`mi`zday, negizgi haqi`yqi`y baxi`t kishi-kishi quwani`shlar bolmay, adamni`n` bilimi ko`p ha`m a`debi joqari` boli`wi`nda, Allah taala jamali`n ko`riwge yerisiw boli`p yesaplanadi`.

Baxi`t filosofi`yada yen` fundamental woy-qi`yallardi`n` biri. Wol ju`da` tiyimli jemisli ha`m qa`sterli socialli`q ideya a`dep-ikramli`qti`n` jemisi.

Wol ideya ha`mme insanni`n` talpi`ng`an shi`n`i`, wo`mirinin` arzi`w-a`rmani`. Lekin bul a`rmandi` tu`singende adamlarda, wol bir taqi`lette ko`rinbey a`lwan

muqamg`a do`nıp, woni`n` qoli`na uslatpay ag`i`p, suw qi`si`mlag`anday ko`rinıp te qaladı. «Baxi`tli` adamlar bir-birine uqsaydı, Baxi`tsi`z adamlar wo`zlerinshe baxi`tsi`z» (L.N.Tolstoy).

Wolay dewimizdin` sebebi baxi`tti` ha`r qi`yli` jag`dayda ha`r kim ha`r tu`rli tu`sinedi. Birewler «bizlerge baxi`t keldi» dep quwansa, birewler «bizge baxi`t qayda» dep gu`rsinedi, geyparalar payda tapsa «baxi`tli`man» yamasa isi ju`rispese «baxi`tsi`zban» dep nali`ydi. Al birewler men «sizlerdi baxi`tli` qi`layi`n» dep jorg`alaydı. Bolmasa «pa`lenshenin` baxti` ashi`ldi`» dep bildirse, yekinshi birewler «Baxi`ti`n` tayi`p ju`rse de» dep qosi`q aytadı. Sonday-aq «Baxti`n` jatpasi`n» dep pa`tiya berip, woni` ila`hiy ku`sh retinde qarasa, birewler «menin` baxti`ma bul is jaqsi` boldi`» deydi. Geyparalar baxi`t degen «aqsha» dese, basqalar «bayli`q» yaki «sa`tli u`yleniw», «woqi`wg`a kiriw» ha`m tag`i` basqa wo`lshemler arqali` ta`riyplenedi. Al geyparalar «Baxi`t toyi`mi`z» boldi` dep quwanadı. Lekin toydan keyin tek baxi`tli` jag`daylar bola bermeytug`i`ni`n woylamaydı.

Uli`wma baxi`t haqqi`nda bunday tu`siriklerde birazlar baxi`tti` ila`hiylikten izlep, abstrakciyani` paydalani`p, baxi`tti`n` shi`n ma`nisinen shi`qqpag`an tuyg`i`lar si`yaqli` ko`rinedi.

Ilimiy tu`siriklerde baxi`tti`n` ma`nisi tuwrali` pikirler menen ko`z-qaraslardi` ha`r tu`rli analizlew de wo`z aldi`na a`hmiyetli.

Olardi`n` biri «baxi`t su`yispenshilikte» dep tujirimlaydı. «Wolay bolsa baxi`tti`n` tez wo`tkinshiligi belgili yemes pe?» deydi yekinshiler. Baxi`t jasli`qta ma? Wolay bolsa belgili dani`shpan Ciceron g`arri`li`q baxi`tli`raq dep yesaplaydı. Baxi`t bayli`qta ma dese, sonda nege baylar da ji`laydı? Yamasa toyi`mshi`li`qtan bas tarti`p wo`zin-wo`zi sheklegenler qa`teleseme? - dep qarsi` shi`g`adi`.

Baxi`t ba`lkim dosli`qta bolar dese, wonda nege «dosti`n`nan saqlan, dushpan wonnan qa`wipli yemes» dep yeskertedi. Al, bilim she? Lekin bilim alg`an adam qayg`i`ni` da arqalaydı. Dan`q qalay? «Dan`qti` izleme, wo`ytkeni wonda seni

ha`r bir jag`i`mpaz tawi`p aladi`» deydi. Demek, baxi`tti` tu`siniwdin` qi`yi`nshi`li`qlari` ilimde de ha`r qi`yli`.

Solay bolsa da baxi`tti` ani`qla ha`m da`lillew mu`mkin si`yaqli`.

A`piwayi` puqaraldi`n` sanasi`ndag`i` ko`p taralg`ani`nday, baxi`t - bul sa`tlilik, baxi`t qusi` qoni`w, wo`mirden qanaat, la`zzet ali`w, quwani`shqa bo`leniw, joqari` iygilikke ha`m qa`dirlilikke iye boli`w tu`sinigi yele jetkiliksiz. Baxi`t - bul la`zzet ali`w mo`lsheri de yemes, sa`tlilik, quwani`shta da yemes, aytarli`qtay na`tiyjelerge iye boli`w da yemes. Wol wo`mirden pu`tkilley toli`q, uzaq qanaat ali`w, quwani`sh ha`m qayg`i`-ha`siretler arqali` bolmi`stin` qupi`ya ma`nisine iye boli`w.

Adamni`n` baxti` tuwrali` filosofi`yada u`sh bag`dar bar. Wolar baxi`t psixologiyasi`, baxi`t aksiologiyasi`, baxi`t sociologiyasi`.

Baxi`t psixologiyasi`nda kewil ku`y, wo`mirden la`zzet ali`w, quwani`w, shadli`q ja`ne ra`ha`tleniw wori`n aladi`. Geyparalar wo`zinin` baxti`n ha`m baxi`tsizli`g`i`n si`rttan izleydi. Wol ba`rinen buri`n wo`zimizdin` ishki du`n`yamizdan g`a`rezli. Sebebi ha`r bir insanni`n` qayi`rli`li`q-jawi`zli`q, adamgershilik-pa`slik, mehriybanli`q-qatalli`q, uyat-uyatsi`zli`q, jaqsi`li`q-jamanli`q, a`dalat-a`ddalatsi`zli`q ha`m tag`i` basqa wo`mirinde wo`zine joldas bolatug`i`n psixikali`q pishinine iye boladi`.

Wolay bolsa, adamni`n` real` turmi`si`ndag`i` baxti` sol pishine sa`ykes keliwi menen ani`qlanadi`.

Sonda da baxi`t psixologiyasi` tiykari`nan kewil-ku`ydi ani`qlaytug`i`n la`zzet ali`w, baxi`t tu`sinigin bir pu`tin qi`la almaydi`. Aytayi`q geyparalar yen` jaman qa`siyet bolg`an sadi`zmdi yamasa basqa birewdin` qayg`i`si`nan, woni` ba`la`a`tlawdan la`zzet alsa, al geyparalar su`yispenshilikten, doslari` menen bo`liskenenin, wo`z do`retiwshiliginen la`zzet tabadi`.

Demek, adamni`n` baxti` si`rtqi` jag`dayg`a wo`zinin` psixikali`q pishini arqali` qatnasi`wi`nda. Mi`sali`, sizin` jegen keshki awqati`n`i`z mazali` ma? Yeger siz jumi`stan ash boli`p kelsen`iz - wol shiyrin. Yeger siz restorannan kelsen`iz wol sizin` ushi`n qanaatlani`w tuwdi`rmaydi`. Demek, baxi`tqa, baxi`tsi`zli`qqa da

sizin` ishki du`n`yan`izdin` si`rtqi` du`n`yag`a bahasi` juwapker. Sebebi tag`amni`n` mazasi` bar ma, joq pa wol tek g`ana tag`amni`n` sapasi`na yemes, al adamni`n` ishki awhali`nan da g`arezli.

Aksiologiyali`q ko`z-qarastan alg`anda baxi`t bul adamni`n` bahali`li`g`i`, qunli`li`g`i`. Adam wo`mirinin` qayi`r-saqawatli`g`i`ni`n` wo`lshemi. Baxi`t qayi`rli`li`q, sawatli`li`q sog`an baylani`si` qa`dir-qi`mbatti`n` arti`wi`. Tek sol qa`dirlik g`ana woni`n` boyi`ndag`i` jaqsi` qa`siyetlerdi rawajlandi`radi`, woni`n` bahali`li`g`i`n artti`ra beredi. Adamni`n` du`n`ya menen qatnasi`n ha`m baylani`si`n bahalaytug`i`n wo`z poziciyasi` boladi`. Yeger wol shi`n pa`k bolsa, ob`ektivlik mu`mkinshiliklerge say bolsa, wonda adam baxtti`n` u`sh a`hmiyetli sha`rtine jetedi. Wolar wo`znin` qawipsizligi, wo`zin-wo`zi bekitiwi ha`m jag`daydi` duri`s tu`siniwi.

Shi`ni`nda da baxi`t degenimizdin` ma`nisi adam wo`z turmi`si`nan joqari` da`rejede qanaatani`wi`. Wo`zinin` wo`zine kewli toli`p, wo`zin-wo`zi joqari` bahalap, wo`zinin` ku`shin wo`zi an`lap, nege uqi`pli` yekenligin bilip, sog`an sa`ykes turmi`si`na razi` boli`wi`. Teren`irek qarag`anda, baxi`t sol, seni jumi`s worni`nda toli`q bahalasa, miynetin`e i`layi`q haqi` to`lense, seni doslari`n`, jaqi`n-juwi`qlari`n`, ka`sipleslerin` hu`rmet yetse, wo`zin`nin` aldi`n`a qoyg`an maqsetin`e yerissen`, wo`z uqi`pli`li`g`i`n`di` toli`q iske asi`ra alsan`, sonda sen baxi`tli`san`.

Baxi`t sociologiyasi`nda baxi`t adamlar umti`latugi`n hu`rmet, bayli`q, urpaq wo`siriw, da`wletli g`arri`li`q si`yaqli` ha`mmege belgili iygiliklerde xarakterlenedi. Bunda ja`miyetlik iygiliklerge jetiw jollari`, qurallari` ha`m hadal miynet ayi`ri`qsha wori`n iyeleydi.

Shi`ni`nda ha`r bir insan wo`zinin` rawajlani`wi`n, wo`zinin` ko`riniwin, wo`zinin` bar mu`mkinshiligini si`rtqa shi`gari`w`di` qa`leydi ha`m wol iske assa wo`zin baxi`tli` sezedi. Demek, kisinin` baxi`ti` tuti`ni`w`da g`ana yemes, woni`n` woni`minde, do`retiwshiliginde. Bul du`n`yada wo`mirin`nen wo`z izin`di` qaldi`ri`w, alg`a qoyg`an maqsetin`e jetiw, wo`zin`nen barli`q quwati`n`di`

ko`rsetiw kisinin` turmi`si`ni`n` wo`mirlik murati`. Demek, insan sol muratqa jetse haqi`yqi`y baxi`tli` boladi`.

Adam qalay baxi`tli` boladi`? Bul sorawg`a ha`mme adamg`a ten`dey juwap tabi`w qi`yi`n masele. Sebebi ha`r kimnin` ja`miyetlik awhali` ha`r tu`rli, du`n`yag`a ko`z-qarasi` ha`r qi`yli`. «Ha`r gellede mi`n` qi`yal».

Lekin woni`n` yeki joli` belgili. Birewi si`rtqi` dep ataladi`. Wol ma`mleketke boy taslaw. Ma`mleketin` puqaralardi`n` baxi`tli` jasawi` ushi`n juwapkershilikti wo`z moynina ali`wi` - haqi`yqat. Ma`mleket buni` iske asi`rmaqta, lekin bul qi`yi`n ha`m ali`s jol. Bunnan adam birden baxi`tli` boli`p kete almaydi`.

Lekin, basqa yekinshi an`sat joli` bar. Wol adamni`n` do`geregidegi barli`q zatlarg`a, qubi`li`slarg`a qatnasta juwapkershilikti wo`z moyni`na ali`wi`, baqi`mandali`qtan qashi`w, biyparwali`qtan quti`li`wi`.

Sebebi baxi`t tek adamg`a ta`n, insang`a miyasar jerlik tiykarg`a iye. Adam baxi`tqa talpi`ni`p, baxi`tli` boli`wi` umti`li`p jasaydi`. Wo`ytkeni ha`r bir adam wo`zin ko`birek tabi`sqa, arti`g`i`raq nesiyebege, joqari`raq ma`rtebege miyasar dep woylaydi`.

A`lbette baxi`tti`n` deregi miynet. Lekin miynet baxi`tsi`z da boli`wi` itimal. Biroq baxi`t miynetsiz kelmeydi.

Juwmaqlap aytqanda, baxi`tti`n` mi`naday xarakterli belgileri boladi`: Birinshi - qayg`i`si`z, joqshi`li`qsi`z, awi`ri`w-si`rqawsi`z, ba`le-jalasi`z wo`mirdi bildiretug`i`n iygilikli, berektli awhal, ra`ha`tli miynet.

Yekinshi - za`ru`rlikti qanaatlandi`ri`w. Za`ru`rlikti jabi`w ushi`n belgili da`rejede qa`liplesken jasaw balansi`n ta`miyinlew. Bul ma`selede adamni`n` menshikke iyeligi u`lken a`hmiyetke iye. Menshiksiz yerkinlik te, bayli`qta bolmaydi`.

U`shinshi - qanaat, razi`li`q, wo`zine-wo`zini`n` kewli toli`wi`. Bul adamni`n` qa`lewine say la`zzetli wo`mir su`rip ati`rg`anli`q sezimin bildiredi.

To`rtinshi - baxi`t quwani`shsi`z bolmaydi`. Adam quwani`shi`nda wo`z aqi`l-woyi`ni`n`, seziminin` bahali`li`g`i`ni`n` ji`yi`nti`g`i`n ko`rsetedi.

Besinshi – baxi't adamni'n` wo`mirdi insani'y ma`nilik ha`m minnetlilik tiykari'nda bahalawi' ha`m wo`tkiziwi, qayi'rli'li'g`i' tiykari'nda hu`rmetke iye boli'wi', murati'na jetiwi.

Mine usi' tiykardan wo`zinin` baxti'n tapqan adam baxi'tli' boladi', jadi'rap-jasnab, ko`terin`ki keypiyatta ju`redi. Woni' birew kemsite almaydi', wol ma`rtebeli, abi'royli ha`m qatari'ni'n` aldi' boladi'.

Insanni'n` ar-nami'si', qa`dir-qi'mbati' ha`m xi'zmeti, abi'roy-itibari', ja`miyettegi u`rp-a`det, qa`diriyatlar, turmi's ta`rizi, uli'wma jaqsi' du`n`ya qarasqa qarsi' bolg`an xi'zmet, ha`reket ha`m qatnasti' bildiriwshi tu`sinik. Ruwxı'y zi'yan dep insan sanasi'nda qa`liplesken si'pat ta`repten jaqsi' ha`reketlerge aqi'li'y-ruwxı'y mu`na`sibetlerge kerı ta`sir ko`rsetilgende payda bolatug`i'n na`tiyjeni aytadi'. Wo`z a`hmiyetine ko`re, bul na`tiyje - ruwxı'y zi'yan insan du`n`yaqarasi'n wo`zgerıp, ma'nawiyatsi'zli'qqa baylani'sli' qa`siyetlerdin` payda boli'wi'na, ruwxı'y a`lemine kerı ta`sir ko`rsetiwge yaki ruwxı'ylı'q tiykarlari'na biyparwa boli'p qali'wi'na ali'p keliwi mu`mkin. Ruwxı'y zi'yan shaxs ta`repten shaxsqa yaki ja`miyetke, ja`miyet ta`repten shaxsqa yaki ja`miyetke jetkiziliwi mu`mkin bolg`an qubi'li'slar. Bunday ruwxı'y zi'yan shaxs ta`repten ja`miyetke yetkiziliwi, a`sirese awi'r ha`m worni'n qaplap bolmas jog`alti'wlari'n keltirip shi'g`aradi'. Prezidentimiz aytqani' si'yaqli', «Bu`gingi ku`nde aldi'mi'zda turg`an yen` a`hmiyetli wazi'ypalardi' ko`z aldi'mi'zdan wo`tlizer yekenbiz, xali'qti'n` ku`ndelik za'ru'rliklerine baylani'sli' a`hmiyetli ma`selelerdi sheshiw menen bir qatarda biz yeski du`zim da`wirinde insan turmi'si'ni'n` negizi ha`m qi'yi'n ta`repleri milliy qa`diriyatlari', tariyxı'y da`stu`rleri, uli'wmainsani'y ruwxı'y bayli'qlar penen yesaplaspasli'q ja`miyetimizge qanshadan qansha zi'yan keltirgenin umi'tpawi'mi'z kerek». Belgili bir ja`miyettin` basqasi'na ko`rsetetug`i'n ruwxı'y zi'yani' ta`sirinin` pa`leketli ko`rinislerge iye boli'p, woni'n` na`tiyjesinde bir ja`miyettegi wo`zine ta`n ruwxı'y qa`diriyatlar pu`tkilley saplasti'ri'lwi' ha`m woni'n` worni'na wo`zge ja`miyet ruwxı'y qa`diriyatlari' hu`kimran da`rejege ko`teriliwi mu`mkin. Mi'sali', evropaxalqi'ni'n` Amerika materigine kirip bari'wi' tek g`ana milliy amerikali'q

hindu xalqi'ni'n` yemes, ba' lki wolardi'n` ma'deniyati' menen birge ruwxı'y ma'deniyati'ni'n` da joq boli'p ketiwine ali'p keldi. Jasaw ushi'n gu`res hindulardi' wo`z ma'deniyatlari'nan waz keshiwge ma`jbu`r qi'ldi' ha`m a`zeliy ruwxı'yli'g`i'n tu`pkilikli wo`zgerip jiberdi.

Ja`miyettin` ja`miyetke, insanni'n` ja`miyetke yaki ja`miyettin insang`a ruwxı'y zi'yani yeki tu`rli jol menen wo`tkeriliwi mu`mkin: ja`miyet yaki insan ma'deniyati'na qarsi' ruwxı'y zi'yan insan yaki ja`miyet ta`repinen i`qti'yari'y qabi'l qi'li'ni'wi' ha`m wol na`tiyje bergende g`ana zi'yanli'i yekenligi an`lani'wi' mu`mkin. Ja`miyet yaki adamg`a ruwxı'y zi'yan uli'wma ku`sh isletiw qurali'nda jetkiziliwi mu`mkin ha`m woni'n` ruwxı'y zi'yan yekenligi basi'nan ma`lim boladi'. Sonday-aq jetkizilgen ma`lim bir ruwxı'y zi'yanlarge qarsi' gu`resiw ha`m wolardi' saplasti'ri'w mu`mkin. Lekin bazi' ruwxı'y zi'yanlardi saplasti'ri'w imkaniyatlari' bolmaydi'. Sol si'yaqli' barli'q insani'yatti'n` rawajlani'w na`tiyjesinde yaki insan yerkinliklerin ken` qollani'w ha`reketi qurali' si'pati'nda a`melge asi'ri'lip ati'rg`an islerdin` na`tiyjeleri menen ju`zege shi'g`aratug`i'n ruwxı'y zi'yanlar du`zetip bolmas zi'yanlar qatari'na kirip, du`zetiwge uri'ni'w rawajlani'wdi' arqa su`riw menen ten` keliwi mu`mkin. Mi'sali', patshashi'li'q ha`m shoralar da`wirinde jurti'mi'zdan ju`da` ko`p materialli'q ha`m ruwxı'y bayli'qlar talap ali'ni'p ketildi. Ko`p bo`legi joq yetildi. Xalqi'mi'zg`a ta`n ruwxı'y bayli'qlar ayaq asti' yetildi. Milletimizdin' tariyxı'n umi'tti'ri'wg`a ha`reket yetildi. Bu`gingi ku`nde ruwxı'y zi'yan boyi'nsha juwapkerlik puqarali'q kodeksine kirgihilgen jan`ali'qlardan yesaplani'ladi'. Bunnan tiykarg`i' maqset, mi'sali', O`zbekistan Respublikasi' Konstituciyasi'na muwapi'q, (VII bap) puqaralarg`a berilgen shaxsiy huqi'q ha`m yerkinliklerdin` a`melge asi'ri'li'wi' ha`m qorg`ali'wi'n ta`miynlewden ibarat. Bul qag`i'ydag`a bina'an ruwxı'y zi'yan ushi'n juwapkerli ayi'pli' boli'w principine tiykarlanadi'. Zi'yan jetkiziwde ayi'plani'wshi' shaxs bunday zi'yan jetkiziwde wo`zinin` ayi'bi' joq yekenligin da'lillewi kerek. Da'lillew almasa, ayi'pdar dep yesapladi' ha`m ruwxı'y zi'yandi' qaplawg`a ma`jbu`r boladi'.

Ruwxi'y illetler - ja'miyette wori'n alg'an socialli'q, ruwxi'y, a`dep-ikramli'li'q, huqi'qi'y, ma`deniy wo`lshem ha`m qag`i'ydalarg`a qarsi' bolg`an ha`reketlerdi bildiriwshi tu`sinik. Ruwxi'y illetler ruwxi'y salamatli'qti'n` kerisi boli'p, ma`nawiyatsi'zli'q, yag`ni'y insan sociallasi'wi'ni'n` a`zzileniwi, ta`lim-ta`rbiya procesinde jol qoyi'lg`an kemshililer aqi'betinde payda bolatug`i'n ruwxi'y buzi'li'w qubi'li'si'. Ruwxi'y illetlerge jalg`an, a`dalatsi'zli'q, hu`rmetsizlik, itibarsi'zli'q, biyparwalik, yerinsheklik, byurokratizm, jala, wo`sek, urli'q, qi'yanet, yekiju`zlilik, hu`jdansi'zli'q, uyatsi'zli'q, arsi'zli'q, nami'ssi'zli'q ha`m t.b. jatadi'. XXI a`sirde Bati's ma`mleketlerinde giyabentlik, bir ji'ni'sli' neke, lesbiyanli'q (yag`ni'y hayaldi'n` hayal menen turmi's quri'wi') ha`m t.b. illetler ko`zge taslanbaqta. Ruwxi'y illetler ekonomikali'q, siyasi'y huqi'qi'y, ma`deniy, ma`nawiy ha`m ruwxi'y sebepler, sha`rt-sha'rayat ta`sirinde payda boladi'. Mi'sali', ekonomikali'q sebepler na`tiyjesinde urli'q, wo`tirik so`ylew, paraxorli'q, ni'zamdi' mensinbew, wolardi' wo`z ma`pine boysi'ndi'riwg`a uri'ni'w, wo`zgeler huqi'qlar ayaq asti' yetiw, faqishqa beriliw, zorawanli'q, menmenlik, talanshi'li'q si'yaqli' ruwxi'y illetler payda boldi'. Ma`mleket ha`m ja`miyet basqari'wdag`i' wo`z basi'mshali'q, xali'qti'n` tu`rli taypalari'ni'n`, basshi'lardi'n` kelbeti ha`m minez-qulqi'nda ayi'ri'm ruwxi'y illetin` payda boli'wi'na sebep boli'wi' mu`mkin. Prezident I.A.Karimovti'n` g`a`rezsizlik da`wirinde baspadan shi'qqan «O`zbekistan: milliy g`a`rezsizlik, ekonomika, siyasat, ideologiya» atli' kitabi'nan wori'n alg`an miynetler ha`m so`zlerinde basshi' kadrlar xi'zmetinde ko`ge taslani'p ati'rg`an ha`m buri'ng`i' du`zimnen miyras si'pati'nda kirip kelgen to`mendegi ruwxi'y illetlerge itibar qaratqan yedi: Socialli'q siyasi'y a`zzilik, biyparwali'q, juwapkershiliksizlik, toparbazli'q, ti'rnaq asti'nan kir izlew, xali'q, ma`mleket mu`lki ha`m imkaniyatlarin`nan jeke ma`pi joli'nda paydalani'w, wa`depazli'q, to`reshilik, ag`ayinshilik, uruwshi'lli'q ha`m t.b. Prezidentimiz «Joqari ma`nawiyat - jen`ilmes ku`sh» miynetinde xalqi'mi'z ha`m ma`mleketimizdin' rawajlani'wi'na tog`anaq boli'p ati'rg`an ruwxi'y illetler haqqi'nda toqtalip, «Birinshi na`wbette menmenlik, korrupciya ha`m ma`pparazli'q, basqalardi' mensinbew si'yaqli' illetlerden ja`miyetti pu`tkilley

qutqari'w haqqi'nda woylaw kerek» dep, bul ju`da` a`hmiyetli wazi'ypa ken` ja`ma`a`tshiligimiz, a`sirese, zi'yali'lari'mi'zdi'n` di'qqat worayi'nda turi'wi lazi'mli'g'i'n aytadi'. Bati's ja`miyetinde ani'q ko`rinip ati'rg`an insanni'n` ekonomikali'q ma`pleri ha`m tuti'ni'wshi'li'q keypiyati'ni'n` u`stinligi ruwx'i'y qa`diriyatlardi' saqlaw ha`m keleshek a`wladlarga miyras ta`rizinde jetkerilip beriliwine tosqi'nli'q qi'li'p, wolardi'n` minez-qulqi'nda ha`m ha`reketinde ma`deniyatqa qarsi' illetlerdin` payda boli'wi'naali'p kelmekte. Bul wo`z na`wbetinde materialli'q jaqtan rawajlani'p ati'rg`an ayi'ri'm ma`mleketlerdi ruwx'i'y jaqtan kriziske tu'sip qali'wi'na jetelemekte. Tariyxtan belgili ulli' imperiyalar ekonomikali'q yaki siyasi'y ruwx'i'y a`dep-ikramli'q i'drawi' na'tiyjesinde tarqap ketken. A`sirese bu`gingi globallasi'w dawirinde ruwx'i'y i'di'raw, ruwx'i'y buzg'inshi'li'q processleri qa`terli tu`s ali'p, wolar ma`mleketler ha`m xali'qlar ma`deniyati'na kerri ta`sir yetpekte. A`zeliy u`rp-a`det ha`mda`stu`rlerdin` qa`dirtsizleniwi ha`m g`alabali'q ma`deniyatti'n` japi'ri'li'p kirip keliw qa`wpin tuwdi'rmaqta. Soni'n` menen birge bunday qa`wip-qa`ter ha`m ruwx'i'y qa`wiplerdin` maqsetlerin, aqi'betlerin teren` an`law, bunda saq boli'w zaman menen birge jasaw, a`sirese jaslari'mi'z qa`lbi ha`m sanasi'na joqari' ruwx'i'y qa`diriyatlardi' sin`diriw, wolardi' ba`rkamal insanlar yetip kamalg`a keltiriw dawir talabi'. Shaxsti'n` ta`rbiyasi'ndag`i' nuqsan ha`m illetlerdi ruwx'i'y ta`repten ta`rbiyalanbag'anli'g'i'n insanlardi'n` a`dep-ikramli'li'q pazi'yelletlerine qarama-qarsi' kerri bolg`an qa`siyetlerdi ko`rsetedi. Wo`z ma`pi, jani', ta`ninin` ra`ha`tin go`zlep «wo`zim bolayi'n» keypiyati' menen a`shkara ha`m jasi'rin ra`wishte jol qoyi'latug`i'n g`ayri' insani'y ha`reket, qi'li'q, na`psixawli'q, da`mego`ylik, paraxorli'q, menmenlik, qi'yanetlik illetlerinin` tu`rli ko`rinisleri, yen` jamani' pu`tkil insani'yat na`pret penen qaraytug`i'n watang`a qi'yanet qi'li'wday iplas is te ruwx'i'y tarepten pa's shaxslarg`a ta'n. Wo`z qa`dirin bilmegen shaxs ushi'n watan, xalqi', ana jurti' ha`m turmi'si'ni'n` qa`diri bolmaydi'. I.A.Karimov insanlarga ta'n qa`siyetlerden biri satqi'nli'q haqqi'nda toqtalip, «Men ha`r qanday jawi'zli'qti' satqi'nli'qtan ko`remen, jaqsi'li'q ha`m haqi'yqatqa sadaqatli bolmag`an, wolarg`a isenbegen adam qorqi'ni'shli.

Ta`biyati`nda satqinli`q qa`siyeti bolg`an adam basshi` ku`rsisine woti`ri`p qalsa barma, wol jerde ti`ni`shli`q jog`aladi` dey berin`. Yeki adamni`n`, yeki ma`mlekettin` wortasi`ndag`i` uri`sti` da usi`nday adamlar baslap beredi. Sonli`qtan bunday adamlardan saqlani`wi`mi`z, wolarg`a jani`mi`zda worin bolmasli`g`i` lazi`m» dep woni`n` ma`nis-mazmuni` ha`m qanshelli qa`wipli yekenligine itibar beredi. Buri`nnan muqaddes kitaplari`mi`zda da xalqi`mi`z arasi`nda bunday insang`a jat bolg`an jerkenish a`det ha`m illetler qatti` qaralani`p kelinedi.

2.O`zbekistan sharayatında ruwxıylıq ha`m a`dep – ikramlılıq ta`rbiyanın` aktual ma`seleleri

Ja`miyettin`, ja`miyet ag`zalari`ni`n` bekkem ha`m ani`q ideologiyasi` bolmasa, yag`ni`y wo`zinin` aldi`na qoyg`an bir maqset ha`m ma`pi bolmasa, wol so`zsiz kriziske ushi`raydi`. Yag`ni`y ha`r bir adam wo`zinin` biyg`a`rez pikirine, haqi`qiy isenimine, wo`zi tayani`p jasaytug`i`n turmi`slı`q milliy qa`diriyatlari`na, qa`liplesken du`n`yag`a ko`z-qaras ha`m bekkem yerkke iye bolmasa, ha`r qi`yli` ideologiyali`q basi`mlarg`a, wolardi`n` ga ashi`q, ga pinhami` ko`rinislerinin` du`zaqlari`na qarsi`li`q ko`rsetiwi qi`yi`n.

Demek, ruwxı`yli`q, a`dep-ilramli`qti` qa`liplestirmey turi`p, ta`lim-ta`rbiya tarawi`n reformalaw, adamlardi`n` sanasi`n wo`zgertiw wolar uli`wma adami`yli`q maqsetlerge qaray jo`nelistiriw qi`yi`n ma`sele.

Demek, u`git-na`siyat arqali`, ideologiyani`n` tiykarg`i` maqsetlerin xali`qqa a`piwayi`, haqqaniy tu`sinikler menen tu`sindirip beriw kerek. A`piwayi` tu`rde aytqanda mustaqi`llik ha`rbir adam, ha`rbir shan`araq, jurti`mi`z ushi`n, keleshegimiz ushi`n ne berdi ha`m ne beredi degen ma`seleni a`piwayi` turmi`s mi`sallari`nan kisilerdin` sanasi`na jetkiziw, qa`lbine sin`diriw arqali` wolardi`n` du`n`yag`a ko`z-qarasi`n wo`zgertiw, ko`zin real haqi`yqatli`qqa ashi`w kerek.

Islam Karimov yelimizde jetik insandi` kamalg`a keltiriw boyi`nsha «O`zbekistanda kadrlardi` tayarlawdi`n` milliy bag`darlamasi`n» islep shi`g`i`p, woni`n` ha`m avtori`, ha`m iske asi`wi`n sho`lkemlestiriwshisi boldi`. Wol O`zbekistan wo`z g`a`rezsizligin alg`annan keyin-aq jaslardi` ta`rbiyalawda yen`duri`s ha`m xali`qarali`q standartqa say bilim ha`m ta`rbiya da`rejesine ko`teriwdi ja`miyet aldi`na wazi`ypa yetip qoydi`. Wol shoralar da`wirindegi bilimlendiriw sistemasi`ni`n` kemshiliklerin jen`ip, millettin` abi`royi`n ko`teriletug`i`n, tariyxı`y bag`darlamani` berdi. Wol «Bizge miyras boli`p qalg`an ta`lim-ta`rbiya sistemasi`ni`n` belgili bir maqul ta`repleri menen bir qatarda woni`n` yen` namaqul ta`repi sonda yedi, woqi`w bari`si`nda woqi`wshi` ha`m studentlerg`a yerkin pikirlewge jol qoymasli`q, ha`r bir woqi`w wori`nlari`n pitiriwshinin` bilimine

qaray yemes, da'slep woni'n` buri'ng`i' sovet hu`kimetine ha`m jasalma ideyalarg`a berilgenligi yesapqa ali'ni'p bahalaw ha`m wo`mirge jollaw prinsipleri tiykarg`i' wori'ndi' iyeledi. Ko`p jerlerde sapa wormi'na sanni'n` izinen quwi'w u`stemlik qi'latug`i'n yedi. Ko`pshilik haqi'yqi'y bilim yamasa qa`nigelik ali'w maqsetinde yemes, a`mellep diplomdi ali'w ilaji'nda texnikum yaki institutlarga kiretug`i'n yedi. Bul sistemadan qalg`an miyraslar ishindegi sol si'yaqli' jag`i' msi'z qaldi'qlardi', tilekke qarsi', ha`zir de sezip turi'ppi'z.

Bul sistema Watang`a, xali'qqa, milletke pidakar yerkin pikirleytug`i'n, qandayda bir ma`seleni aqi'lli' ra`wishte juwapkershilik penen sheshe alatug`i'n, izleniwshi, jan`ali'qqa talpi'natug`i'n kadrlardi' yemes, tiykari'nan sayi'z uqi'psi'z kadrlardi', jaltaq kisilerdi mi'n`-min`lap jetistirgen yedi. Ja`miyetimizdi jan`alaw, reformalardi' turmi'sqa yengiziw, bazar ekonomikasi'nin` tiykarlari'n quri'wg`a wo`ter yekenbiz, a`ne sonday an`g`a qarati'p, azda bolsa kesentlerden jiraq, yel jurat ma`nfaati ushi'n quyma janbaytug`i'n kadrlar, muttasil ra`wishte istep beline tewip turi'win sezdik, ashi'g`i'n aytsam, ha`zir ha`m seze ati'rmi'z» (Tafakkur jurnali') 1998-ji'1 2-san).

Sonin` ushi'nda g'a'rezsizliktin' da'slepki ji'llari'nda-aq pu`tkil ma`mleket aymag`i'nda ta`lim-ta`rbiya, ilim-bilim, ka`sip wo`ner u`yreniw tarawlari'nda reformalar qi'li'wg`a ju`da` u`lken za`ru`rlik sezile basladi'. Jurti'mi'zdi'n` yerten`gi ku`ni ushi'n bul ma`selelerdi sheshe woti'ra jetik insandi' ta`rbiyalaw ideologiyasi' ju`zege keldi.

Jetik insan ideyasi' uli'wma adamzatli'q a`hmiyetke iye bolg`an xali'qarali'q ma`sele boli'p, wol yen` joqari' ruwxı'y ha`m fizikali'q jetiskenliklerdi wo`z boyi'na sin`irgen, woni' ha`mmenin` iygiligine shaqiratug`i'n ulli' ideya. Sebebi nadan ha`m jetiklikti arzi'w yetpegenler basqag`a ko`z alarti'p, qi'zg`ani'sh sezimin ha`wijlendirip, basi'n ali'w pikirlerin yegey beriwi mu`mkin.

Jetik insan ideyasi' tek g`ana jeke insanlardi' g`ana yemes, ba`lki pu`tkil xali'qlardi' joqari' rawajg`a, progresske qaray jeteklegen. Wolardi' ruwxı'yi'q ha`m ag`arti'wshi'li'q tiykari'nda sheksiz uti'slarg`a shaqi'ri'p, ilham bergen. Jetiklikti arzi'w qi'lmag`an, ba`rkamal a`wladti' ta`rbiyalawg`a yerisiw haqi'nda

qayg`i`rmag`an xali`qti`n`, milletin` keleshegi joq. Bunday xali`q ha`m millet kriziske ushi`raydi`.

I.A.Karimov 1995-ji`l 29-noyabrdegi Samarqand wa`layati` xali`q deputatlari` Ken`esinin` sessiyasi`nda so`ylegen so`zinde: «Bu`gin bizler mashaqatlar menen quri`p ati`rg`an ma`mleketimiz, g`a`rezsiz ha`m ha`rta`repleme bekkem ma`mleketimiz yerten` kimnin` qoli`nda qaladi`. Bu`gin u`lken reformalar tiykari`nda qolg`a kirgizilip ati`rg`an tabi`slari`mi`zdi` yerten` perzentlerimiz dawam yetiwge tayi`n bola ma, joq pa» degen yedi.

Demek, jetik insan prezidentimizdin` arzi`wi`. Sonday-aq wol a`zelden xalqi`mi`zdi`n` arzi`wi`, woni`n` ruwxli`g`i`ni`n` u`zliksiz bir bo`legi.

Al Farabiy bi`lay deydi. «Adam ja`miyette tutqan womi`na, lawazi`mi`na qaramastan fazi`l insan. Wol ma`mlekettin` ni`zam-qag`i`ydalari`n jaqsi` biledi, wog`an a`mel qi`ladi`, pikirleydi, wo`z ka`sibinin` ustasi`, kerek bolsa Watan ushi`n jan beredi. Wol sha`ha`rde biri-birine hu`rmet, ata-ana - perzent, ustaz-sha`kirt arasi`nda mehir-muhabbat boladi`». Wol tag`i`da: «Ha`r bir adam ka`sip-karin jetik biliwi, jaqsi` ta`rbiya qi`li`wi, yen` jaqsi` minez-quli`qqa ha`m pazi`yletlerge iye boli`wi` lazi`m dep u`yretedi.

«Baxi`tqa jetiw maqsetinde uyi`mlasqan adamlar unamli`, pazi`yletli ushi`ndur» baxi`tqa yerisiw maqsetinde bir-birine ja`rdem bergen xali`q pa`ziletli xali`q. Sonday-aq pu`tkil xali`q baxi`tqa yerisiwi ushi`n bir-birine ja`rdem berse, pu`tkil jer shari pazi`yletli boladi`.

Ha`rbir insan jarati`lisinda sonday boli`p tuwi`lg`an, woni`n` jasawi` ha`m joqari` da`rejede jetiklikke yerisiwi ushi`n ko`p na`rselerge mu`ta`j boladi`, woni`n` bir wo`zi sol na`rselerdi qolg`a kirgize almaydi`. Wolarg`a iye boli`wi` ushi`n insanlarda uyi`mlasi`w za`ru`rligi seziledi.

«Kimde-kim ilim, hikmet u`yrenemen dese woni` jaslayi`nan baslasi`n («Jasi`mda ilim bar dep yeskermedim». Abay), salamatlili`g`i`ni`n` jaqsi` boli`wi`n umi`tpasi`n, a`dep-ikramli`li`g`i` bolsi`n, aytqan so`zinde tursi`n, jaman islerden saqlansi`n, qi`yanet yetiwden, ma`kkarli`q, hiyle qi`li`wdan awlaq bolsi`n.

Jaman qi'li'qlardan wo`zin ti'yi'p ju`rgen adamlardi' g`ana bilimli adam dewge boladi'».

A'liysher Nawayi' bilimli jetik adamlardi' ku`nge ten`edi. Wol wo`zinin` «Xamsa»si`ndaJ

Ku`nni istasan` ka`sbi kamal yet,

Kamil ha`r bir kasb yetersen` bemalal yet

Ku`nge usag`i'n` kelse wo`z isin`di iyele ha`m jetilistir degen ideya jetik insang`a ta`rbiyalaw ideyasi'.

Wol «Adam saqi'y, haq kewil, keshirimli, qayi'rli' boli'wi' kerek, - dey kele, - qayi'rli'li'q adamzat bag`i`nda wo`sip turatug`i`n mazali' jemis, adamgershilik, woni'n` azada suli'w marjani yekenligi, yeger kim basqalarg`a qayi'rli'li'q ko`rsetpese, wol jemissiz ag`ash, wol marjansi'z bos baqanshaqqa usaydi'» deydi. Saqi'yli'q qansha a`jayi'p go`zzal bolsa, saran'li'q sonsha to`men ko`rinedi, yeger saqi'yli'q adamdi' ko`kke ko`terse, aspang`a basi'n jetkizse, wonda saranli'q to`menge tu`siredi.

Yerkin puqarali'q ja`miyetti ruwxı'y jetik, iygilikli ideyalarg`a, turmi'sli'q isenimge iye bolg`an insanlar do`retdi. Sonli`qtan jan`alani'p ati'rg`an ja`miyetimizde salamat a`wladti' ta`rbiyalaw, yerkin puqara ruwxı'yli'g`i`n qa`liplestiriw, ruwxı'y-ag`arti'wshi'li'q islerdi joqari' da`rejege ko`teriw arqali' jetik insanalardi' kamalg`a keltiriwge u`lken itibar beriledi.

Bizin` a`diwli maqsetimiz insan huqi'qlari' ha`r ta`repleme qorg`alatug`i`n ma`ripatli' ja`miyet quri'wdan ibarat. Woday ja`miyet ag`zalari' menen pikirler tarti'si', talqi'law, uli'wma til tabi'w mu`mkin.

Joqari' ruwxı'yli'qqa ta`rbiyalaw ma`ripatli' ja`miyet du`ziw ta`rbiyasi' boli'p yesaplanadi'.

Ideologiyali'q ta`rbiya tarawi'nda ko`zboyawshi'li'qqa jol qoyi'w ju`da` qa`terli. Ideologiya ja`miyet wo`mirinin` na`zik ha`m a`hmiyetli isi bolg`anli'qtan bul tarawda ju`zeki is qi'li'w ekonomikali'q ha`m siyasi'y tarawlarda ku`tilmegen tu`rli krizislerge ali'p keliwi mu`mkin. A`sirese bul tarawda wo`zi boladi'li'qqa jol qoyi'p bolmaydi'. Adamlarda, a`sirese jaslarda jan`a ideyani' qa`liplestiriw qi'yi'n

ha`m mashaqatli' bag`dar boli'p yesaplanadi'. Buni' iske asi'ri'w ushi'n ken ko`lemde ma`deniy, tariyxı'y, ag`arti'wshi'li'q, ta`rbiyali'q jumi'slar iske asi'ri'ladi'.

G`a`rezsizlik bul bizin` babalari'mi'z qa`dirlegen bay ha`m muqaddes ruwxı'mi'z. Sol ruwxı'yli'qti' ha`r bir adamni'n` abaylap-asi'rawi' ma`mleketlik a`hmiyetke iye bolg`an joqarg`i wazi'ypa ha`m pari'z. Bul wazi'ypani iske asi'ri'wda pu`tkil xali'q sanasi'na g`a`rezsizlik ruwxı'n sin`diriw ma`nawiy ta`rbiyani'n` a`hmiyeti minneti.

Bul ta`rbiyani' rawajlandi'ri'wda ilim ha`m ilimiy ma`kemelerdin` worni' girewli. Wolar xali'qti'n` socialli'q wo`zgesheliklerin yesapqa alg`an halda milliy joqari' ma`nawiyatti qa`liplestiriwdin` tiyisli jollari'nda ken` tu`rde izertlew, ideologiyali'q gu`restin` du`n`yaju`zlik bag`i'tlari'n u`yreniw, woni'n` bari'si'nda bul gu`restin` uli'wma du`n`ya ju`zlik ha`m jergilikli ma`selelerin ani'qlawi' tiyis.

A`dep-ikramli'q ta`rbiyada tag`i'da ma`deniyat ha`m ma`deniy-ag`arti'wshi'li'q ma`kemelerinin` iskerliginen ken` paydalani'w, adamlardi'n` du`n`yag`a ko`z-qarasi'n jaqsi'laytug`i'n, adamlarg`a ruwxı'y-ma`nawiy azi'q beretug`i'n sharalardi' a`melge asi'ri'w wog`ada a`hmiyetli. Wolar jaslarda haqi'yqi'y iskusstvo, soni'n` menen birge ko`rkem go`zzalli'qqa ta`rbiyalawdi'n` worayi' boli'wi' tiyis.

A`debiyat ha`m iskusstvo tarawi'nda do`retiwshilik aqi'li'ni'n` ko`rkemlik mu`mkinshiligin ka`mil insan ta`rbiyasi'na bag`darlaw tiykarg`i' bag`dar boli'wi' da`rkar. Jaslarg`a u`lgi bolatug`i'n jetik insanlar, zamang`a say qaharmanlar ti'msali'n jarati'wg`a, joqari' ruwxı'yli'qti' bekkemlewde g`a`rezsizlik ideologiyasi'na jat ideyalardi'n` zi'yanli' ma`nislerin ashi'p beriwge ayi'ri'qsha itibar beriwi kerek.

Yen` na`zik ha`m quramali' bolg`an din tarawi'nda da`slep din ma`nawiyat ha`m ma`deniyatti'n` quram bo`leklerinin' biri yekenligin, ha`mme zamandi' ma`nawiyat ha`m ma`deniyat din menen u`ylesken halda rawajlang`anni'n` yeste tuti'w lazi'm. Din wo`z ma`nisi boyi'nsha pa`klik, mehir-aqi'bet si'yaqli' qayi'rli' tuyg`i'lari' arqali' milliy g`a`rezsizlik ideyalari'n xali'qmizdin` sanasi'na

sin`diredi. Muqaddes dinimizge salamat mu`na`sibetlerdi qa`liplestiriw a`hmiyetli wazi`ypa.

Watan, xali`q dan`qi`n du`n`yag`a tani`ti`wda jaslardi` a`skeriy watanpa`rwarli`q ruwxida ta`rbiyalawda sportti`n` worni` biyqi`yas boli`p yesaplanadi`.

Salamat, bilimli ha`m pidayi` perzentleri bolg`an xali`q, a`lbette, wo`zinin` keleshegin quri`p aladi`.

A`sirler dawami`nda qa`liplesken a`wladtan-a`wladqa ju`da` bahali` miyras boli`p jetip kelgen u`rp-a`detler, ma`resim ha`m bayramlar, salt-sana ha`m da`stu`rler milliy ideologiyani`n` tiykarg`i` ideyalari`n sanag`a sin`diriwde a`hmiyetli faktor boli`p yesaplanadi`.

G`alaba xabar qurallari` ja`miyetshilik pikirlerin qa`liplestiriwde, milliy g`a`rezsizlik ideologiyasi`n xalqi`mi`zg`a, sonday-aq jas a`wlad sanasi`na sin`diriwge ayi`ri`qsha wori`ndi` iyeleydi.

O`zbekistan bazar qatnasi`qlari`na toli`q wo`tip ati`rg`an da`wirde ma`nawiy-adeb-ikramli`li`qiy qa`diriyatlardi`n` a`hmiyeti ha`r ta`repleme wo`sip barati`rg`an jag`dayda jaslardi` ideyali`q jaqtan ta`rbiyalaw yen` a`hmiyetli ma`sele. Sonli`qtan da Prezidentimiz I.A.Karimov bul tarawda islerimizdin` ju`da` a`hmiyetli maqseti iyman-isenimi pu`tin, yerki bekkem, yerkin puqara ma`nawiyati`n qa`liplestiriw, yag`ni`y g`a`rezsiz du`n`yag`a ko`z-qarasqa iye, ata-babalari`mi`zdi`n` biybaha miyrasi` ha`m zamang`a say woy-pikirlikke tayani`p jasaytug`i`n jetik shaxs - ka`mil insandi` ta`rbiyalawdan ibarat dep ko`rsetken edi.

Jaslardi` ideologiyali`q ta`rbiyalawg`a birinshi da`rejeli a`hmiyet beriwdin` sebebi g`a`rezsizlikti bekkemlew wazi`ypalari`, salamat a`wlad, ruwxiy jetik insandi` ta`rbiyalawdi`n` za`ru`rliginen kelip shi`g`adi`. Sebebi iyman-itiqati` ha`m a`dep-ikramli`q qa`siyetleri joqari`, ruwxiy ku`shli, milliy juwapkershilik tuyg`i`si` qa`lbinde teren` wornag`an puqaralarg`a iye ma`mleket g`a`rezsiz ha`m birlikte rawajlanadi`. Soni`n` ushi`n ideyali`q jaqtan shi`ni`qqan jetik insandi`, sanali` a`wladti` ta`rbiyalaw ju`da` u`lken a`hmiyetke iye. Bul ma`selede jurtbasshi`mizdin` mi`naday ko`rsetpeleri ju`da` ibiratli: «Biz salamat a`wladti`

ta`rbiyalaw ha`m yer jetkiziwimiz kerek. Salamat adam degende tek g`ana fizikali`q salamatli`qti` yemes, shi`g`i`sli`q a`dep-ikramli`q ha`m uli`wmaadamzatli`q ideyalar ruwxı`nda kamal tapqan insandı` tu`sinemiz».

Mine sonli`qtanda hu`rmetli Prezidentimiz I.A.Karimov xalqi`mi`zdi`n` ruwxı`y talabi`nan kelip shi`g`i`p ha`m xali`qti`n` keleshegin woypap, O`zbekistanni`n` ulli` mu`mkinshiliklerine muwapi`q, joqari`da ayti`lg`an bayanati`nda 2014-ji`ldi` O`zbekistanda «Salamat bala» ji`li` dep ja`riyaladi`.

Yelimizde perzent keleshegi Prezidentimiz I.A.Karimovti`n` di`qqati`nda g`a`rezsizlikten keyin-aq birinshi wori`nda turdi. O`zbekistanda g`a`rezsizliktin` da`slepki ji`llari`nan baslap-aq salamat, ba`rkamal a`wladti` jetilistiriw ma`mleketimizden sayasattin` u`stinlikke iye bag`dari`nin` biri boldi`. Na`tiyjede jaslardi`n` salamatli`g`i`n bekkemlew xali`qti`n` genofondi`n salamatlasti`ri`w boyi`nsha ko`plep jumi`slar islendi. Wo`tken ji`llar dawami`nda balalardi`n` salamat wo`siwi ushi`n sha`rayat jarati`w boyi`nsha ko`p mug`darda g`a`rejetler jumsaldi`.

Anali`q ha`m balali`qti` qorg`aw, socialli`q g`amqorli`qti` ku`sheytiw boyi`nsha Aral boyi` aymag`i`ndag`i` ekologiyali`q dag`dari`stag`i` xali`qlarg`a islengen jumi`slar wo`zinin` aytarli`qtay na`tiyjesin berdi. Bunnan won ji`llar buri`n hayallar arasi`ndag`i` ko`p taralg`an anemiya keseli azaydi`. Balalardi`n` salmag`i` ha`m boyi`ni`n` wo`siwi joqari`ladi`. Wol ji`llardag`i` geypara ilimpazlardi`n` ko`rsetken Aral boyi sportqa aralasadug`i`n jigitlerdin` ku`shi, salmag`i` ha`m quwati`, yag`ni`y fiziologiyali`q wo`siwinin` parametrleri basqa yellerdegi jaslardi`n` qa`wmetine qarag`anda yeki-u`sh punktke to`men, yag`ni`y wolardi`n` tabi`sqa yerisiwi qi`yi`n degen pikirlerine jaslarg`a jarati`lg`an jag`day aytarli`qtay wo`zgerisler kirgizdi. Bizin` respublikamızdag`i` jaslardi`n`da du`n`yali`q chempionatlarg`a qatnasi`p wonda abi`roli` wori`nlardi` ko`plep iyelep ati`rg`anli`g`i`n biz ha`r sapari` g`alaba xabar qurallari`nan yesitemiz. Bul bizin` hu`kimetimizdin` salamat a`wlad ta`rbiyasi`na bolg`an u`lken itibari`ni`n` na`tiyjesi yedi.

Yelimizde du`n`ya ju`zinin` di`qqati`n wo`zine tartqan «Salamat ana-salamat bala» koncepciyasi` tiykari`nda a`melge asi`ri`lip ati`rg`an ken` ko`lemli sharalardi`n` na`tiyjesinde son`g`i` ji`llarda O`zbekistanda 14 jastag`i` balalardi`n` wortasha salmag`i` 43 kilogramnan 47 ge, qi`zlardi`n` salmag`i` 44 kilogramnan 48 kilogramg`a, al ul balalardi`n` boyi wortasha 3 santimetrge, qi`zlardi`n` boyi 2,9 santimetrge wo`sti. Ha`zir ul-qi`zlari`mi`zdi`n` 92% inin` boyi` ha`m salmag`i` VOZdin` standarti`na tuwra keledi. Uli`wma bunday ayi`ri`qsha g`amqorli`q, wo`zgeshe di`qqat hu`kimetimiz ta`repinen ha`mme waqi`t u`zliksiz bola beretug`i`nli`g`i`n 2014-ji`ldag`i` «Salamat bala» bag`darlamasi` ushi`n jumsalatu`g`i`n qa`rejetler, tiykarg`i` bag`darlamalar ko`rsetedi. Wol boyi`nsha hu`rmetli Prezidentimiz I.A.Karimov «2014-ji`li` joqari` pa`tler menen rawajlani`w, ba`rshe imkaniyatlardi` iske qosi`w, wo`zin aqlag`an reformalar strategiyasi`n izbe-izli dawam yetiw ji`li` boladi`» degen O`zbekistan Respublikasi` Ministrler Kabinetinin` ma`ji`li`sindegi so`ylegen so`zinde «Bizin` wazi`ypami`z, kerek bolsa joqari` minnetimiz perzentlerimizdin` ha`m fizikali`q, ha`m ruwxı`y jaqtan sayma-say rawajlang`an, zamango`y ilim, bilim ha`m ta`jiriybelerdi puxta iyelegen Watani`mi`zdi`n`, ja`ne xalqi`mi`zdi`n` keleshegi ushi`n juwapkershilikti wo`z moynina ali`wg`a qa`biletli bolg`an barkamal insanlar boli`p yerisiwi ushi`n qoli`mi`zdan kelgen barli`q jumi`slardi` a`melge asi`ri`wdan ibarat». «Biz jaqi`n ku`nlerde «Salamat bala» ji`li` boyi`nsha ken` ko`lemdegi bag`darlama qabi`l yetemiz. Bul bag`darlama bizin` mine usi`nday haqi`yqati`nda da ulli` maqset-niyetlerimizdi ju`zege shi`g`ari`wda jan`a ha`m u`lken qa`dem bolatuginli`g`i`na gu`man joq» dep ko`rsetti.

Prezidentimizdin` jaslarg`a bul atali`q g`amqorli`g`i`na baylani`sli` bizin` wazi`ypami`z nelerden ibarat? Qi`sqasha aytqanda bunda balani`n` salamatli`g`i`n salamatli`g`i`n g`ana tu`sinip qoymastan, ba`lki ruwxı`y salamatli`g`i`n tu`siniw ha`m wog`an ta`rbiyalaw ha`mmenin` na`zerinde turi`wi` kerek boladi`.

Balalardi`n` jaqsi` woqi`wi, saw-salamatli`g`i`, sport penen shug`i`llani`wi` ha`m tu`rli zi`yanli` a`detlerge, jat ideyalarg`a qosi`lmawi` bulardi`n` ha`mmesi birge bari`wi` kerek.

Sunday-aq Prezidentimiz ko`rsetkenidey, «Salamat bala a`weli sanali ha`m aqi`lli` shan`araqni`n` miywesi». (Sebebi uyada ne ko`rse, ushqanda soni` iledi). «Biz shan`araqti` wo`mirde dawam yetetug`i`nlardi` ta`miyinleytug`i`n, keleshek na`siller ta`g`dirine ku`shli ta`sir yetetug`i`n ta`rbiya maskani dep qabi`l qi`lami`z» degen yedi. U`lkenlerge hu`rmet, kishilerge izzet, adami`yli`q mehir-aqi`bet wo`z Watani`na ha`m xalqi`na sadi`qli`q si`yaqli` jaqsi` qa`siyetler tek shan`araq ishinde qa`liplese.

Platonni`n` «Jer ju`zindegi barli`q miyrimsizlik adamlardi`n` menmenligi, wolardi`n` ha`r i`yli` qatlamlarg`a bo`liniwi yen` da`slep bala ta`rbiyasi`nda shan`araqtag`i` sha`rayatti`n` bir tegis yemes yekenliginen kelip shi`g`adi`. Atanalardi`n` wo`z perzentlerin ha`dden ti`s jaqsi` ko`riwi tek wog`an bolsi`n degen pikirleri woni` ha`melparazli`qqa uri`ndi`ri`wdi` ha`m adamlardi` bir-birinen aji`ratatug`i`n, wolardi`n` arasi`nda dushpanli`qti` keltirip shi`g`aratug`i`n qa`siyetlerdi qa`liplestiredi» degen so`zi ha`mme shan`araqqa na`siyat boladi`.

Sunday-aq belgili ingliz jazi`wshi`si` Fudler bi`lay deydi. «Wo`z uli`n hesh bir paydali` iske u`yretpegen adam uri`ni` bag`i`p ati`rg`an boladi`». Demek, atanani`n` muqaddes wazi`ypasi` perzentti du`n`yag`a keltirgenligi menen yemes, ba`lki jaqsi` perzent ta`rbiyalag`ani` menen belgilenedi.

Juwmaqlap aytqanda, Prezidentimizdin` «salamat yel qu`dretli boladi`, qu`dretli yeldin` balalari` salamat boladi`» degen duwali` so`zlerinin` bizin` usi` qi`sqa 22 ji`l tariyximi`zdag`i` kem-kemnen ha`m tikkeley iske asip ati`rg`anli`g`i`n ko`remiz.

Jaslardi`n` ideyali`q ta`rbiyasi` bul ka`mil insan ta`rbiyasi` boli`p, wol u`lken socialli`q adep-ikramli`li`qiy a`hmiyetke iye.

Ka`mil insan iymanli`, hadalli`q, pa`kliktin` joqari` ti`msali`. Biyg`arez Qaraqalpaqstanni`n` bazar qatnasi`qlari`na wo`tiw jag`dayi`nda iymanli` boli`w, hadalli`q ha`m pa`klik, hu`jdanli ha`m diyanatli boli`w ju`da` ha`m a`hmiyetli. soni`n` ushi`n Prezidentimiz ruwxı`y wo`sken, ideyali`q jetilisken jaslardi` ta`rbiyalawda yelin`, Watanni`n` su`yiwshi a`wladti` ta`rbiyalawg`a wo`zgeshe a`hmiyet bermekte. «Ka`mil insan degende, - dep jazadi` I.A.Karimov, - biz

da`slep sanasi` joqari`, mustaqi`l pikirley alatug`i`n minez qulqi` menen wo`zgelerge ibrat bolatug`i`n bilimli, ma`ripatli` adamlardi` tu`sinemiz».

Wonin` qa`lipleskenlik da`rejesin si`patlawshi` yen` a`hmiyetli pazi`yletler to`mendegilerden ibarat: aqi`li`y bilimdanli`q, adep-ikramli`li`q joqari`li`q, siyasiy teren`lik, pa`klik hadalli`q, biyik ma`deniy, ruwxı`y qa`siyet, professional jetiklik, milliy ha`m uli`wma insani`yli`qqa maqtani`sh ha`m basqalar.

Ka`mil insanni`n` uli`wma qa`siyetleri: jag`i`mli`li`q, ko`rkemlik, shayi`rli`q, a`deplilik, hu`rmetke sazawarli`q, shiyrin zibanli`q, ulli` si`patli`q, wo`zine ta`nlik, jetiklik, talapshan`li`q, ma`deniyatli`li`q, ta`rbiyalang`anli`q ha`m t.b.

Mine usi` pazi`yletlerdi jaslari`mi`z sanasi`na sin`diriw wolardi` jetik, sag`lam ha`m ka`mil insan ideyasi`nda ta`rbiyalawda ju`da` u`lken a`hmiyetke iye.

G`a`rezsiz ruwxta jan`asha pikirleytug`i`n pazil, ka`mil insan yen` a`weli puqarali`q pari`zi`n ayi`ri`qsha da`rejede sezetug`i`n shaxs boli`wi` kerek. A`piwayi` qi`li`p aytqanda wol «Usi ma`mleket, usi` ja`miyet mag`an ne berdi?» dep yemes ba`lki: «Men wo`zim Watani`mi`zg`a, usi` jurti`mi`zg`a ne berdim?» dep woylawi` ha`m ha`r dayi`m sol wa`de menen jasawi` kerek.

Ruwxı`yli`q ha`m a`deplilikti, milliy g`a`rezsizlik ideologiyasi`n jaslardi`n` qa`lbi ha`m sanasi`na sin`diriw ha`r qi`yli` ta`lim-ta`rbiya formalari` arqali` a`melge asi`ri`ladi` ha`m wolarg`a to`mendegi wazi`ypalar ju`klenedi:

- ta`lim ma`kemelerinde balalar ha`m talabalardi`n` jasi`na say keletug`i`n milliy g`a`rezsizlik ideologiyasi`n, ruwxı`yli`qti` sin`diriwge tiyisli differencial pedagogikali`q-psixologiyali`q da`ru`rdi jarati`w.

- kadrlar tayarlawdi`n` milliy bag`darlamasi` tiykari`nda woqi`wshi` talabalar sanasi`nda joqari` ma`nawiyat ha`m a`dep-ikramli`qti` qa`liplestiriwdi u`zliksiz ali`p bari`w.

- woqi`w bag`darlamalari`na, sabaqli`q ha`m woqi`w qollanbalari`na joqari` ma`nawiyat iedyalari`n teren` kirgiziw.

- mektep, licey, kolledj, institut ha`m universitetlerde ma`nawiy ta`rbiyani` bu`gingi ku`n talaplari` da`rejesine ko`teriw.

O'zbekistanni'n g'arezsiz rawajlani'w strategiyasi'n, xali'qti'n ulli' ma'mleket quri'w bari'si'nda maqset-ma'perin, milliy g'a'rezsizlik ideologiyasi'ni'n ma'nisin ken` ja'miyetshilikke tu`sindiriw ushi'n xali'qti'n tu'rli qatlamlari'nda ideyali'q ta'rbiya arqali' wolardi' qurallari'ndi'ri'w wog`ada u`lken a`hmiyetke iye.

Shan`araq ja'miyetinin` birinshi ha`m tiykarg`i' buwi'ni', yacheykasi'. Ja'miyet usi' kishkene yasheykadan turadi'. Wol ideologiyali'q ta'rbiyani'n` yen` a`hmiyetli socialli'q faktorlari'ni'n biri. Sebebi shan`araq ja'miyettin` negizi boli'p, wonda atadan balag`a wo`tetug`i'n ko`p a`sirlik bekkem ruwxı'y tayani'shlar jasadı'. Shan`araq pa`klikke ha`m tazali'qqa, muhabbatqa sadaqatqa ha`m watanpa'rwarli'qqa tiykarlanadi'. Sonli'qtan milliy ideologiyag`a tiyisli bolg`an tiykarg`i' tu`sinikler a`weli shan`araqta sanag`a sin`edi. Bul perzentler ta'rbiyasi' ushi'n a`hmiyetli faktor boli'p yesaplanadi'. Bul bag`i't babalardi'n` na'siyati, atalar u`lgisi, ana mehri, shan`araqtag`i' ruwxı'y sha'rayatlar arqali' iske asadi'. Sonli'qtan da bizin` xalqi'mi'z «Uyada ne ko`rsen` ushqanda soni' ilesen'» dep duri's aytqan.

O'zbekistanda Kadrlar tayarlawdi'n` milliy bag'darlamasi'nda shan`araqti':

- u'rp-a`det, salt-sana, ruwxı'y-a`dep-ikramli'li'q miyrasti'n` saqlap qali'wshi'si', dawam yettiriwshisi;
- ja'miyettin` yen` kishkene bir bo`legi boli'p balani'n` ma`deniy, estetikali'q ha`m basqa talaplari'n, wo`siwi ha`m salamat turmi's ta`rizin ta`miynlewshisi;
- balani'n` peyilin, qulqi'nin` tiykarlari'n qa`liplestiriwshi birinshi ustazi';
- wo`mirdin` barli'q tarawlari'nda jas a`wladti'n` udayi'na masla'ha'tshisi, jol-joba ko`rsetiwshisi delinedi.

Demek, shan`araq fundamentinin` bekkemligi ja'miyet fundamenti ha`m binasi'n puxta qi'li'p quri'wdi' ta`miyinlewdin` tiykarg`i' sha`rti. Woni'n` materialli'q ruwxı'y jetikligi bolsa ma'mleket ha`m ja'miyet parawanli'g`i'ni'n tiykari'. Solay eken, shan`araq parawanli'g`i' milliy parawanli'qti'n` tiykari'.

SHan`araqta sin`irilgen ta'rbiya, Watan, yel-jurt, g'a'rezsizlik, azatli'q haqqi'nda berilgen tu`sinikler balani'n` wo`mirinde mo`rdey basi'lip qaladi'.

Shan'araqtag'i' salamat jag'day - salamat ideologiyani' qaliplestiriwdin` deregi. Kerisinshe, shan'araqtag'i' uri's-qag'i's, wo'kpe-giyne, ta`rtipsizlik, buzi'qshi'li'q jag'i'msi'z ideyalarg`a wori'n tayarlaydi'. Ja'miyettegi ha`r bir shanaraqtin` bekkemligi, wo`z-ara hu`rmet milliy ideologiyani'n` ko`zde tutqan maqsetlerin a`melge asi'ri'wda tayani'sh boladi'.

Wo`zin-wo`zi basqari'wdin` milliy modeli bolg`an ma`ha`lle xalqi'mi'zdi'n` a`zelden kiyati'rg`an da`tu`rlerine, u`rp-a`detlerine tayang`an jag`dayda u`lken ta`rbiyali'q wazi'ypani iske asiradi'.

Wol qaraqalpaq xalqi'ni'n` turmi's ta`rizi, ruwx'i'lyi'g'i', socialli'q turmi'si'ni'n` wo`zine ta'n` wo`zgesheliklerin ko`rsetetug`i'n milliy da`stu`rlerdi, u`rp-a`detlerdi, a`deplik-ruwx'i'y qa`diriyatlardi' a`wladtan a`wladqa jetkiziwshi muqaddes wori'n boli'p yesaplanadi'. Insanlardi'n` milleti, jasi', ji'ni'si', dini, tu`ri, tili, etikasi', socialli'q shi'g`i'si', shaxsi' ha`m socialli'q awhali'na qaramastan, wolardi' qayi'rli'li'q joli'nda baylawshi' ha`m birlestiriwshi u`lken sem`ya boli'p yesaplanadi'. Bul sem`ya insanlardi'n` bir-birine bolg`an wo`z-ara hu`rmeti, muhabbati', bekkem dosli'g`i' tiykari'nda jasayg`a da qizmet yetedi. Sonli'qtan bizin` xalqi'mi'z «Atalasti'n` ati' wozg`ansha, awi'llasti'n` tayi' wozsi'n» dep birlikti ko`rsetedi.

Ma`ha`lle boyi'nsha 1992-ji'li' 12-sentyabrde prezidentimiz qarari' menen «Ma`ha`lle» qayi'rqomli'q qori' du`zildi. 1999-ji'li' 14-aprelde Oliy Majliste qabi'l yetilgen «Puqaralardi'n` wo`zin-wo`zi basqari'w organlari' haqqi'nda»g`i' ni'zam tiykari'nda ma`ha`llenin` iskerligi bekkem huqi'qi'y tiykarg`a iye boldi'. Ni'zamda belgilengenindey, ma`ha`lle demokratizm, a`shkarali'q, socialli'q a`dalat, insanpa`rwarli'q, jergilikli a`hmiyetine iye ma`selelrdi sheshiwde g`a`rezsizlik, ja`miyetshilik tiykari'nda wo`z-ara ja`rdem prinsipleri negizinde iskerlik ko`rsetedi ha`m xali'qti' ta`rbiyalaydi'. Demek, ma`ha`lle da`slep salamat socialli'q wortali'qti'n` ma`skani'. Bul jerde ja`miyetshilik pikiri ku`shli ta`sirge iye boli'p, awi'llaslardi'n` wo`z-ara qatnasi'wi' a`dalatli' ha`m man'i'zli' wo`lshemler tiykari'nda ta`rtipke sali'p turi'ladi'. Usi' ma`niste ma`ha`lleni demokratiyani'n` mektebi dep te ataw mu`mkin.

Awi'l-aymaq ma`nawiy-adeq-ikramli'li'q qa`diriyatlar, da`stu`rlerdi saqlawshi'wori'n. Wonda yerteden bayramlar, hayt ku`nlerinde, toy-saltanatlarda qon'si'-qobalardi', nawqaslardi', jalg`iz basli' kekselelrdi sawg`a-sa'lem menen hu`rmetlew da`stu`rge aylang`an. Birge islesiw tiykari'nda jay sali'w, diyqanshi'li'q ha`m tag`i' basqa islerde ja`rdem beriw iske asadi'. Awi'l aymag`i'nda ja`miyetlik ta`rtipti ta`miyinlew jaslar ha`m wo`spirimler wortasi'nda huqi'q buzarli'qti'n` aldi'n ali'w, toylar wo`tkiziw, bayramlar sho`lkemlestiriw, jaslardi' ka`sip-wo`nerge bag`darlaw, jumi'ssizlardi' jumi's penen ta`miyinlewge ja`rdem beriu a`melge asi'ri'ladi'. Uli'wma, awil - ta`rbiya woshag`i'. Ma`ha`llede wo`sip ati'rg`an ha`r bir jigit-qi'zdin` a`dep-ikramli'li'g`i'na pu`tkil ma`ha`lle juwap beredi. Soni'n` ushi'n da «Bir balag`a jeti qon'si' ata-ana» degen naqi'l ju`da` duri's. Awi'llaslardi'n` ha`r bir jas-wo`spirimnin` ta`g`dirine juwapkershiligi, wolardi' baqlap bari'wi' jetik insandi' ta`rbiyalawdi'n` tiykari'.

Qullasi', ma`ha`llede ken` ja`miyetshilik wortasi'nda ideologiyali'q islerdi ken` jolg`a qoyi'w ushi'n u`lken mu`mkinshilikler bar. A`sirese milliy qa`diriyatlar, mehir-aqi'bet, yel-jurt abi'royi' ushi'n gu`res si'yaqli' pazi'yelletlerdi kamal tapti'ri'wda ma`ha`llenin` worni' girewli.

A`deplilik inani'mlar, principiqler, normalar kisi boli'p qa`liplesiwdin` sharapatli' tiykari', ruwxı'y yadrosi' boli'p, woni' si`rttan kirgiziw yamasa toqi'w mu`mkin yemes. A`deplilik adamni'n` wo`zinin` jasaw usi'li' ha`m wo`mir joli' menen baylani'sli'. A`deplilik wo`zin-wo`zi a`dep-ikramli'li'qta ani'qlaw menen, wo`zinin` qi'li'q-qi'lwalari' menen, ta`rtibi menen wo`zin-wo`zi du`ziwi. «Jaqsi' adam ta`biyattan go`re shi'ni'g`i'wlarda ko`birek qa`liplesedi» degen belgili a`yyemgi grek filosofi' Demokrit.

Adam jeke wo`zi usi' processke qatnasi'wi'si'z wo`zin-wo`zi ta`rbiyalawg`a iykemsiz, demek, a`deplilik tuwma qa`liplespeydi. Sebebi, adam a`deplilikke ta`rbiya arqali' yerisedi. Sonli'qtan belgili Aristotel` «Barli'q iskusstvo ha`m ta`rbiyalaw iskustvosi' adamg`a ta`biyattan jetispgen na`rselerdi toli'qti'ri'w maqsetine iye» dep ko`rsetken. A`depli isler arqali' ar-nami's, uyat, insap

tuwri'li'q, juwapkershilik, bekkemlendi demek ekonomika, ma'deniyat, bilimlendiriw rawajlanadi'.

Ja'miyetimizde a`dep-ikramli'q pazi'yletlerge sebep boli'wshi' faktorlardi' alsaq, wol:

1. Yeski totalitar ideologiyadan azat
2. Qulli'qti', bag`i'nshi'li'qti' ta`n almaytug`i'n
3. Ma`nawiy zuli'mli'qtan azat
4. Haq-huqi'qti' tanig`an
5. Wo`z ku`shi, imkaniyatları'na isengen
6. Wo`z pikiri, ko`z-qarasi'na iye bolg`an, a`tirapi'ndag`i' waqi'ya-qubi'li'slardi' qali's analizley alatug`i'n
7. Potenciali', pida'kar, iygi niyetli shaxslardi' - ka'mil insandi' qa`liplestiriw tu`siniledi.

Ha`zirgi da`wirdegi globallasi'w processleri du`n`yani'n` siyasi'y, ekonomikali'q, socialli'q ha`m ma`nawiy turmi'si'na da a`dewir wo`zgerisler kirgizip ati'r. Du`n`yani'n` siyasi'y ko`rinisine na`zer taslasaq, xali'qarali'q qa`wipsizlikti saqlaw sisteması'nda da`stu`rge siymaytug`i'n jan`a qa`wiplerdin`, jan`a mashqalalardi'n` payda boli'p ati'rg`ani'n ko`rip ati'rmiz. Tilekke qarsi', globallasi'w mashstabi'nda dinlerara, milletlerara wo`kpe-giyneleler ha`m soqli'g`i'siqlar, informaciyali'q hu`jim, terrorizm, ni`zamsi'z qural-jaraq sati'w, giyabentlik da`rilerdin` tarali'wi' ha`m adam sawdasi' si'yaqli' qa`wip-qa`terlerdi tilge almaw mu`mkin yemes.

A`sirese, bu`ginge kelip adam sawdasi' ma`selesi ja`ha`n` siyasati'nda ha`m a`meliyati'nda yen` g`alabali'q temalardi'n` birine aylandi'. Sebebi qulli'qti'n` zamanago`y ko`rinisi planetami'z mashstabi'nda misli ko`rinbegen da`rejede tu`s aldi'.

Xali'qarali'q miynet sho`lkeminin` (XMSH) mag`li'wmatları'na qarag`anda, 2012-ji'ldi'n` iyun` ayi'na shekem du`n`yani'n` tu`rli ma`mleketlerinde barli'g`i' 20,9 million kisi adam sawdasi'ni'n` qurbani' si'pati'nda wo`mir keshirgen. (2005-ji'li' bul ko`rsetken 12.3 mln adamdi' qurag`an yeken.) Biraq ayi'ri'm ekspertler

bul sanlardi' ten'izden tamshi' dep bahalamaqta. Wolardi'n` yesap-sanag`i' boyi'nsha, planetami'zda 200 millionnan ko`birek adam zamanago`y qulli'q qurbani'na aylang`an. Buni'n` ishinde sawdadan wo`tken qurbanlardi'n` ko`pshiligi wo`zinin` jani'na, yamasa jaqi'n ag'ayinlerinin' wo`mirinin` qa`wip asti'nda qali'wi'nan qorqi'p huqi'q qorg`aw organlari'na xabar bermeytug`i'nlar ju`da` ko`p qusaydi'.

Bunnan ti`sqari' miynet izlewshilerdin` sani'ni'n` asi'p barati'rg`anli'g`i'n yesapqa alsaq, ji'nayatti'n` bul tu`ri jer shari'n qorshap alg`ani'n ko`remiz.

Bir so`z benen aytqanda, du`n`ya kartasi'nda adamlardi' jallaw, woni'n` qurbanlari'n tranzit qi'li'w ha`m jetkiziw bag`darlari'na joli'qpag`an ma`mleketler qalmadi' dese de boladi'. Ayi'ri'm mag`li'wmatlarga qarag`anda, keminde du`n`yadag`i' 116 ma`mlekette adam sawdasi'ni'n` anaw, yaki mi'naw formasi'ni'n` bar yekenligi belgili bolmaqta.

Adam sawdasi' insandi' wo`miri, yerkinligi ha`m huqi'qlari'nan ayi'ri'p, birewlerdin` qoli'nda qul boli'wdi' bekkemleydi. Wo`mirine qast boladi', yerki, ta`g`diri ha`m keleshegin ayaq asti' qi'ladi'. Wol usi'nday ta`repleri menen de yen` awi'r ha`m jerkenishli ji'nayat sanaladi'. Bul ji'nayat ko`binese insanlardi' kemsitiw, wolardi'n` yerkinliklerin ayaq asti' qi'lg`an halda, tu`rli maqsetlerge paydalani'w, qul si'pati'nda ma`jbu`riy sati'p jiberiw, buzi'qli'qqa paydalani'w si'yaqli' formalarda ushi'raspaqta.

Qa`nigelerdin` ko`rsetiwinshe, adam sawdasi' XXI' a`sirde insani'yat keleshegin qawip tuwdi'rip ati'rg`an yen` wo`tkir ma`sele boli'p, du`n`yada ma`nawiy krizis dawam yetip ati'rg`an ha`zirgi da`wirde woni'n` ko`leminin` ja`nede ken`eyiwi ku`tilmekte. Bul ma`seleni u`yreniw boyi'nsha 155 ma`mlekette wo`tkizilgen izertlewer sol pikirdi tasti'yi'qlamaqta. Ayi'ri'm dereklerde ji'nayatshi'lardi'n` adam sawdasi'nan ali'p ati'rg`an da`ramati 7-9 mlrd AQSh dollari' a`tirapi'nda bahalansa, basqa bir dereklerde, adam sawdasi' xali'qara mashstabtag`i' ji'nayi toparlarga ji'li'na 32 mlrd AQSh dollari' a`tirapi'nda da`ramat keltirip ati'rg`anli'g`i'n ko`rsetedi.

Izertlewshilerdin` pikirinshe, huqi`qi`y sawati` pa`s, awi`r materialli`q awaldag`i` jumi`ssi`zli`q hu`kim su`rgen, hayallar huqi`qi` kemsitilgen ma`mleketlerde ko`birek usi` ma`selege duwshar boli`p ati`rg`anli`g`i` belgili. Lekin AQShti`n` wo`zinde de ji`li`na 50 mi`n`nan arti`q hayal-qi`zlardi`n` qulli`qqa sati`li`wi` bul ma`selenin` sheshimi bir-eki ma`mleket i`qtiyari`nda yemesligin ko`rsetpekte. Bul qulli`qti`n` ja`ne bir ashi`narli`q jeri - ko`pshilik jag`dayda hayallardi` ji`ni`si`y ekspluataciya qi`li`w ku`sheyip barati`rg`anli`g`i`. Yesabatlari`din` ko`rsetiwi boyi`nsha, ha`zirgi waqi`tta ma`jbu`riy miynetke tarti`lganlardi`n` 55% ji`ni`si`y ekspluataciya qurbanlari`, wolardan 98% hayal-qi`zlar tutadi`. Bul ja`birleniwshi hayal qi`zlardi`n` wortasha jasi` 18-24 ti qurasada, geypara jag`daylarda 13-15 jasli` qi`zlar da sonday ha`siretke ko`plep tarti`lmaqta.

Bul maqsetlerde adamlar qulli`qqa qalay tu`siriledi? Woni`n` ken` tarqalg`an usi`li` – «Tani`si`w» firmalari` boli`p, wolar hayallarg`a shet ellikler menen tani`si`wg`a, ha`tteki nekeden wo`tiwde ja`rdem beriwge wa`de qi`ladi`, u`gitleydi, alti`n tawlardi` aldi`na u`yip taslaydi`. Bug`an inang`an qi`zlar, Rossiyani`n` wo`zinde ji`li`na wortasha 160 mi`n`nan aslami` jalataylardi`n` aldawina tu`sedi.

Shegara bilmes usi` global ma`seleden bizin` puqaralari`mi`z da ja`bir ko`rip ati`rg`anli`g`i` hesh kimgе si`r yemes. Demek, da`wirimizdin` wo`zi, bunday awi`r ji`nayatqa beyimlilerdi toqtati`w ha`m wog`an qol uri`p ati`rg`anlardi` ani`qlaw ha`m ji`nai`y juwapkershilikke tarti`w arqali` gu`resiw kerek. Solay yetip, adam sawdasi`ni`n` payi`n qi`rqi`wg`a baylani`sli` ni`zam hu`jjetlerin ja`ne de jetilistiriw arqali` yelimizdi bul ba`leden qorg`aw ha`m adamlardi` sergek yetiw ushi`n keskin sharalardi` ko`riwdi talap qi`lmaqta.

Na`shebentlik, yamasa giyabentlik insan ma`nawiyati`na qarsi` bolgan, woni`n` socialli`q ha`m ruwxı`y jag`dayi`n pu`tkilley izden shi`g`aratug`i`n ju`da` qa`weterli illet, dawasi`z kesellik. Wog`an shali`ng`an adamlar barg`an sayi`n haldan ketip, qa`siyetlerin qopallasti`radi`, ma`nawiy kelbetinen juda boladi`, minez-quli`qlari`nda a`dep-ikramli`q wo`lshemlerin pisent yetpewlik is-ha`reketlerinde jamlenedi. A`dette, giyabentler aqi`ri`nda u`lken qa`sterlikke

joli'g'ip, wo'mirden yerte ko'z jumadi'. I.A.Karimov «O'zbekistan XXI' a'sir bosag'asi'nda: qa'wipsizlikke qa'wip, turaqli'li'q sha'rtleri ha'm rawajlani'w kepilliklari» atli' miynetinde giyabentlik zatlardi' tayarlawda du'n'yadag'i' jetekshi ma'mleket-Awg'ani'stannan bul za'ha'rdin` ko'birek basqa ma'mleketlerge tarqali'p ati'rg'anlig'ana toqtap, woni'n` bir bo'legi bizin` yelimizge kirip keletug'i'nli'g'i' haqqi'nda, woni'n` ji'nayatshi'li'qti'n` wo'siwine, jaslardi'n` buzi'li'wi'na, ha'tteki millet genofondi'ni'n` buzi'li'wi'na ali'p keliw mu'mkinshiligin ko'rsetti.

Al yer bala narkoman bolg'annan keyin yendi wol u'yge za'wlim sali'p, aqsha tapti'radi'. Bolmasa u'yinin` zatlari'n urlap, yaki tikkeley sati'p narkotik zatlardi' tabadi'. Bunday mi'sallar No'kis qalasi'ni'n` wo'zinen ko'plep tabi'latug'i'nli'g'i'n ko'pshilik bileli. Sonli'qtan ha'mme jaslardi' bul ba'le-qadadan saqlap, wolardi' ko'rkem wo'ner, a'debiyat, sport penen dos qi'li'p ta'rbiyalaw ha'zirgi ku'nin` yen` a'hmiyetli talabi' boli'p yesaplanadi'.

Araqqorli'q ta, na'shebentliktin` bir tu'ri. Wol ishkilikpazli'q, adamlardi'n` salamatli'g'i'na ha'm miynet uqi'pli'g'i'na zi'yan tiygizetug'i'n u'ziliksiz ra'wishte ha'dden ti's paydalani'w arqali' ju'zege keletug'i'n insanni'n` ma'nawiy kelbetin jerge uratug'i'n kesellik illetlerinin` biri. Ja'ha'n` sawli'qti' saqlaw sho'lkemi araqqumarli'qti' (alkogolizm) bi'lay si'patlaydi': wol spirtli ishimliklerdi paydalani'wg'a ma'jbu'rlik. Bul jag'day wolardi'n` ha'mme waqi't, yamasa waqti'-waqti' menen ishimlikten paydalani'wdan, keyin alkogol'ge shi'damli'li'qti'n` wo'zgeriwinde (da'slep organizmnin` qarsi'li'g'i' artadi', son` kemeyedi) ko'rinedi. Spirtli ishimlikti ishiw toqtati'lg'annan keyin organizmge somatik, vegetativ nevrologiyali'q a'zzilewler ju'zege keledi. Na'tiyjede socialli'q biyzarli'q payda boladi'. Araqqumarli'q insan organizimin isten shi'g'aradi', woni'n` ruwx'i'y du'n'yasi'n buzadi'. Wog'an duwshar bolgan kisiler wo'z socialli'q wazi'ypasi'n toli'g'i' menen bejere almay qaladi'. Adamlar wortasi'nda abi'roy-itibari'n jog'alti'p, ko'pshiliktin` na'zerinen ali'slaydi'. Araqqumarli'q qubi'li's si'pati'nda socialli'q keselliklerdin` qatari'na kiredi. Sebebi wol ja'miyet ag'zalari' sanasi'ndag'i' socialli'q ekonomikali'q buzi'li'wlar menen baylani'sli'.

Uli'wma adamni'n` densawli'g`i'ni'n` buzi'li'wi' usi' zi'yanli' a`detler menen, na`psi menen baylani'sli'. Adamni'n` organizimi ko`p jasawg`a beyimlesken. «Kim ju`zge shi'qpasa, wo`zi gu`nakar» degen yeken bir dani'shpan. Shi'ni'nda da adamni'n` organizmi 180 jasti' da ko`terer yeken. Woni' wo`zimiz buzamii', yamasa woni' duri'slap ku`te almaymi'z.

Minaday danali'q ga`pler bar:

«Ishpewshilik woshaqqa - woti'n, qazang`a - as, da`stu`rxang`a - nan, ma`mleketke - wo`nim, shi'jlang`a - pul, denege - ku`sh, u`stin`e - kiyim, miyge - aqi'l, shan`araqqa - abadanli'qti' bag`i'shlaydi'».

«Ishimlik tyur`mani' tolti'ri'p turi'wshi' xi'zmetker» (A.Bodirprallar)

«Ma`slik wo`z i'qti'yari' menen ji'lli boli'w» (Seneka)

«Araq wo`zi aq, lekin murni'n`di' qi'zarti'p, abi'roydi qara qi'ladi'».

«Ma`sku`nem adam aqi'lli'li'q jag`i'nan da, a`dep-ikramli'li'q jag`i'nanda hesh waqi't aldi'na qarap ilgerlemeydi»

Ha`r qanday xali'q yaki millettin` ma`nawiyati'n, woni'n` tariyxi', wo`zine ta`n u`rp-a`det ha`m da`stu`rleri, turmi'sli'q qa`diriyatlari'nan aji'rati'p ko`z aldi'mi'zg`a keltirip bolmaydi'. Bunda ruwxı'y miyras, ma`deniy bayli'qlar, a`yyemgi tariyxi'y yestelikler yen` a`hmiyetli faktorlardan biri boli'p xi'zmet yetetug`i'nli'g`i' ta`biyiy.

Bizin` a`yyemgi ha`m go`zzal diyari'mi'z tek g`ana Shi'g`i's yemes, al ja`ha`n civilizaciyasi' besiklerinin` biri bolg`ani'n xali'q arali'q ja`miyetshilik ta`n almaqta ha`m atap wo`tpekte. Bul teberik topi'raqtan ne-ne ulli' insanlar, ali'm-ulamalar, siyasatshi' ha`m sa`rkardalar jetisip shi'qqani', uli'wma insani'yat civilizaciyasi' ha`m ma`deniyati'ni'n` aji'ralmas bo`legine aylani'p ketken du`n`yali'q ha`m diniy ilimlerden, a`sirese, islam dini menen baylani'sli' bilimlerden tariyxtan yen` joqarg`i basqi'shqa ko`teriliwinde ana jurti'mi'zda tuwi'li'p ka`malg`a kelgen ulli' dani'shpanlardı'n` xi'zmetlerinin` ten'i joq yekenligi bizge u`lken maqtani'sh ha`m ma`rtebe bag`i'shlaydi'.

Babalari'mi'z woy-pikiri ha`m ulli'li'g`i' menen jarati'lg`an yen` a`yyemgi tas jazi'w ha`m bitikler, xali'q awi'zeki a`debiyati'ni'n` u`lgilerinen baslap, bu`gingi

ku`ni kitapxanalari`mi`z g`a`ziynesinde saqlani`p ati`rg`an mi`n`lap qol jazbalar, wolarda ja`mlesken tariyx, a`debiyat, iskusstvo, siyasat, a`dep-ikramli`li`q, filosofi`ya, medicina, matematika, mineralogiya, ximiya, astronomiya, arxitektura, diyqanshi`li`q ha`m basqa tarawlarg`a tiyisli biybaha shi`g`armalar bizin` ulli` ruwxı`y bayli`g`i`mi`z boli`p tabi`ladi`. Bunday u`lken miyrasqa iye bolg`an xali`q du`n`yada kemnen-kem tabi`ladi`.

Usi ma`niste xali`q awi`z-eki do`retiwshiliginin` du`rdanasi` bolg`an «Alpami`s» da`stani` milletimizdin` wo`zligin ko`rsetetug`i`n, a`wladlardan-a`wladlarg`a wo`tip kiyati`rg`an qaharmanli`q qosi`g`i` boli`p tabi`ladi`. Yeger xalqi`mi`zdi`n` a`yyemgi ha`m dan`qli tariyxi` tawsi`lmas bir da`stan bolsa, «Alpami`s» a`ne usi` da`stanni`n` shahana qos qatari` desek tuwri` boladi`. Bul klassikali`q shi`g`armada tariyx boranlari`nan, wo`mir-wo`lim si`naqlari`nan aman shi`g`i`p, wo`zligin mudami` saqlag`an yel-jurti`mi`zdi`n` ken` peyil, ma`rt, jaqsi` niyetler, wa`de-wapa ha`m sadi`qli`q si`yaqli` iygilikli paziyletleri wo`z sa`wleleniwin tapqan.

Sol sebepli «Alpami`s» da`stani` bizge patriotli`q pazi`yletlerden sabaq beredi. A`dil ha`m haqi`yqatshi`l boli`wg`a, wo`z jurti`mi`zdi`, shan`arag`i`mi`zdi`n` qorg`ani`n, woshag`i`n qorg`awg`a, dos-yarlari`mi`zdi`, ar-nami`si`mi`zdi`, ata-babalari`mi`zdi`n` muqaddes mazarlari`n ha`r qanday agressiv ku`shlerden qorg`awg`a u`yretedi.

Bir payi`tlari`, ani`g`i`rag`i` wo`tken a`sirdin` 50-ji`llari`nda, milliy miyrasi`mi`zdi`n` ko`plegen u`lgileri si`yaqli` «Alpami`s» da`stani` da milletshilik ruwxı`ndag`i` shi`g`arma si`pati`nda qaralani`p repressiyag`a ushi`rag`an yedi. Sol awi`r ji`llarda pidayi` zi`yali`lari`mi`z ma`rtlik ko`rsetip, woni` saqlap qali`wg`a yeriskenligin bu`gin minnetdarshi`li`q penen yesleyemiz.

Bul wo`lmes shi`g`armani` xalqi`mi`z a`sirler dawami`nda do`retken, wo`zinin` iyman-isenimindey qa`sterlep saqlag`an, qansha a`wlad-a`jdadlari`mi`z «Alpami`s» da`stani`ni`n` tiykari`nda ta`rbiyalang`an, wo`zligin an`lag`an, ruwxı`y bayli`qqa iye bolg`an. Demek, xalqi`mi`z bar yeken, Alpami`s obrazi` da wo`lmeı` yasaydi`.

Wo'ytkeni, «Alpami's» da'stani' do'retiwshilik woy-pikirimiz, ruwxı'y bayli'g'i'mi'zdi'n` jarqi'n u'lgisi boli'p, tariyxı'y tami'rlari'mi'zdi'n` qanshama teren`de yekenin, xalqi'mi'z qanday ta'biyy-ja'miyetlik wortali'qta qa'liplesip, rawajlang`ani'n, babalari'mi'zdi'n` ali's da'wirlerde de ja'ma'a't boli'p, bir-birine iyin tiresip, wo`z basi'na tu'sken qi'yi'nshi'li'qlardi' birgelikte jen'ip jasag`anli'g'i'n jarqi'n boyawlarda su`wretlep beredi.

Usi jerde shi'g`armadag`i' kishkene bir mi'salg`a mu`ra`jat yeteyik. Atababalari'mi'zdi'n` a`yyemgi ko`z-qarasi'na ko`re woq jay-ha`kimiyat ni'shani' yesaplang`an. Alpami's jeti jasi'nda won to`rt batpan birichden-bronzadan islengen jaydan woq ati'p «alp» degen ataqqa iye boladi'. «Alp» degeni – ha`kimiyat iyesi yekenligin inabatqa alsaq, bul da'stan ko`p a`sirlik milliy ma`mleketshiligimizdin` ko`rkem ko`rinisinin` sa`wleleniwi yekenligine isenim artti'rami'z.

Wo'zbek xalqi' ruwxı'y du'n`yasi'ni'n` qa'liplesiwine wog`ada ku'shli ha`m na'tiyjeli ta`sir ko`rsetken ulli' insanalardi'n` ja`ne biri – bul A'liysher Nawayi' babami'z boli'p tabi'ladi'. Biz woni'n` teberik ismi, do'retiwshilik miyrasi'ni'n` ma'n`giligi, ko`rkem danali'g'i', zaman ha`m ma`kan shegaralari'n bilmesligi haqqi'nda ba`rqulla maqtani'shli' tu`rde so`z yetemiz.

Alisher Nawayi' xalqi'mi'zdi'n` sanasi' ha`m woy-pikiri, ko`rkem ma`deniyati' tariyxı'nda pu`tkil bir da`wirdi quraytug`i'n ulli' shaxs, milliy a`debiyati'mi'zdi'n` ten`siz wa`kili, milletimizdin` maqtani'shi, dan`q-abi'royi'n du'n`yag`a tanitqan wo`lmes so`z do'retiwshisi boli'p tabi'ladi'. Du'n`yada Nawayi'ni bilmegen, Nawayi'ni su`ymegen, Nawayi'g`a sadi'qli'q ha`m isenim menen qaramag`an tu`rkiy ha`m parsi tilinde so`ylewshi birde-bir insan joq yekenligin atap wo`tiwimiz wori'nli'.

Yeger bul ulli' insandi' a`wliye desek, wol a`wliyelerdin` a`wliyesi, woysli'l desek, woysli'llardi'n` woysli'li, shayi'r desek, shayi'rlardi'n` sultani' sanaladi'.

Insan qa`lbinin` quwani'sh ha`m qayg`i'si'n, jaqsi'li'q ha`m wo`mir mazmuni'n Nawayi' si'yaqli' teren` sa`wlelendirgen shayi'r du'n`ya a`debiyati' tariyxı'nda kemnen-kem tabi'ladi'. Ana tiline muhabbat, woni'n` ten'i-tayi joq bayli'g'i' ha`m ulli'li'g'i'n an`law sezimi bizin` sanami'zg`a, ju`regimizge yen`

da`slep Nawayi' do`retpeleri menen kirip keledi. Biz bul biybaha miyrastan xalqi'mi'zdi', a`sirese, jaslari'mi'zdi' qanshelli ko`p suwsi'nlandi'rsaq, milliy ma`nawiyati'mi'zdi' joqari'lati'wg`a, ja`miyetimizde iygilikli insani'y pazi'yletlerdi qa`liplestiriwde sonshelli qu`diretli bilimlendiriw qurali'na iye bolami'z.

Qandayda bir xali'qti'n` ma`nawiyati'na ta`n qa`diriyatlari'n basqa xali'qlar ta`repinen ta`n ali'ni'wi', sol xali'q tariyxi'na bolg`an teren` hu`rmettin` belgisi yekenligi ma`lim. Bunday ta`n ali'wlar xali'qti'n` maqtani'shi' ha`m ma`rtebesin, milliy wo`zligin ja`ne de joqari'lati'wg`a xi'zmet yetedi.

Usi ma`niste, keyingi waqi'tta ulli' babalari'mi'zdi'n` wo`shpes danali'g`i'na hu`rmet, wolardi'n` bay ilimiy miyrasi'n u`yreniwge bolg`an qi'zi'g`i'wshi'li'q si`rt yellerde de arti'p barati'rg`anli'g`i' ba`rshemizdi quwandi'radi'. Buni'n` tasti'yi'g`i'n du`n`yani'n` tu`rli ma`mleketlerinde wolardi'n` wo`miri ha`m isleri haqqi'nda ja`riyalani'p ati'rg`an ilimiy ha`m ko`rkem do`retpeler, ulli' balalari'mi'zdi'n` yesteligine quri'li'p ati'rg`an yeskertkishler mi'sali'nda da ko`riwimiz mu`mkin. Usi'lardi'n` qatari'nda Belgiyada I`bn Sinog`a, Litvada Mirza Ulug`bekke, Moskva, Tokio ha`m Baku qalalari'nda Aliysher Nawayi' babami'zg`a, yegipet paytaxti' Kair qalasi'nda bolsa Ahmed Ferg`aniy yesteligine wornati'lg`an sawlatli' ha`ykellerdi yeslew wori'nli' boli'p tabi'ladi'.

Xalqi'mi'zdi'n` negizgi ta`biyati'nda bar bolg`an a`ne usi'nday ilimiy-ruwxı'y potencial ha`m pazi'yletler haqqi'nda aytar yekenbiz, «Aqqan da`r`ya ag`a beredi» degen maqal yerksiz yesimizge tu`sedi. Shi'ni'nda da, tariyxi'mi'zdi'n` qaysi' da`wirin almayi'q, jurti'mi'zda ilim-ma`riyat ha`m joqari' ma`nawiyatqa umti'li'w hesh qashan toqtamag`an, xalqi'mi'z danali'g`i'ni'n` wo`lmes ti`msali' si'pati'nda yen` awi'r ha`m quramali' da`wirlerde de ayqi'n ko`rinishin tapqani'n ko`riwimiz mu`mkin.

Juwmaqlaw

Ruwxıyat ja`miyettin` ruwxıy turmısının` bir tarawı bolg`anı menen bull taraw basqa tarawlardan u`stinirek bolıwı da`lillengen. Sonın` ushın O`zbekistan Respublikasında ruwxıyat isleri ma`mleket siyasatının` u`stinlikke iye bag`darı sıpatında qabıllandı. Sebebi jan`a barkamal a`wladtı kamal taptırıw en` a`hmiyetli ma`sele bolıp, ol o`z na`wbetinde huqıqıy demokratiyalıq ja`miyetti ornatiwg`a tiykar berdi.

Ruwxıyat insan kamalatının` a`hmiyetli o`lshemlerinin` biri retinde millettin` parawan ha`m ma`mleketin` rawajın ta`miynleytug`ın tiykarı faktorı. Sonın` ushın İ.A.Karimov «Ruwxıy joqarı adamlardı ta`rbiyalay alsaq g`ana, aldımızg`a qoyg`an maqsetlerge erise alamız, jurtımızda parwanlılıq ha`m rawajlanıw a`melge asadı» dep tastıyıqlag`anı biykarıg`a emes. Ruwxıylıqtın` a`hmiyetinen kelip shıg`ıp, jaslardı joqarı ruwxıylıqtın` iyesi ha`m jetik insan qılıp ta`rbiyalaw ushın oqıtılatug`ın bul «Ruwxıyat tiykarları» kursı jan`a ja`miyet qurıw jolında xalqımızdın` ruwxıy jaqsılanıwı, aldına qoyg`an ullı maqsetlerge jetiwdi iske asırıwshı o`lshem dep qarawg`a u`yretedi. Bunda ruwxıy ta`lim - ta`rbiyanın` ko`rsetilgen ornı insan qa`lbin jaqtı etiw, ruwxıy salamat, a`depli, pa`k bolıwg`a u`yretiw, biyik maqsetlerge jolaw bolıp, jaslardı jetik insan qılıp ta`rbiyalawda ku`shli ideyalıq bag`dar retinde belgilenedi. Sonın` menen qatar «azat ha`m abbat watan, erkin ha`m pa`rawan turmıstın` sotsiallıq ha`m siyasiy a`hmiyetin sanag`a sin`diriw, bu`gingi hu`kimetimiz rejelerin, milliy g`a`rezsizlik idjeologiyasın xalıq massasının` kenne ken`nen tu`siniwine erisiw, bull kurstın` talabına ha`m wazıypasına kiredi.

Demek «Ruwxıyat tiykarları» kursının` mazmunı milliy da`stu`rlerge bay ma`deniy miyrasımızdı u`yretip, onın` ulıwma insanıy ruwxıyat penen baylanısın ta`miynlep, onı rawajlandırıwg`a u`les qosıw ha`mme insan joqarı ruwxıyatqa umtıladı. Na`tiyjede g`a`rezsizlikti bekkemlew, awızbirshilikti ta`miynlewdi a`melge asırıwdın` za`ru`rligin da`liyllew. Adamlardı joqarı ruwxıyatlı bolıwı ushın diniy ekstremizm, terroristlik ha`reketlerinen qashıp, milletshilik ha`m sog`an usag`an insanıyatqa zıyan keltiretug`ın illetlerden azat bolıp, jan`asha

pikirlew, itiqatlı, iymanı pu`tin, erki bekkem mehir – aqıbet tuyg`ıları menen qurallang`an kisilerdi ta`rbiyalawdı joqarı ruwxıyat dep esaplanadı.

Ba`rkamal a`wlad qa`lbine, sanasına, el-jurtqa sadıqlıq, sonday-aq miynetsu`ygishlik, watanpa`rwarlıq, insanpa`rwarlıq pa`ziyletlerdi sin`iriw bul kitaptın` mazmun ha`m a`hmiyetin quraydı.

Hu`rmetli birinshi Prezidentimiz İ.A.Karimov «Biz xalqımızdın` du`n`yada hesh kimnen kem bolmaslıg`ı, perzentlerimizdin` bizden ko`re ku`shli, bilimli, dana ha`m a`lbette baxıtlı bolıp jasawı ushın, bar ku`sh ha`m imkaniyatlarımızdı jumsap atırg`an ekenbiz, bul jag`dayda ruwxıy ta`rbiya ma`selesi, hesh gu`mansız, sheksiz a`hmiyetke iye boladı» degen ko`rsetpesi bull qollanbanın` ma`nis – mazmunının` irge tası boladı.

Paydalanilg`an a`debiyatlar

1. O`zbekistan Respublikası Konstitutsiyası–Toshkent. Wzbekiston, 2011.
2. Karimov Í.A. Milliy istiqlol mafkurasi-xalq e`tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir- Toshkent. Wzbekiston, 2000 y.
3. Karimov Í.A. Biz tanlagan ywl-demokratik taraqqiyot va ma`rifiy dunyo bilan hamkorlik ywli. 11-jild-Toshkent. Wzbekiston, 2003 y.
4. Karimov Í.A. Barkamol avlod-Wzbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent. 1997-y.
5. Karimov Í.A. Bizning bosh maqsadimiz jamiyatni demokratiyalashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. Toshkent. Wzbekiston, 2005 y.
6. Karimov Í.A. «Yuksak ma`naviyat-engilmas kuch» Toshkent. ma`naviyat. 2008
7. Karimov Í.A. Eng asosiy mezon-hayot haqiqatini aks ettirish. Toshkent. Wzbekiston, 2009 y.
8. Karimov Í.A. Asosiy vazifamiz-vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirish. Toshkent. Wzbekiston, 2010 y.
9. Karimov Í.A. Mamlakatimizda demokratik isloxatlarni yanada chukurlashtirish va fuqarolik jamiyatni rivojlantirish kontseptsiyasi. Toshkent. Wzbekiston, 2010 y.
10. Karimov Í.A. Wzbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. Toshkent. Wzbekiston, 2011 y.
11. Í.A.Karimov. Ana jurtimizdın` ıg`balı ha`m ullı keleshek jolında xızmet etiw en` joqarı baxıt.Tashkent. 2015-j.
12. O`zbekistan Respublikası Prezidentligine talaban Shavkat Mirziyoevtın` Qaraqalpaqstan Respublikası saylawshıları menen ushırasıwdag`ı shıg`ıp so`ylegen so`zi. Erkin Qaraqalpaqstan gazetası 15-noyabr` 2016j.

13. Mirziyov Sh. Nizam u`stinligin ha`m insan ma`plerin ta`miynlew elimizdi rawajlandirıwdın` ha`m xalıq abadanlıg`ının` girewi. «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetası 6 dekabr` 2016-j.

14. Mirziyoev Sh. «Erkin ha`m abadan, demokratiyalıq O`zbekistan ma`mleketin ma`rt ha`m ullı xalıqımız benen birge quramız» Erkin Qaraqalpaqstan 17-dekabr` 2016-j.

15. Mirziyoev Sh. «Sın talıqlaw qatan` ta`rtip-intizam ha`m juwapkershilik ha`rbir basshı jumısının` ku`ndelikli qag`ıydası bolıwı kerek». Erkin Qaraqalpaqstan 17-yanvar` 2017-j.

16. Mirziyoev Sh. «Milletlerara doslıq ha`m awızbirshilik xalıqtın` tınıshlıg`ının` ha`m abadanlıg`ının` a`hmiyetli faktori» Erkin Qaraqalpaqstan 26-yanvar` 2017-j.

17. Ma`ha`lle institutın bunnan bılayda jetilistiriw ilajları haqqında O`zbekistan Respublikası Prezidentinin` pa`rmanı Erkin Qaraqalpaqstan 7-fevral` 2017-j.

Sabaqlıqlar ha`m oqıw qollanbalar:

1. Otamuratov S. Ramatov J, Xusanov S. Ma`naviyat asoslari. Wquv qwllanma. A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. Toshkent 2002-y.
2. Umarov E. Abdullaev M. Ma`naviyat asoslari. Wquv qwllanma. Toshkent. Chwlpon nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. 2006.